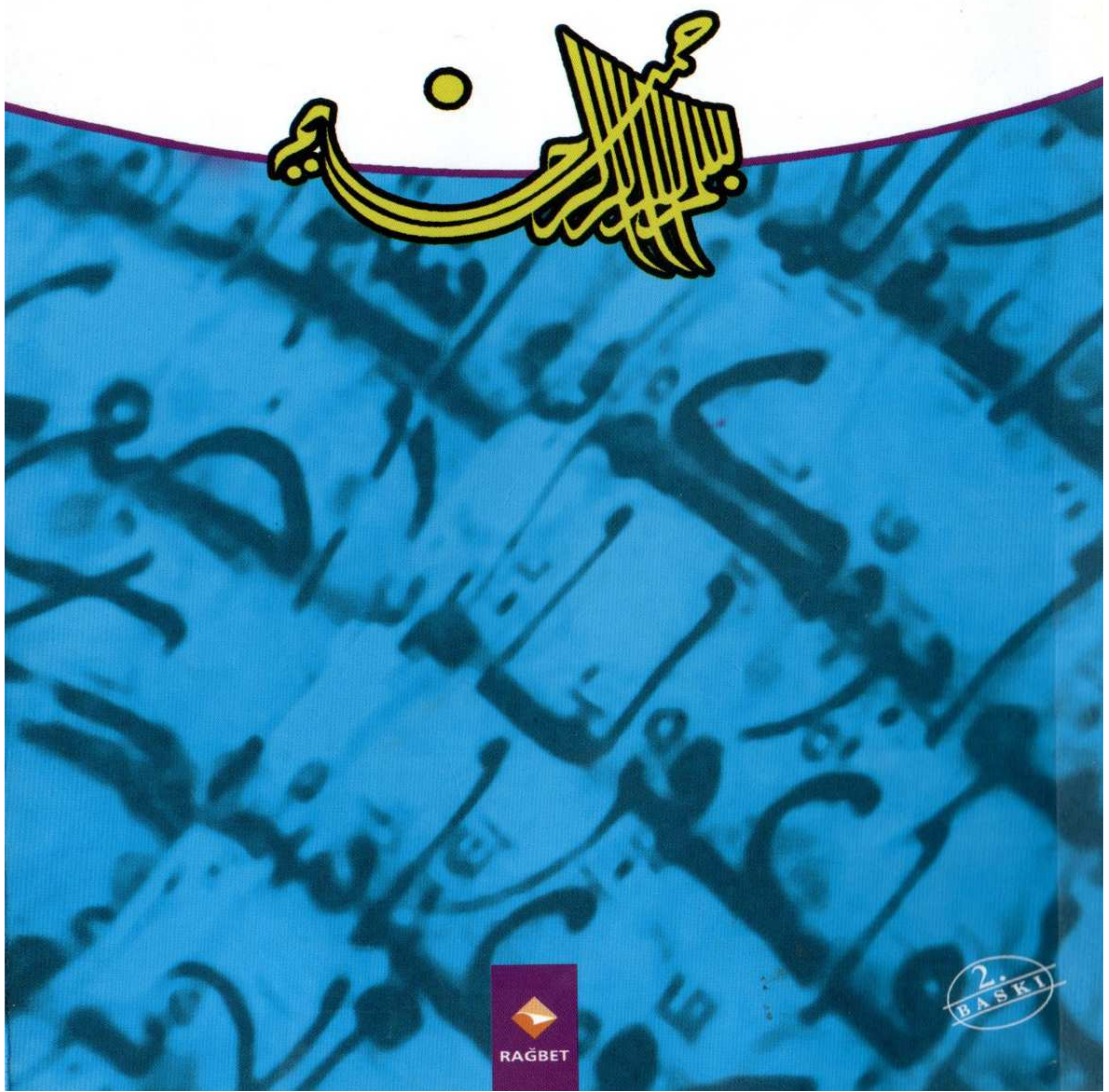
KUR'ÂN SURELERİNİN SIRALANIŞINDAKİ SIRLAR

İMAM SÜYÛTİ

2. BASKI

RAĞBET

KUR'AN SÛRELERİNİN SIRALANIŞINDAKİ SIRLAR

(Tenâsuku'd-dürer fî tenâsubi's-suver)

Hafız Celâluddîn es-Suyûtî

KUR'AN SÛRELERİNİN SIRALANIŞINDAKİ SIRLAR

(Tenâsuku'd-dürer fî tenâsubi's-suver)

Tercüme
MUSTAFA KARAKOÇ

RAĞBET

R A Ğ B E T   Y A Y I N L A R I

Kur'an Sûrelerinin Sıralanışındaki Sırlar • Hafız Celâluddin es-Suyûtî

Tahkik: Abdülkadir Ahmed Atâ

İstanbul, 2004

ISBN: 975-6373-14-8

yayınevi editörü

hasan lütfi ramazanoğlu

mizanpaj

osman arpaçukuru

iç baskı

kilim matbaacılık

cilt

fatih mücellithanesi

RAĞBET YAYINLARI
Molla Fenari Sk. No: 12 Gülbay Han Kat 2. Cağaloğlu /Eminönü /İST.
Tel. 0212. 528 85 19   Faks. 0212. 528 85 20
www.ragbet.com - e-mail: ragbet@ ragbet. com

İÇİNDEKİLER

Takdim 9
Önsöz 11
Süyûti'nin Hayatı 15
Giriş 19
Sûrelerin Tertibi 23
Fâtiha Sûresi 31
Bakara Sûresi 34
Âl-İ İmrân Sûresi 45
Nisâ Sûresi 53
Mâide Sûresi 59
En'âm Sûresi 64
A'râf Sûresi 69
Enfâl Sûresi 72
Berâet (Tevbe) Sûresi 77
Yûnus Sûresi 78
Hûd Sûresi 79
Yûsuf Sûresi 79
Ra'd Sûresi 81
İbrâhim Sûresi 82
Hicr Sûresi 83
Nahl Sûresi 86
Benî İsrâîl (İsrâ) Sûresi 88
Kehf Sûresi 89
Tâhâ Sûresi 91

Enbiya Sûresi 93
Mü'minûn Sûresi 94
Nûr Sûresi 95
Furkân Sûresi 96
Şuarâ Sûresi 98
Neml Sûresi 100
Kasas Sûresi 101
Ankebut Sûresi 102
Rûm Sûresi 103
Lokman Sûresi 103
Secde Sûresi 105
Ahzâb Sûresi 106
Sebe' Sûresi 106
Fâtır Sûresi 107
Yâsîn Sûresi 108
Sâffât Sûresi 109
Sâd Sûresi 109
Zümer Sûresi 109
Ğâfir (Mü'min) Sûresi ve Diğer Altı حم Li Sureler 110
Kıtâl (Muhammed) Sûresi 113
Fetih Sûresi 113
Hucurât Sûresi 114
Kaf ve Zâriyat Sureleri 114
Tûr Sûresi 115
Necm Sûresi 115
Kamer Sûresi 117
Rahmân Sûresi 117
Vâkıa Sûresi 118
Hadîd Sûresi 119
Mücâdele Sûresi 120

Haşr Sûresi 121
Mümtehine Sûresi 122
Saf Sûresi 122
Cum'a Sûresi 122
Münâfikûn Sûresi 124
Teğâbün Sûresi 125
Talâk Sûresi 126
Tahrîm Suresi 127
Tebâreke (Mülk) Sûresi 127
Nûn (Kalem) Sûresi 128
Hâkka Sûresi 129
Seele (Meâric) Sûresi 129
Nûh Sûresi 130
Cin Sûresi 130
Müzzemmil Sûresi 131
Müddessir Sûresi 131
Kıyamet Sûresi 132
İnsân Sûresi 132
Mürselât Suresi 134
Amme (Nebe') Sûresi 134
Abese Sûresi 136
Tekvîr Sûresi 137
İnfitâr Sûresi 137
Mütaffifîn Sûresi 137
İnşikâk Sûresi 139
Bürûc Ve Târık Sureleri 140
A'lâ Sûresi 140
Ğâşiye Sûresi 141
Fecr Sûresi 142
Beled Sûresi 143
Şems, Leyl, Duhâ Sûreleri 143

Elem Neşrah (Şerh) Sûresi 145
Tîn Sûresi 146
Alak Sûresi 147
Kadir Suresi 148
Lem Yekün (Beyyine) Sûresi 148
Zelzele Sûresi 149
Âdiyat Sûresi 150
Kâria Sûresi 151
Tekâsür Sûresi 151
Fîl Sûresi 152
Kureyş Sûresi 152
Mâûn Sûresi 153
Kevser Sûresi 154
Kâfirûn Sûresi 154
Nasr Sûresi 154
Tebbet Sûresi 155
İhlâs Sûresi 156
Felak Ve Nâs Sûreleri 157
Ek 159
Bibliyografya 167

TAKDİM

Kur'ân-ı Kerim'in sureleri ve âyetleri arasındaki münasebet, irtibat ve ilişkiyi inceleyen "Tenâsüp İlmi", şerefli bir ilimdir. Bazı müfessirler, bu ilme büyük önem vermiş, yazdıkları tefsir kitaplarında bu hususa gayet geniş yer vermişlerdir.

"Tenâsüp" konusuna büyük önem veren âlimlerden biri de tefsir ilimlerinde yüksek bir pâye'ye sahip olan ve çeşitli alanlarda en çok kitap telif eden âlimlerden olan İmam Süyûti'dir. (H.849–910 /M.1445–1505)

O, çeşitli alanlarda (İbn İyas'a göre) altı yüz kitap; sadece tefsir ilimleri hakkında kırka yakın kitap; ve "**tenâsüb**" konusunda müstakil olarak üç kitap yazıp bu konuyu teferruatlı bir şekilde ele almıştır. Bu kitaplar:

Esrâru't-Tenzîl (اسرار التنزيل). *Bu kitap, henüz şimdiye kadar bulunamamıştır.*

Merâsıdü'l-Metâli' Fi Tenâsübi'l-Mekâtı' ve'l-Metâli' (مراصد المطالع فى تناسب المقاطع والمطالع)

Tenâsüku'd-Dürer Fi Tenâsübü's-Süver (تناسب تناسق الدرر فى السور). Bu kitap, Mısır Millî Kütüphane Timur Tefsir Kolleksiyonu içinde 419 no.da **tek nüsha** olarak bulunmaktadır. El yazması olup nesih ve fârisi hattıyla yazılmıştır. Bu kitap, Süyûti'nin kendi incelemesinin ve sadece kendi düşüncesinin mahsulüdür. Başkalarından naklettiği ve başkalarına nisbet ettiği hususlar azdır.

Süyûti; bu kitabını, "tenâsüb "ile ilgili on üç konuyu genişçe ele alıp incelediği "*Esrâru't-Tenzîl* "adlı eserinden -hemen

yararlanılsın diye- çarçabuk çıkartıp öğrenci ve okuyuculara "*Tenâsüku'd-Dürer Fi Tenâsübi's-Süver*" ismiyle sunmuştur.

Süyûti, "Tenâsüku'd-Dürer Fî Tenâsübü's-Süver" kitabıyla, Kur'ân'ın tertibi etrafındaki ihtilafları azaltarak en dar sınırlara çekmiş, ihtilaf sahiplerine cevap vermiş ve kitabını:

Sûrelerin tertibinin vahye dayandığına,

Kur'ân'ın, hem sûrelerinin hem de ayetlerinin tertibinin vahiy ile olduğuna,

Tertip konusunda beşerin bir dahli olmadığına, delil olmak üzere ortaya koymuştur.

"Tenâsüb "konusunu işleyen gerek telif ve gerekse tercüme eserlerin nadir olması ve kıymetli kültür mirasımızdan bir parça olan bu eseri günyüzüne çıkarıp ondan yararlanılmasını arzu etmemiz sebebiyle; Kur'ân ilimleriyle meşgul olan, bu alanda araştırma yapan kardeşlerimize ve müftü, vâiz, imam-hatip gibi dîni ilimlerle özellikle tefsirle devamlı iç içe olan arkadaşlarımıza ve Kur'ân ilimlerine ilgi duyan herkese faydalı olacağını düşünerek Süyûti'nin bu eserini tercüme ettim. Cenâb-ı Hak'dan faydalı olmasını niyaz ederim.

MUSTAFA KARAKOÇ

ÖNSÖZ[1]

Kur'ân-ı Kerim'in nüzul tertibi ile Mushaf tertibi çok farklıdır. Bunun nedeni, o iki tertipte gözetilen amaçların farklı olmasıdır. Her iki tertip, Allah'ın emri ve vahyi ile olmuştur. (Mushaf tertibi, tercih edilen görüşe göre vahye dayanır. M.K.)

Nüzûl tertibinde dikkate alınan amaçlar:

Hak dîni, hak dîne bağlı olmayan toplum içinde tesis etmek, insanları bu dîne inanmaları ve ilhad mantığından kurtulmaları için uyarmak ve ikna etmek,

Bu hak dîne inananları, tedrîcen eğitmek,

İnanmayanlardan ve onların inandıkları ve taptıkları şeylerden güzellikle uzaklaşmak,

Bu uğurda karşılaşılacak zorluklara sabretmek,

Hak dînin davetçilerinin, insanları bu dîne davet ederken sabır, nezaket, hilim ve güzellikle çağrıda bulunmaları vs.

Mushaf tertibinde dikkate alınan amaçlar:

Yeni bir hayat nizamı tesis etmek,

Yeni bir medeniyetin temellerini atmak,

Bütün beşeriyet için, küçük-büyük her ihtiyaca cevap veren bir düstur oluşturmak,

---

1. Muhakkik Abdülkâdir Ahmed Atâ'nın önsözü bir hayli uzun (60 sayfa) olduğu için onu özetleyerek, Süyûti'nin eserinde ise bir değişiklik yapmadan aynen tercüme ettim. M.K.

Hak dinin, insanlara arz edilişini ve insanların o dinle tanışmasını engelleyenlerle –gerektiğinde- mücahede etmek vs.

Daha önce nüzul tertibinde var olan şeyler, mushaf tertibinde yerlerine bir hikmetle konulmuşlardır.

Kur'ân-ı Kerim, her iki durumda da sırlara ve ilimlere sığmayan bir menbadır.

Kur'ân-ı Kerim'in Mushaf tertibinin, sadece vahiy ile olduğunu, beşer işi olmadığını teyid eden birçok deliller vardır. Bunlardan bir kısmı, sunduğumuz eserde zikredilecektir.

Kur'ân-ı Kerimin sûre ve ayetlerinin birbirleriyle bağlantı ve uyumlarını inceleyen ilim, **"tenâsüb"** ilmidir. Şerefli ve büyük, bir o kadar da dikkat gerektiren ince bir ilimdir.

Tenâsüp, sûreler ve ayetler arasında mana yönünden bir irtibat ve ilişki bulunması demektir. Bunun bir adı da **"münâsebetü'l-Kur'ân"**dır.

Tenâsüb'ün birçok çeşidi vardır.

Bunlardan bazıları:

1. Surelerin, başlarıyla sonlarının birbirine uygun olması. Mü'minûn suresinde olduğu gibi. Surenin başı: قَدْ اَفْلَحَ الْمُؤْمِنُونَ "Mü'minler, iflah oldu(felah'a erişti).

Surenin sonu: اِنَّهُ لَايُفْلِحُ الْكَافِرُونَ (117) "Kafirler, iflah olmaz."

Sâd suresinde de böyledir. Bu surenin başı: وَالْقُرْاٰنِ ذِى الذِّكْرِ "Öğüt sahibi Kur'ân'a andolsun ki.."

Surenin sonu: اِنْ هُوَ اِلَّا ذِكْرٌ لِلْعَالَمِينَ (87) "Kur'ân, âlemlere ancak bir öğüttür."

2. Hurûf-u mukattaa ile başlayan surelerde, sure hangi harf ile başlıyorsa o harfin, sure içinda çokça geçmesi. Mesela Kâf suresinde "k" harfi; Elif Lâm Râ ile başlayan Yunus suresinde "r" harfi, surenin uzunluğuna göre elliden ikiyüz'e kadar tekrar etmektedir. Hurûf-u mukattaalı bütün surelerde böyledir.

Tanzîr: İki benzer şeyi peşpeşe getirerek izah etmeye çalışmaktır.

İstidrâd: Bir konuyu işlerken başka bir konuya temas edip tekrar esas konuya dönmek.

Tezâd: Bir şeyi zıddıyla izah etmek. İmandan sonra küfrün, azaptan sonra rahmetin zikredilmesi gibi.

Tehallus: Anlatılmakta olunan konuyu bir münasebetle değiştirip başka bir konuya geçmek.

Süyûtinin, bu kitabında zikrettiği diğer çeşitler vb.

Bu tertip konusunda geçerli olan ve dikkate alınan şey, sahabenin düşüncesi değildir. Tenâsüp ilmi, sahabe asrından sonra ortaya çıkmıştır. Çünkü çeşit çeşit ve teferruatlı olan "münasebetler" mevzûu, o asrın kültürü değildi. Sahâbe (r.a.)'den "münasebetler" ile ilgili bir şey nakledilmemiştir. Dolayısıyla, Osman (r.a.) tarafından, daha önce Ebû Bekir (r.a.) zamanında toplanmış olan Kur'ân-ı Kerim surelerini Mushaf'a koymakla görevlendirilen bazı sahabenin, bu münasebetleri araştırıp sonra da o esasa göre sureleri sıraya koymaları ihtimali, gerçeğe çok çok uzak olan bir husustur.

Bazı müfessirler, **"tenâsüb"** ilmine ehemmiyet vermiş ve tefsir kitaplarında bu konuyu işlemişlerdir. Ancak bu alanda müstakil eser yazanlar çok azdır. Bu alanda yazılmış kitaplardan bildiklerimiz şunlardır:

1. el-Bikâî'nin "*Nazmü'd-Dürer*"i (Ezher Üniversitesinde altı büyük cild halinde tek elyazma nüshası vardır.)
2. Ebu Cafer b. ez-Zübeyr (Şeyh Hayyân)in "*el-Burhân fi Münâsebet-i Tertibi'l-Kur'ân*"ı
3. es'Süyûti'nin bu sunduğumuz "*Tenâsüku'd-Dürer fi Tenâsübi's-Süver*"i
4. es' Süyûti'nin bir diğer kitabı olan "*Merâsıdü'l-Metâli' fi'l-Mekâtı' ve'l-Metâli'*"
5. Yine es'Süyûti'nin yazdım dediği fakat henüz şimdiye dek bulunamayan eseri "*Esrâru't-Tenzîl*"

Önceki âlimler, tenâsüp ilminin ihmal edilmesinden şikayetçi olup bu ilme ilgi duymayanlara serzenişte bulunmuşlardır.

Fahreddin Râzi şöyle demiştir:

"Surelerin dizilişindeki güzellikleri, tertibindeki eşsizliği düşünen kimse Kur'ân-ı Kerim'in, lafızlarındaki fesâhat ve manalarındaki şeref yönüyle mu'ciz olduğu gibi surelerin tertîbi ve ayetlerin dizilişi yönüyle de mu'ciz olduğunu bilir.

Ancak ne var ki birçok müfessirin bu güzelliklerden yüz çevirdiğini ve sırlara dikkat etmediğini gördüm."

İbnü'l-Arabi, bu şerefli ilme tamamen veya kısmen sırtlarını dönen öğrenci ve bilginlerin bu ilgisizliğine üzülerek şöyle der:

"Kur'ân ayetlerinin birbirleriyle bağlantılı, manalarının uyumlu, yapılarının düzenli olması; sanki tek kelime imiş gibi olması, büyük bir ilimdir. Bu ilme sadece bir âlim yönelip Bakara suresini bu yönden işledi. Daha sonra Allah bize de bu ilmi açtı. Halkı tembellik vasıfları içinde görüp o ilme karşı bir rağbet göremeyince onu Allah ile kendi aramızda bırakıp onu O'na iade ettik."

Ebu Bekr en'Nîsâbûri, bu ilmin yayılması için çalışmış, tefsir derslerini "münâsebet ilmi"ne tahsis etmişti. Bağdat âlimlerine, bu ilmi bilmediklerinden dolayı gücendiğini söylemişti.

Ne gariptir ki Kur'ân araştırmalarında bu alandaki ihmal hâlâ devam etmektedir. Öne doğru bir adım atılmamıştır.

Yukarıda ifade ettiğimiz gibi tenâsüp ilmine önem veren müfessirlerden biri de Celalüddin Abdürrahman es-Süyûti'dir.

Süyûti'nin bu konuda yazdığı eserlerinden biri, Tenâsüku'd-*Dürer Fî Tenâsübi's-Süver* "تناسق الدرر فى تناسب السور "isimli kitabıdır. Bu Kitap, Mısır Millî Kütüphanesi 419 no.lu Timur Tefsir Koleksiyonu içinde elyazması tek bir nüsha olarak bulunmaktadır. Biz, işte bu kitabı tahkik edip okuyucuya sunmaktan mutluluk duymaktayız.

Sûrelerin tertip ve tenâsübüyle ilgili kitap telifi konusunda Ebû Cafer b. Zübeyr, *"el-Burhan"*ı ile Süyûti den önce gelir. Süyûti, Ebû Cafer'in konuya tam vakıf olmadığını söyler. Yine

Süyûti'nin çağdaşı olan Burhanüddin el-Bikâi de *"Nazmü'd-Dürer"*i ile onu geçmiştir.

Süyûti'nin kitabı, kendi ifadesine göre, kendi incelemesinin ve sırf kendi araştırmasının mahsulüdür, başkalarından naklettiği hususlar azdır.

SÜYÛTİ'NİN HAYATI
(H.849/M.1445 - 911/1505)

Süyûti, H. 849 (M.1445) senesi Recep ayının başında Kahire de doğdu. Sekiz yaşında Kur'ân'ı ezberledi. Devrinin büyük âlimlerinde okudu. O âlimlerden bazıları:

1. İlmü'd-Din el-Belkîni,
2. Allâme Siracüddin el-Belkîni,
3. Şerafüddin el-Menâvi,
4. Muhyiddin el-Kâfîci, (Süyûti, bu hocası için: "Varlığımın üstadı" der.)
5. Seyfüddin el-Hanefi.

Süyûti, bununla da yetinmeyip ilim tahsili için Şam, Hicaz, Yemen, Hindistan ve Mağrip ülkelerine seyahat etti. Süyûti, hacca gittiğinde zemzem içerken birçok şey istediğini (mesela bu isteklerinden birinin: "Fıkıhta Hafız İbn Hacer el-Askalâni'nin mertebesine ulaşmak" olduğunu) ifade eder.

Süyûti, kendisinin yedi ilim dalında uzman olduğunu söyler. Bu ilim dalları: Tefsir, hadis, fıkıh, nahiv, meâni, bedi' ve beyan. Bu dallarda -fıkıh hariç- hocalarının ulaşamadığı mertebeye kendisinin ulaştığını ifade eder.

eş-Şa'râni, *et-Tabakâtü's-Suğrâ* da, Süyûti'nin Şâfiî mezhebinde dâhili içtihad mertebesine ulaştığını kaydeder.

Süyûti'nin, uzmanı olduğu ilimlerde kendini hocalarından üstün görmesi, genç yaşının coşkusuna râcidir. Bu coşku gerçekten de onun bilfiil üstünlüğüne eşlik etmiştir. Çünkü o, erken yaşta ilim tahsil etmiş, binlerce kitap okumuş, bütün vaktini fii-

len ilim için harcamıştır. Bu çalışma ve gayreti onu idarecilerin kapılarında, meclislerinde, yapmacık kabul törenlerinde sahte şöhret arayan kimselerden olmaktan engellemiştir. Ayrıca o, çağının âlimlerinden birçok ahlâki yönden de ileridedir. O, *"el-İtkân"* kitabının sonunda der ki:

"Ben öyle bir zamandayım ki bu zaman halkının kalpleri hasetle dolmuş, kendilerine kötülük galip gelmiş, hatta kanlarına işlemiş, kendilerini cehalet kuşatmış, riyaset sevgisi kör ve sağır etmiş. Onlar, din ilminden yüz çevirip onu unutmuşlar, sadece felsefeye dalıp kalmışlar. Onlardan her biri, Allahtan uzaklaşarak ilerlemeyi istemiş, Allah ta onları geri bıraktıkça bırakmış. Bunlara baktığında sadece büyümüş burunlar ve Haktan kibirlenip uzaklaşmış kalpler görürsün. Onları kaç kez Hakka çağırdıysam da dilsiz ve sağır oluverdiler. Allah'a yemin ederim ki, *"Bir ilmi bilip de onu gizleyeni, Allah ateşten bir gem ile gemler"* hadisi olmasa şu zaman, susup eve kapanılacak ve ilim, amele dönüştürülecek bir zamandır."

Süyûti'nin coşkusu, delilsiz dâvâ değildir. O daha küçük yaşta iken telifler yapmış hem de iyi telifler yapmış, gençliğinin baharında *"et-Tahbîru fî Ulûmi't-Tefsir"* (التحبير فى علوم التفسير) adlı eserini yazmış, sultanların meclislerine katılmaktan uzak durmuş, onlardan gelen ihsan ve bahşişleri kabul etmemiş ve çağdaşı âlimlerden sultanın kapısına yapışıp kalanların durumunu eleştiren bir risale yazmıştır.

Süyûti, yaşının olgunluk döneminde toplumdan uzaklaşıp Kahire'nin Ravza semtindeki evinde kendini ibadete ve kitap telifine hasretmiştir. Bu uzletinin gerekçesini, o sırada yazmış olduğu *"et-Tenfîs ani'l-Fütyâ ve't-Tedrîs"* التنفيس عن الفتيا والتدريس (Fetva ve Öğretimi Bırakma) adlı kitabında açıklamıştır.

Süyûti, bazı resmî görevlerde de bulunmuştur. Bu görevler:

1. Fetva Makamı (Müftülük),
2. Seyhûniye Medresesinde Müderrislik,
3. Baybarsiye Medresesinde Müderrislik.

Süyûti, *"Husnü'l-Muhâdara"* (حسن المحاضرة) isimli kitabının önsözünde, telif etmiş olduğu kitapları sayar. Bunlar; tefsir, hadis, kırâet, fıkıh, biyografi, nahiv, edebiyat vb. konularında olmak üzere üç yüz kitaba ulaşmaktadır. Brockelmann, onun dört yüz on beş kitabının olduğunu kaydeder. İbn İyas ise altı yüz kitabı olduğunu söyler.

Süyûti'nin çağdaşı olan Şemsüddin es-Sehâvi, *ed-Dav'ü'l-Lâmi'* (الضوء اللامع) de, Burhânüddin el-Kerekî, İbnü'l-Ğalif, Ahmed b. Muhammed el-Kastalânî gibi bazı âlimler, Süyûtî'yi, el-Mahmudiyye Kütüphanesinin kitaplarını ele geçirmek ve o kitaplarda takdim-tehir yaparak onları kendi telifleriymiş gibi takdim etmekle suçlamışlardır.

Süyûtî, bunlara çok sert cevap vermiş ve iddialarını çürüten şu kitapları kaleme almıştır:

1- الكاوى على تاريخ السخاوى
2- الجواب الزكى على قمامة ابن الكركى
3- القول المجمل فى الرد على المهمل

Süyûtî'nin birçok talebesi de onun hasımlarına karşı reddiyeler yazmışlardır. Bu öğrencilerinden bazıları:

1. Kâsım el-Hanefî,
2. es-Sirâcü'l-İbâdî,
3. el-Fahrü'd-Dîmî,
4. el-Emînü'l-Uksurânî,
5. er-Rahmânî vb.

Biz, Süyûtî hakkında ileri sürülen o sözleri ve onun ortaya koyduğu kıymetli eserlerini insafla tartıp değerlendirdiğimizde; engin bir ilim, zengin bir kültür ve çok iyi yazılmış zirve kitaplar karşısında bulunduğumuzu görürüz. Evet biz:

1- الدر المنثور
2- المزهر فى اللغة
3- تاريخ الخلفاء
4- البدور السافرة فى احوال الاخرة
5- الجامع الكبير

gibi onlarca doruktaki eseri ve yazarı önünde hürmetle dururuz.

O, kendi çağdaşı olan İbn Hacer ve el-Aynî ve kendi çağından önceki İbn'ü l-Cevzî gibi, hayatının tamamını ilim ve tasnif uğrunda harcamıştır.

İmam Süyûtî, H. 911 senesi Cemaziyelevvel'in 19'unda Cuma gecesi, temiz ruhunu Yaradan'ına teslim etti. Allah, dâimî ve ebedî olarak rahmet eylesin.

GİRİŞ

Yüce kitabını; en güzel üslup üzere gönderen, üsluplarının güzelliği ve terkibinin belağatıyla kalpleri hayrete düşüren, onu açıklayıcı ayetler olarak indiren, sure ve ayetlere ayıran, büyük hikmetiyle en güzel tertip ile tertipleyen, en fasih lafız ve en beliğ terkip ile en büyük nizam olarak nazmeyleyen Allah'a hamd olsun.

Allah'ın; uyarsın ve öğüt versin diye kitabını kendisine gönderdiği, onu, şerefli kalbine indirerek kendisinden sıkıntıyı çıkarıp attığı ve o Kitabı için gönlünü açtığı Muhammed (A.S.)'e; ailesine, mühacir ve ensar bütün sahabesine salât-ü selam olsun.

Allah (C.C.), bana, yıldızlarının yörüngelerine (ilmî kaynaklara) bakmayı nasip etti; oralara emanet ettiği ilimlerden bazılarını çıkarmak üzere araştırma kapılarını açtı.

Maksada ulaşayım diye ilim bahçelerinde bir çeşitten öbür çeşide durmadan göz gezdiriyorum ve zihnimi ilim meydanlarına teftişe çıkartıyorum. Zihnim bana dönüp diyor ki:

Tasalanma! Çeşitli ilimleri çözdün ve isimlendirdin. İlimleri kayıtlara geçirdin, kayıtların elini-kolunu bağladın. İlimlerin mâna madenlerini sondajlayıp ortaya çıkardın, üzerlerine sezgi ateşi yakıp onları birbirinden ayırdın. Hem toplu hem tek, hem uzun hem kısa telifler yaptın.

Kim hangi şey için yaratılmışsa o, ona müyesser olur. Kim neyi çok severse onu çok anar.

Kurân-ı Kerimle alakalı olarak, -bu elinizdeki kitaptan- daha önce telif ettiğim kitaplardan biri de *"Esrâru't-Tenzil"* (اسرار التنزيل)dir . Ki o kitap, Kur'ân'ın:

- Üsluplarını araştırır,
- Hârika ve mucizelerini açıklar,
- Lafzının fesâhatını, terkibinin belâğatını beyan eder,
- İ'câz yönünü açığa çıkarır,
- Hakikat ve mecazından bahseder,
- Edebî sanatları hakkında bilgi verir,
- Huccet ve burhanlarını bulup çıkarır.

Sözünü ettiğim *"Esrârü't-Tenzil"* kitabı, on kadar konuyu içerir. Ki bu konular:

1. Kur'ân surelerinin tertibindeki âhenk ve her surenin Mushaftaki yerine konulmasındaki hikmet,

2. Her surenin, kendinden önceki surenin sonuyla bağlantısı,

3. Surenin girişinin, sevk olunduğu maksada uygunluğu. Buna "Berâat'ü-İstihlâl" (براعة استهلال) denir.[2]

4. Surelerin başlarıyla sonları arasındaki uyum,

5. Her bir surenin, kendinden önceki surede mücmel (özet) olarak zikredilen bir hususu şerh etmesi,

6. Ayetlerin tertibindeki uyum. Birbirleriyle ilgi, irtibat ve insicamları,

7. Belâğat üslupları, hitap ve siyak çeşitliliği,

8. İstiâre, kinâye, ta'riz, iltifat, tevriye, istihdam, leff ve neşr, tıbâk, mukabele gibi edebî güzellikler, mecâz çeşitleri, îcaz ve itnâb çeşitleri,

9. Ayet fâsılaları (secâvendler), fasılaların kendileriyle biten ayetlerle münasebeti,

10. Sure isimlerinin, surelere uygunluğu,

---

[2] **Berâat-ü İstihlâl**: Sözün daha giriş bölümünde, ileride gelişme bölümünde değinilecek hususlara ustaca işaret etme sanatı.

11. Eşanlamlı kelimeler,

12. Meşhuru ve şâzı ile muhtelif kırâetler ve bunların içerdiği mana ve ilimler,

Kıssalardaki ve kıssalar dışındaki müteşabih ayetlerin fazlalık, noksanlık, takdim ve tehir ve bir lafzı başka bir lafızla değiştirme gibi sebeplerle farklı olmaları.

İşte sözünü ettiğim *"Esrâru't-Tenzil"* kitabımdaki yukarıda sıraladığım konular arasından özellikle **"surelerin tertibindeki âhenk"** konusunu -ki bu konuda yazdıklarımın çoğu kendi düşünce ve araştırmamın bir ürünüdür- bu sahada söz edenlerin ve bu konularla ilgilenenlerin az olması sebebiyle, isteyenler (öğrenciler) hemen faydalansın diye müstakil hoş bir parça halinde çarçabuk yazıp sunmak istedim ve bu *"Tenâsüku'd-Dürer fî Tenâsübü's-Süver"* i yazdım.

Bana âit olmayan fikirleri, sahiplerine nispet ederek açıkladım ve bunlardan sadece güzel kabul edilenleri ve tenkit edilmeyenleri zikrettim. Bu kitabıma, kendi düşüncemin ürünü olduğu için önce *"Netâicü'l-Fikr fî Tenâsübi's-Süver"* (نتائج الفكر فى تناسب السور) ismini vermiştim, sonra bundan vazgeçip müsemmasına daha uygun ve daha çok cinaslı olduğu için *Tenâsüku'd-Dürer Fi Tenâsübi's-Süver* (تناسق الدرر فى تناسب السور) (Yani, *surelerin birbirleriye uyumu hakkında incilerin ahengi) (gibi sözler)* ismini[3] verdim.

Tevfik, Allah'tandır.

---

[3] Eserin bir ismi: اسرار ترتيب القرآن olduğu için "Surelerin Sıralanışındaki Sırlar" şeklinde tercüme ettim. (Mustafa Karakoç)

SÛRELERİN TERTİBİ

Âlimler, âyetlerin tertibinin kesin olarak vahye dayandığı hususunda ittifak ettiler. Surelerin tertibinin ise Peygamber (a.s)'in vahye dayalı talimatıyla veya sahâbenin içtihadıyla olduğu konusunda ihtilaf ettiler:

1- **İmam Mâlik, Kâdı Ebû Bekr** -farklı iki görüşünden birinde- ve **İbn Fâris gibi bir kısım âlimler, surelerin tertibinin sahâbenin içtihadıyla yapıldığı görüşündedirler.**

Bunların delilleri:

Sahâbenin Mushaflarında surelerin farklı tertipte olmasıdır. Şöyle ki: Sahâbeden bazıları, sureleri nüzûl sırasına göre tertip etmişlerdi. Ali (r.a.)'nin Mushafında اِقْرَاْ den başlayarak sırasıyla Mekke de nazil olan sureler, daha sonra da Medine de nazil olan sureler yer almıştı. İbni Mesud'un Mushafında ise çok farklı bir şekilde önce Bakara, sonra Nisâ, onun ardında Âl-i İmrân sıralanmıştı. Übey b. Ka'b ve diğer bazı sahabelerin Mushafları da farklı şekillerde idi. Ki bunları *"el-İtkân"* da açıkladım.[4]

İbni Eşteh'in *"el-Mesâhif"*inde, Osman (r.h.)'ın (Kur'ân Teksir Komisyonunda görevli olanlara): *"Uzun sureleri takip edin"* dediği senediyle birlikte zikredilmektedir.[5]

---

[4] Mushaflarda farklılık konusu için bkz. Kurtubî, *el-Câmiu Li Ahkâmi'l-Kur'ân*, 1/51. Süyûti, *el-İtkân*, 1/216.

[5] Bkz. *el-İtkân*, 1/216. Sened, İsmail b. Ayyaş kanalıyla gelmiştir, bu şahıs *"ez-Zuafâ"*da eleştiriliyor. İbni Eşteh: Muhammed b. Abdullah b. Eşteh, Arapça ve kırâet alimlerindendir, mushaflar ve şâzz kırâetler ile ilgili telifler yapmıştır.Ö. H. 306. Bkz. *Tabakât-ül-Kurrâ*, 2/184.

2- **Kâdı Ebû Bekr** -iki görüşünden birinde- **ve aşağıda bazılarını zikredeceğim birçok âlim, surelerin tertibinin Peygamber (a.s.)'in vahye dayanan talimatıyla yapıldığı görüşündedirler.**

Bu âlimlerden bazıları ve görüşleri:

Ebû Bekr el-Enbârî: "Allah (c.c.), Kur'ân'ın tamamını dünya semasına indirip sonra yirmi küsûr senede bölüm bölüm indirmiştir. Sure, inmesi gereken bir durumdan dolayı; ayet ise bir konuda bilgi almak isteyenlere cevap olmak üzere iniyordu. Dolayısıyla surelerin düzenli olarak sıralanması, -ayet ve harflerin sıralanmasında olduğu gibi- Peygamber (a.s.)'dendir. Bu sebepledir ki, her hangi bir sureyi takdim veya tehir eden Kur'ân'ın nazmını bozmuş olur."[6]

el-Kirmâni, *"el-Burhan"* da:

"Surelerin Mushafta şimdiki haliyle tertibi, Allah Teâla nezdinde Levh-i Mahfuz'daki tertibi üzeredir. Peygamber (a.s.), her sene o ana kadar yanında toplanmış olan Kur'ân'ı Cebrâil'e arz ederdi. Vefat ettiği sene iki kez arz etmişti."[7]

et-Tîbî (الطيبى), o da aynı görüştedir.

İbnü'l-Hisâr (ابن الحصار)[8]:

"(Surelerin tertibi)[9] ve ayetlerin yerlerine konması, ancak vahiy ile olmuştur."

Beyhaki, *"el-Medhal"*de:

"Kur'ân-ı Kerim, Peygamber (a.s.) zamanında –Enfâl ve Berâet (Tevbe) sureleri hariç- şimdiki tertibi üzere tertip olunmuştu."

---

[6] Bkz. *el-Câmiu li Ahkâm-il-Kur'ân*, 1/60; *Esrâru Tekrâr-il-Kur'ân*, 23: *el-İtkân*, 1/217.

[7] **el-Kirmâni**: Mahmud b. Hamza b. Nasr. *Kitabıel-Burhân*, *"Esrâr-üt-Tekrâr fi'l-Kur'ân"* adıyla Kahire'de el-İtisam yayınevi tarafından yayınlanmıştır. Konuyla ilgili olarak bkz. s. 23.

[8] **İbnü'l-Hisar**: Ali b. Muhammed b. Muhammed b. İbrahim el-Hazrecî el-Eşbîlî. Telifleri vardır, onlardan bazıları: *Usûl-ül-Fıkh, en-Nâsih ve'l-Mensuh*. Ö. H. 611. Bkz.: (İbn-i Ebâr Ö. 686; *"et-Tekmileh"*).

[9] Parantez içindeki sözcükler, *el-İtkan*, 1/216'dan alınarak ilave edilmiştir.

İbn Atıyye:

"Yedi uzun sure, Hâ Mîm sureleri ve Mufassal sureler (araları besmele ile ayrılan kısa sureler) gibi bir çok surenin tertibini, Peygamber (a.s.) hayatta iken öğretmişti. Bu surelerin dışındaki surelerin tertibini, kendisinden sonra ümmete bırakmış olabilir."

Ebû Cafer b. ez-Zübeyr:

"Hadisler, İbn Atiyye'nin söylediğinden daha çok surenin tertip şeklini, Peygamber (a.s.)'in hayattayken öğrettiğine şehadet ediyor. Hadislerden az bir kısmı var ki ihtilaf bunlarla ilgili olarak cereyan etmiş olabilir. **Bu hadisler**:

"Işık saçan iki sureyi; Bakara ile Âl-i İmran'ı (birlikte) okuyun."[10]

Said b. Halid hadisi:

"Peygamber (a.s.), bir rekatte yedi uzun sureyi, diğer rekatte de, mufassal sureleri birleştirerek namaz kıldırdı." Hadisi, İbn-i Ebî Şeybe rivayet etti.[11]

Buhârî'nin rivayet ettiği Aişe (r.a.) hadisi:

"Peygamber (a.s.), yatağına girdiği zaman İhlas ve Müavvizeteyn surelerini okurdu.[12]

Yine Buhârî'inin rivayet ettiği Abdullah b. Mesud (r.a.) hadisi:

---

[10] Müslim, "Kur'ân'ın Faziletleri" bölümünde uzunca Ümame el-Bâhili'den rivayet etmiştir: 2/913; Ebu Davut; kısa olarak, 1/88,89; el-Heysemi, *Mecmau'z-Zevaid* de Ebu Ya'la ya nisbet ederek Aişe (r.a.) dan: *"Peygamber (a.s.), Bakara, Âl-i İmran ve Nisayı (birlikte) okudu"* şeklinde rivayet etti.

[11] "Yedi uzun sure" hadisini, el-Heysemi; *Mecmau'z-Zevâid*, 7/162 de: *"Kim yedi uzun sureyi okursa bu daha hayırlıdır"* şeklinde rivayet etti.
"Bir rekatte mufassal sureleri okuyarak.." hadisini, Müslim, "Kur'ân'ın faziletleri" bölümün de 2/204 Abdullah b. Mesud'dan uzun olarak rivayet etti. Orada: *"Bir rakatte yirmi kısa sure okuyarak..."* şeklindedir.
Buhâri "tefsir" bölümünde 6/240 da: *".. Mufassal on sekiz sure okuyarak kıldırdı."*

[12] Buhârî, "Tefsir Bölümü", 6/233; Tirmizi, "Tefsir" babı, 9/347, 348 de: *"Peygamber (a.s.) iki elini birleştirir, okur, ellerine üfler ve elleriyle vücudunu ulaşabildiği yere kadar meshederdi."*

"Peygamber (a.s.), Benî İsrail, Kehf, Meryem, Tâhâ, Enbiya sureleri hakkında şöyle buyurdu: Onlar, Mekke de önce nazil olanlardır ve onlar benim ilklerimdir."[13]

İşte ihtilaf, bu hadislerin yorumundaki farklılık sebebiyle vaki olmuş olabilir. "(Çünkü bu hadislerde zikredilen iki veya daha çok sureyi, bir sure gibi anlayanlar olmuştur.) (Ebû Cafer b. ez-Zübeyr'in sözü burada bitti.)

Ebû Cafer en-Nahhas:

"Tercih edilen görüş şudur: Surelerin Mushafta şimdiki tertip üzere toplanması, Allah'ın Rasülü tarafından olmuştur. Çünkü o, bir hadisinde şöyle buyurmuştur: *"Bana Tevrat'ın yerine yedi uzun sure, İncil'in yerine el-mesâni (ayetleri yüzden az olan sureler) verildi. Mufassal (kısa ve besmeleli fasılaları çok olan sureler) ile üstün kılındım."*[14] Bu hadis, Kur'ân'ın telifinin Peygamber (a.s.)'den alındığına ve o vakitten beri öyle olduğuna delalet eder."

Hafız İbn Hacer:

"Ahmed b. Hanbel ve Ebû Davud'un rivayet ettiği Evs es-Sekafî hadisinden anlaşıldığı üzere surelerin çoğunun tertibi, tevkîfîdir (vahye dayanır).

Evs es-Sekafî hadisi: *"Ben, Rasülullah'ı ziyaret etmeye giden Sakîf Heyeti içinde bulunuyordum. Allah'ın Rasulü: Kur'ân'dan bana iki hizip gelmişti, onları bitirmeden çıkmak istemedim, buyurdu."*

Evs, der ki: *"Rasülüllah'ın Ashabına, Kur'ân'ı nasıl hizipliyorsunuz?*[15] *diye sorduk. Onlar da: Üç, beş, yedi, dokuz, on bir, on üç sure halinde hizipliyoruz. Mufassal surelerin hizbi, Kâf suresinden itibaren Kur'ân'ın sonuna kadardır, dediler."*[16] İşte bu hadis, surelerin şimdi Mushaftaki tertibinin, Peygamber (a.s.) zamanında ki tertip olduğuna delalet eder."

---

[13] Buhârî, "Tefsir", 6/189.

[14] Ahmed b. Hanbel; *Müsned*, 3/124; el-Heysemi; *Mecmau'z-Zevâid*, 7/185.

[15] ***Hizip***: Kur'ân'ın altmış da biri.

[16] Ebu Davud,1/40; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 5/43.

Bazı alimler dediler ki:

Surelerin Mushaftaki tertibi, bir takım sebeplere göre yapılmıştır. Bu da tertibin, hikmet sahibinden sadır olan tevkîfi (vahye dayalı) bir husus olduğunu gösterir. Bu sebepler:

1-Harflere göre tertip. Hâ Mîm ve Elif Lâm Mîm Râ'lı surelerde olduğu gibi,

2-Surenin sonunun, kendisinden sonraki surenin başıyla uygunluğuna göre tertip. Fâtiha'nın sonunun, mana yönünden Bakara'nın başına uygunluğu gibi.

3-Lafızlardaki vezine göre tertip. Tebbet'in sonu (مسد) ile İhlas'ın başı (احد) da olduğu gibi.

4-Bir surenin cümlesinin diğer surenin cümlesine benzer oluşuna göre tertip. Duhâ ve İnşirah ta olduğu gibi.

Yine bazı âlimler dediler ki:

Her surenin baş tarafına bakıldığında, onun, kendinden önceki surenin son kısmına son derece uygun olduğu görülür. Bu uygunluk, bazen açık bazen gizli olur.

İbn Ebî Şeybe, **Rabîa**'dan şöyle rivayet etmiştir:

"Rabîa'ya soruldu: Bakara ve Al-i İmran niçin Mushafın baş tarafına konuldular, halbuki bu iki sureden önce Mekke de nazil olan seksen küsur sure var, üstelik bu iki sure Medine de nazil oldular? Rabîa dedi ki: Onlar, baş tarafa konuldular, çünkü Kur'ân, onu toplayanların bir bilgisi üzere toplandı. Onları, baş tarafa alarak bu konudaki bilgileri üzere bir araya gelmiş oldular. Dolayısıyla bu konuda söylenilecek en son söz budur, daha başka bir şey sormaya gerek yoktur."

Bu konuda senin görüşün nedir, derseniz?

Ben derim ki:

Önce ihtilaf mahallini belirtmemiz gerekir. Şöyle ki: Sureler, dört kısımdır. İhtilaf bu dört kısım içinde yer alan surelerin tertibiyle ilgilidir, yoksa dört kısmın kendi aralarında ki tertibiyle ilgili değildir. Sözünü ettiğim dört kısım sure:

Et'tıvâl (Fatihadan sonraki yedi uzun sure),

El'miûn (ayetleri yüzden fazla veya buna yakın olan sureler),

El'mesâni (ayetleri yüzden az olan sureler),

El'müfassal (kısa ve besmeleyle fasılası çok olan sureler).

İşte bu kısım surelerin, bu şekilde Mushafta sıralanmalarının kesin olarak tevkîfi olduğunu (vahye bağlı olarak Peygamber (a.s.)'in talimatıyla olduğunu) ve bu konuda icma' var olduğunu söylemek gerekir. Her ne kadar benden önce böyle söyleyen olmasa da beni böyle söylemeye sevk eden iki husus var:

1- Hemen az önce yukarıda geçen hadisler ve Enfal suresini anlatırken gelecek olan İbn Abbas hadisi,

2- Tertip konusunda farklılık gösteren Mushafların, yukarıda ifade ettiğim dört kısım surenin tertibinde müttefik olmaları. Çünkü Übeyy b. Ka'b ve İbn Mesud'un Mushaflarında, Osman Mushafında olduğu gibi önce et'tıvâl, sonra el'miûn, sonra el'mesâni, en son mufassal sureler sıralanmıştır. Sadece farklılık, el-İtkân da açıkladığım üzere her kısım içindeki surelerin tertibindedir. Bunları ifade ettikten, hilaf ve farklılık mahallini gördükten sonra benim tercih ettiğim görüş, Beyhaki'nin ifade ettiği görüştür. Yani Enfal ve Berâet (Tevbe) surelerinin dışında bütün surelerin tertibi, tevkîfidir. Böyle olduğunu şu hususlar teyid eder:

1- Hâ Mîm'lerin ve Elif Lâm Râ'ların arka arkaya gelmesi,

2- Tesbih (سُبْحَانَ، سَبَّحَ، يُسَبِّحُ، سَبِّحْ) ile başlayan surelerin arasına başka surelerin girmesi,

3- Giriş ve uzunluk bakımdan birbirinin benzeri olan Tâ Sîn Mîm (الشعراء) ile Tâ Sîn Mîm (القصص) sureleri arasına Tâ Sîn (النمل) suresinin girmesi ve el-Kasas'dan önce gelmesi,

4- Başlangıç ve amaç bakımından birbirinin benzeri olan İnfitar ve İnşikak sureleri arasına daha uzun olan Mütaffifin suresinin gelmesi.

Eğer bu surelerin tertibi, bir hikmete mebni olarak tevkîfi olmasaydı;

- Tesbihle başlayan surelerin arka-arkaya gelmesi,

- Neml suresinin Kasas suresinden sonra gelmesi, gerekirdi.

- Yusuf suresi ile İbrahim suresi arasına Ra'd suresinin gelmemesi gerekirdi.

Benim burada tek itiraz edeceğim şey: "Tertip, eğer tevkîfi olsaydı, ayetlerin tertibinde ihtilaf vaki olmadığı gibi Übeyy b. Ka'b ve İbni Mesud Mushaflarında da ihtilaf vaki olmazdı" sözüdür.

Bu söze karşı Allah'ın bana lütfettiği güzel cevabım şudur:

Kur'ân'da birçok nesih meydana gelmiştir. Hatta bazı surelerin tamamı ile birçok ayet nesh edilmiştir. Dolayısıyla Hz. Osman tertibinin ve kıraetinin, Peygamber (a.s.)'in Cebrail'e Kur'an'ı son arz edişinde kararlaşmış tertip ve kıraet olmasında ve bunun Übeyy b. Ka'b ve İbni Mesud'a ulaşmamış olmasında şaşılacak bir şey yoktur. Nitekim bu iki sahabiye, Mushaflarına koydukları Osman Mushafına muhalif kıraetlerin nesh olunduğu bilgisi de ulaşmamıştır.

Bu sebepledir ki Übeyy, nesh olundukları halde el-Hafd (الحفد) ve el-Hal' (الخلع) surelerini kendi Mushafına almıştır.[17]

Velhasıl, ben derim ki:

Bütün Mushafların tertibi, tevkîf iledir.

Tevkîf, son arzda Osman (r.a.) kırâetleri ve tertibi üzerine kararlaşmıştır. Diğer Mushaf sahibi sahâbiler, Mushaflarını bildikleri tertip üzere tertip etmişlerdir. Kararlaşan tertip kendilerine ulaşmamıştır.

O sahâbiler, Mushaflarına tevkîf ile sabit olan kırâetleri yazmışlardır.

Son arzda tevkîf, bu kırâetlerin neshi üzerine kararlaşmıştır ve bu nesih haberi onlara ulaşmamıştır.

---

[17] *el-İtkan*, 1/223,226, İbn-i Eşteh'in *el-Mesahif*'inden naklen. Bu iki sure, vitir namazında okunan kunût sureleridir (dualarıdır). *el-İtkan*, 3/85; *Mecmau'z-Zevaid*, 9/120.

FÂTİHA SÛRESİ

Fâtiha suresi, Kur'ân'ın amaçlarını kendinde topladığı için AllahTeala kitabına bu sure ile başladı. Bu sebeple **"Kur'ân'ın anası"**, **"Esâs"**[18] gibi isimler, bu surenin isimlerindendir. Dolayısıyla Fatiha suresi, Kur'ân-ı Kerimin başlığı ve berâat-i istihlâl'i (براعة استهلال)[19] gibidir.

Âlimlerin Fatiha suresi hakkındaki görüşleri:

Hasan el-Basri:

"Allah, önceki kitapların ilimlerini Kur'âna; Kur'ân ilimlerini, mufassal surelere; mufassal surelerin ilmini Fatihaya koymuştur. Bu surenin tefsirini bilen, bütün gönderilmiş kitapların tefsirini bilen kimse gibi olur."

Beyhakî, bunu *"Şuabü'l-İman"*da [20] rivayet etmiştir.

Zemahşerî, Fatiha'nın Kur'ân ilimlerini ihtiva etmesini şöyle açıklar:

"Fatiha; Allah'ı lâyıkıyla sena, O'na ibadet, emir ve nehiy, va'd ve vaîd gibi hususları kapsar. Kur'ân ayetlerinde de bunlar vardır." [21]

---

[18] Bkz. *el-Keşşaf*, 1/4. Bulak, Kur'ân'ın isimlerinden bazıları: السبع المثانى، القران العظيم، الوافية، الكنز Bkz. *el-İtkan*, 1/189-191.

Berât-İstihlâl: Sözün daha giriş bölümünde, gelişme bölümünde değinilecek hususlara ustaca işaret etme sanatı.

[20] الشعب: 72 varak, 87 A Mısır Milli Kütüphanesi.

[21] Bkz. *el-Keşşaf*, 1/4.

İmam Fahreddin (er-Râzî):

"Kur'ân'ın bütün hedefi, şu dört hususu yerleştirmektir: İlâhiyyata iman, âhirete iman, peygamberlere iman, kaza ve kaderi isbat. Fatiha suresindeki:

الحَمْدُ للهِ رَبِّ العَالمِينَ

(2) "*Âlemlerin Rabbi olan Allah'a hamdolsun.*" Ayeti, ilâhiyyat'a;

مَالِكِ يَوْمِ الدِّين

(4) "*Hisap gününün sahibidir.*" Ayeti, ahiret'e

إيَّاكَ نَعْبُدُ و إيَّاكَ نَسْتَعِينُ

(5) "*(Ya Rabbi) Ancak sana kulluk eder, ancak Senden yardım isteriz.*" Ayeti, her şeyin Allah'ın kaza ve kaderiyle olduğuna;

اهدِنَــــا الصِّرَاطَ المُستَقِيمَ

صِرَاطَ الَّذِينَ أنعَمتَ عَلَيهِمْ غَيرِ المَغضُوبِ عَلَيهِمْ وَلاَ الضَّالِّينَ

(6-7) *Bizi doğru yola; kendilerine in'am ve ikram ettiklrinin yoluna ilet. Kendilerine gazabedilmiş olanların ve sapmışların yoluna değil.*" ayetleri peygamberlik ve peygamberlere, delalet eder."[22]

Beydâvî:

"Fatiha suresi, dört şeyi içerir:

Nazarî hikmetler,

Sırat-ı müstekime sülûk demek olan amelî hükümler,

Saîdler (cennetlikler)in mertebeleriyle ilgili bilgi verme,

Şakîler (cehennemlikler)in konumlarından haberdar etme."

---

[22] *Mefâtîhu'l-Ğayb*, 1/173.

Tîbî:[23]

"Fatiha suresi, dînin konusu olan **şu ilimleri ihtiva eder:** Allah (c.c.) ve sıfatları ile ilgili olan usûl bilgisi ki buna: رَبِّ الْعَالَمِينَ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ *"âlemlerin Rabbi" "Rahmân, Rahîm"* ayetleri işaret eder.

-Ahiret bilgisi. Buna: مَالِكِ يَوْمِ الدِّينِ *"hisap gününün sahibi"* ayeti işaret eder.

-Kendisiyle kemâl ve Hazret-i Samedâni'ye vüsûl, Cenab-ı Ferdâni'ye iltica, ve istikamet yoluna sülûk hasıl olan ahlak ilmi. Buna: اهدِنَــا الصِّرَاطَ المُستَقِيمَ

صِرَاطَ الَّذِينَ أَنعَمتَ عَلَيهِمْ غَيرِ المَغضُوبِ عَلَيهِمْ وَلاَ الضَّالِّينَ *"bizi doğru yola; kendilerine in'âm ve ikram ettiklerinin yoluna ilet. Gazaba uğramış ve sapıtmışların yoluna değil!"* ayetleri işaret eder.

Kur'ân'ın hepsi, Fatihanın özetlediği hususları tafsilatlı olarak açıklar. Çünkü Fatiha, Kur'ân'ın tafsilatlı olarak ihtiva ettiği şeyleri icmal etmek (özetlemek) üzere bina edilmiştir. Dolayısıyla o, Kur'ân'ın giriş kısmında bulunmaktadır. Kur'ân'ın Girişindeki belâğat ise, kendisi için sevk olunan sözü içermesidir. Bunun içindir ki Fatihanın hiçbir kelimesini, -mutlak'a hamletmek mümkün olduğu sürece- kayıtlamak uygun olmaz."

Gazzali, *"Havâssu'l- Kur'ân"* da der ki:

"Kur'ân'ın hedefleri altıdır. Üçü esastır, üçü bunların ekidir. İlk üç hedef:

Kendisine dua ve ibadet edilen Allah Teala'yı tanıtmak. Fatiha'nın başında: لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ.. ile buna işaret edilmiştir.

Doğru yolu tanıtmak. Fatihada bu da: صِرَاطَ الَّذِينَ أَنعَمتَ.. عَلَيهِمْ ile açıklanmıştır.

---

[23] **et-Tîbi**: Hüseyin b. Abdullah b. Muhammed; büyük hadis, tefsir, dil alimi. Ö. H. 743.
Bkz. بغية الوعاة للسيوطى 228 البدر الطالع للشوكانى: 229/1 الدرر الكامنة لابن حجر 156/2
et-Tîbi'nin, Fatiha ile ilgili sözü, kendi eseri olan ve Ezher Kütüphanesinde elyazması olarak bulunmakta olan *"Şerhu'l-Keşşaf"* tadır, C 1 varak-29 a.

Allah'a dönüşteki hali yani ahireti tanıtmak. مَالِكِ يَوْمِ الدِّينِ ile buna işaret edilmiştir.

Diğer üç hedef:

İtâat edenlerin durumunu bildirmek; اَنْعَمْتَ عَلَيْهِمْ de buna işaret vardır.

İsyan edenlerin durumunu bildirmek. غَيْرِ الْمَغْضُوبِ عَلَيْهِمْ وَلاَ الضَّالِّينَ ayetinde buna işaret vardır.

Yolun menzillerini bildirmek. اِيَّاكَ نَعْبُدُ وَاِيَّاكَ نَسْتَعِينُ ayetiyle buna işaret edilmektedir."[24]

***

BAKARA SÛRESİ

Bazı âlimler, dediler ki:

"Fatiha suresi şu hususları içerir: İslam dinine göre rubûbiyeti ikrar ve ona iltica, Yahudilik ve Hıristiyanlık dininden korunma.

Bakara suresi de, dinin kaidelerini içerir. Âl-i İmran ise Bakara'nın amacını tamamlar.

Dolayısıyla **Bakara**, hüküm üzerine delil getirme konumundadır.

Âl-i İmran ise hasımların şüphelerine cevap konumundadır. Bu sebeple Âl-i İmran'da çok müteşâbih ayet varit olmuştur, çünkü hıristiyanlar müteşabihlere tutunurlar.

Hac, bu surede farz kılınmıştır, Bakara'da ise haccın meşru olduğu zikredilmiş ve ona başladıktan sonra tamamlanması emredilmiştir.[25]

Âl-i İmran'da hıristiyanlara hitap edilmiştir, Bakara'da daha çok yahudilere hitap edilmiştir, çünkü Tevrat asıldır, İncil onun fer'idir.

---

[24] el-Gazzali; *Havâssu'l-Kur'ân-ı' Kerim.*

[25] Bakara,196: و اتموا الحج والعمرة لله

Peygamber (a.s.), Medine'ye hicret ettiği zaman yahudileri İslam'a davet etti ve onlarla cihad etti. O'nun hıristiyanlarla cihadı daha sonralarıdır.[26] Müşriklere çağrısı ise Ehl-i Kitaptan öncedir. Bunun içindir ki Mekke de nazil olan surelerde Peygamberlerin ittifak ettiği din vardır ve bununla bütün insanlara hitap edilmiştir. Medine de nazil olan surelerde ise Peygamberlere inanan Ehl-i Kitap ve müminlere hitap vardır. Onun için: يَا أَهْلَ الْكِتَابِ , يَا بَنِي إِسْرَائِيلَ يَاأَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا diye hitap edilmiştir.

Nisa suresi, insanlar arasındaki bağ ve ilişkilerin hükümlerini ihtiva eder.

Bu bağ ve ilişkiler iki çeşittir:

Allah'ın yarattığı nesep bağları,

Allah'ın takdir ettiği sıhriyet yani evlilik ile oluşan bağ ve ilişkiler.

Sure : يَا أَيُّهَا النَّاسُ اتَّقُوا رَبَّكُمُ الَّذِي خَلَقَكُم مِّن نَّفْسٍ وَاحِدَةٍ وَخَلَقَ مِنْهَا زَوْجَهَا وَبَثَّ مِنْهُمَا رِجَالاً كَثِيرًا وَنِسَاءً وَاتَّقُوا اللَّهَ الَّذِي تَسَاءَلُونَ بِهِ وَالأَرْحَامَ .

"Ey insanlar! Sizi bir tek nefisten yaratan ve ondan da eşini yaratan ve ikisinden birçok erkekler ve kadınlar üreten Rabbinizden sakının. Adıyla birbirinizden dilekte bulunduğunuz Allah'tan ve akrabalık haklarına riayetsizlikten de sakının."(1) ayetiyle başlıyor.

Surenin içerdiği nikah, yasak nikah ve akraba ile ilgili hükümler, bütün bağ ve ilişkilerin, Adem (a.s.)'in ve ondan eşinin yaratılmasıyla başlaması, sonra ikisinden bir çok erkek ve kadının üreyip çoğalması gibi hususlara daha surenin başındaki ayette işaret edilmesi ne hoş bir münasebet, ne ilginç başlangıç ve berâat-i istihlâldir.

---

[26] Tarihen sabittir ki Rasulüllah, yahudilerle cihad etmiş ve onları İslam yurdundan çıkarmıştır. Hıristiyanlar için böyle olmamıştır, onlara karşı mücadele Maide suresinde anlatıldığı üzere Necran heyeti sebebiyle başlamıştır. el-Heysemi, *Mecmau'z-Zevaid*'de şu hadisi rivayet eder: Rasulüllah, Ali'ye buyurdu ki: *"Ya Ali, benden sonra eğer iş başına sen geçersen Necran halkını (yani Hıristiyanları) Arap yarımadasından çıkar."* (9/130.)

Mâide suresine gelince, bu sure akitler suresidir ve şu konuları ihtiva eder:

Şeriatlerin tamamlandığının açıklanması,

Dini ikmal eden unsurlar,

Peygamberlere verilen ahidlere vefa,

Diğer insanlara verilen ahidlere vefa,

Dinin tamama ermesi. Bu nedenle bu sure; **"tekmil, tamamlama"** suresidir. Çünkü bu surede:

İçki yasaklanmıştır. Bu yasak, aklı ve dini korumanın tamamındandır.

Hırsız ve mütecavizler cezalandırılmıştır. Bu ceza, can ve malı korumanın tamamındandır.

Temiz şeyler helal edilmiştir. Bu, ibadetin tamamındandır. Bu sebeple surede hem sadece Muhammed (a.s.)'in şeriatına mahsus olan hükümler (teyemmüm, her din sahibine Kur'ânla hükmetme gibi); hem de ikmal ve itmam (اكما واتمام) lafızları çokça zikredilmiştir.[27] Ayrıca surede şu hususlar da zikredilmiştir:

İslam dininden irtidat edecek olanlar olursa Allah onlardan daha hayırlı olanları getirir.

İslam dini hep kamil ve tam kalacaktır.

Velhasıl, bu surede tamamlama ve sona erdirme talimatı bulunduğundandır ki sure hakkında: *"En son nazil olan suredir"* hadisi varid olmuştur.[28]

Medine de nazil olan bu dört sure arasındaki tertip, en güzel tertiptir." (**bazı alimlerin sözü burada bitti**.)

Yine **bazı alimler,** dediler ki:

Bakara suresi:

---

27 اليوم اكملت لكم دينكم واتممت عليكم نعمتى ayetinde ve diğer ayetlerde olduğu gibi.

28 Hakim, *Müstedrek*'de Aişe (r.a.)'dan rivayet etmiştir: 2/311. Hakim, "Hadis, Buhari ve Müslim'in şartları üzere sahihtir" demiştir. İmam Ahmed b. Hanbel, *Müsned*'inde Muaviye b. Salih tarikiyle Aişe (r.a.)'den rivayet etmiştir: 6/188.

ذَلِكَ الْكِتَابُ لَا رَيْبَ فِيهِ هُدًى لِلْمُتَّقِينَ

"Kendinde hiçbir şekilde şüphe olmayan O Kitap, müttekîler için bir hidayet kaynağı ve yol göstericidir." (2) ayetiyle başlamıştır. Bu, Fatihada اِهْدِنَا الصِّرَاطَ الْمُسْتَقِيمَ *"Bizi doğru yola ilet."* ayetiyle ifade edilen "doğru yol"a işarettir. Mü'minler, Allah'tan kendilerini doğru yola iletmesini istedikleri zaman onlara, *"işte iletilmeyi istediğiniz doğru yol budur"* denilmiştir. Nitekim İbn Cerir ve başkalarının Ali (r.a.)'den merfu' olarak rivayet ettikleri hadis-i şerifte: *"Doğru yol, Allah'ın kitabıdır."* denilmiştir.[29] Hadisi, Hâkim, el-Müstedrek'inde İbn Mesud'dan mevkuf olarak rivayet etmiştir."[30]

İşte bu, Bakara'nın Fatiha ile bağlantısının sırrının ortaya çıktığı güzel bir manadır.

el-Hûyî (الخويي)[31] dedi ki:

"Bakara'nın baş tarafı, Fatihanın son tarafıyla uyumludur, çünkü:

Allah Teala, hamd edenlerin hidayet isteklerini zikret-tikten sonra buyurmaktadır ki: *Size istediğinizi (hidayeti) verdim, işte bu Kitap, sizin için bir hidayettir.*

Fatihada zikredilen üç kısım insan, Bakara'nın baş taraflarında da zikredilmiştir:

Fatihada:	Bakara'da:
- صِرَاطَ الَّذِينَ اَنْعَمْتَ عَلَيْهِمْ	- اُولَئِكَ عَلَى هُدًى مِنْ رَبِّهِمْ
- الضَّالِّينَ	- الَّذِينَ اشْتَرَوُا الضَّلَالَةَ
- الْمَغْضُوبِ عَلَيْهِمْ	- الَّذِينَ بَاؤُوا بِغَضَبٍ مِنَ اللَّهِ

diye zikredilmiştir."

Ben derim ki:

Allah'a hamd olsun; surelerin sıralanışındaki münasebet yönlerinden birçoğunu tespit ettim. Bunlar:

---

29 *Câmiu'l-Beyan*, 1/173.

30 *el-Müstedrek*, 4/83.

31 **el-Hûyî**: Ahmed b. Halil b. Seâdet b. Cafer Ebu'l-Abbas. H. 627 de Şamda vefat etti. Bkz. *Uyûnü'l-Enbâ'*, 2/171; *Şezerâtü'z-Zeheb*, 3/25.

❖ **Kur'ân'da sabit olan bir kaide vardır** ki her sure, (umumiyetle) kendinden önceki surenin icmal ettiğini (özetlediğini) tafsil ve şerh eder(detaylandırır ve açıklar), îcazını (kısaca zikrettiğini) itnab eder (uzunca zikreder).

Ben, Kur'ân'ın uzun ve kısa çoğu suresinde böyle olduğunu gördüm.

Bakara suresi de Fatiha'nın bütün mücmellerini (özetlediği hususları) tafsil etmektedir (detaylı olarak anlatmaktadır). Şöyle ki:

- Fatihadaki الْحَمْدُ لِلَّهِ *"Allah'a hamdolsun"* sözünün Bakara'daki tafsililatı; birçok ayette vaki olan **dua, zikir ve şükür emridir**:

❖ **Dua emri**:

وَإِذَا سَأَلَكَ عِبَادِي عَنِّي فَإِنِّي قَرِيبٌ أُجِيبُ دَعْوَةَ الدَّاعِ إِذَا دَعَانِ فَلْيَسْتَجِيبُوا لِي وَلْيُؤْمِنُوا بِي لَعَلَّهُمْ يَرْشُدُونَ

"Kullarım, sana benden sorarlarsa (söyle): Ben onlara yakınım. Dua eden, bana dua ettiği zaman onun duasına karşılık veririm. O halde onlar da bana icabet etsinler (benim çağrıma uysunlar), bana inansınlar ki, doğru yolu bulmuş olalar." ayeti ve:

لاَ يُكَلِّفُ اللّهُ نَفْسًا إِلاَّ وُسْعَهَا لَهَا مَا كَسَبَتْ وَعَلَيْهَا مَا اكْتَسَبَتْ رَبَّنَا لاَ تُؤَاخِذْنَا إِن نَّسِينَا أَوْ أَخْطَأْنَا رَبَّنَا وَلاَ تَحْمِلْ عَلَيْنَا إِصْرًا كَمَا حَمَلْتَهُ عَلَى الَّذِينَ مِن قَبْلِنَا رَبَّنَا وَلاَ تُحَمِّلْنَا مَا لاَ طَاقَةَ لَنَا بِهِ وَاعْفُ عَنَّا وَاغْفِرْ لَنَا وَارْحَمْنَآ أَنتَ مَوْلاَنَا فَانصُرْنَا عَلَى الْقَوْمِ الْكَافِرِينَ (286)

"Allah, kimseye gücünün üstünde bir sorumluluk yüklemez. Her kesin kazandığı iyilik kendi yararına, kötülük de kendi zararınadır. (Bundan sonra şöyle dua edin:) Ey Rabbimiz! Unutursak veya yanılırsak bizi sorumlu tutma!

Ey Rabbimiz! Bizden öncekilere yüklediğin gibi bize de ağır bir yük yükleme! Ey Rabbimiz! Bizim gücümüzün yetmediği işlerden bizi sorumlu tutma! Bizi affet, bizi bağışla, bize acı! Sen bizim mevlamızsın. Kafirler topluluğuna karşı bize yardım et!" ayetinde olduğu gibi.

❖ **Zikir ve şükür emri:**

فَاذْكُرُونِي أَذْكُرْكُمْ وَاشْكُرُواْ لِي وَلاَ تَكْفُرُونِ(152)

"Öyle ise beni anın ki ben de sizi anayım; bana şükredin, nankörlük yapmayın." ayetinde olduğu gibi.

Fatihadaki: رَبِّ الْعَالَمِينَ **"âlemlerin Rabbi" sözünün, Bakara'daki tafsililatı:**

يَا أَيُّهَا النَّاسُ اعْبُدُواْ رَبَّكُمُ الَّذِي خَلَقَكُمْ وَالَّذِينَ مِن قَبْلِكُمْ لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ الَّذِي جَعَلَ لَكُمُ الأَرْضَ فِرَاشاً وَالسَّمَاء بِنَاء وَأَنزَلَ مِنَ السَّمَاء مَاء فَأَخْرَجَ بِهِ مِنَ الثَّمَرَاتِ رِزْقاً لَّكُمْ فَلاَ تَجْعَلُواْ لِلّهِ أَندَاداً وَأَنتُمْ تَعْلَمُونَ (21-22)

"Ey insanlar! Sizi ve sizden öncekileri yaratan Rabbinize kulluk edin ki (azaptan) korunasınız. O Rab ki yeri sizin için döşek, göğü de tavan yaptı. Gökten su indirdi, onunla sizin için rızık olarak çeşitli ürünler çıkardı. Bunları bilerek sakın Allah'a ortaklar koşmayın." Ayetleri ve:

هُوَ الَّذِي خَلَقَ لَكُم مَّا فِي الأَرْضِ جَمِيعاً ثُمَّ اسْتَوَى إِلَى السَّمَاء فَسَوَّاهُنَّ سَبْعَ سَمَاوَاتٍ وَهُوَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ (29)

"O Allah ki, yeryüzünde ne varsa hepsini sizin için yarattı, sonra O göğe yöneldi ve onu yedi kat olarak sağlamca tesviye ve tanzim etti. O, her şeyi hakkıyla bilendir." ayeti.

Bu sebepledir ki Allah (c.c.), Bakara'ya, âlem nevilerinin en şereflisi olan beşer'in başlangıcı Âdem (a.s.)'in yaratılış konusuyla başlamıştır.[32]

İşte bu yukarıdaki ayetler, رَبِّ الْعَالَمِينَ ***"âlemlerin Rabbi*** **"icmalinin (özetinin) şerhidir.**

الرحمن الرحيم **"rahmân ve rahîm" ayetinin tafsili** (detaylı olarak açıklanması):

Bakara'da Âdem (a.s.) kıssasında:

فَتَابَ عَلَيْكُمْ إِنَّهُ هُوَ التَّوَّابُ الرَّحِيمُ

---

32 وانقال ربك للملائكة انى جاعل فىالارض خليفة الى قول هفتلقى ادم من ربه كلمات فتاب عليه انه هو التواب .. (30-37)

"Böylece Allah, tevbenizi kabul etmiş olur. Çünkü tevbeleri kabul eden, rahîm olan ancak O'dur."(54) ayetiyle **Allah'ın rahim sıfatına işaret** edilmiştir.

- İbrahim (a.s.),

وَإِذْ قَالَ إِبْرَاهِيمُ رَبِّ اجْعَلْ هَذَا بَلَدًا آمِنًا وَارْزُقْ أَهْلَهُ مِنَ الثَّمَرَاتِ مَنْ آمَنَ مِنْهُمْ بِاللّهِ وَالْيَوْمِ الآخِرِ(126)

"Ey Rabbim! Bu şehri emin bir şehir yap, halkından Allah'a ve ahiret gününe iman edenleri çeşitli meyvelerle rızıklandır." diye dua edip sadece müminlere rızk isteyince Allah, **Rahman olduğu için**: قَالَ وَمَن كَفَرَ فَأُمَتِّعُهُ قَلِيلاً

"İnkar edenleri de az bir süre geçindiririm." buyurarak kafirlere de rızk vereceğini ifade etmiştir.

- İsrail oğulları kıssasında Allah: "ثُمَّ عَفَوْنَا عَنكُم مِّن بَعْدِ ذَلِكَ" *"sonra sizi affettik"* buyurmuş ve hem **Rahman hem Rahim olduğunu** aşağıdaki ayette ikisini birlikte tekrar etmiştir: وَإِلَـهُكُمْ إِلَهٌ وَاحِدٌ لاَّ إِلَهَ إِلاَّ هُوَ الرَّحْمَنُ الرَّحِيمُ (163) *"İlahınız, bir tek ilahdır. Ondan başka ilah yoktur. O rahmandır, rahimdir."*

- Deyn (borçlanma) ayeti,[33] bir irşad olarak zikredildikten sonra müteakip ayetlerde kullara bir **rahmet olmak üzere** onlardan hata, unutma ve güçlerinin yetmediği şeylerin sorumluluğunun kaldırıldığı zikredilmiş ve sure: وَاعْفُ عَنَّا وَاغْفِرْ لَنَا وَارْحَمْنَا *"bizi affet, bizi bağışla, bize acı"* ayetiyle son bulmuştur.

İşte bu ayetler de الرحمن الرحيم kavl-i şerifinin şerhidir.

مالك يوم الدين "hisap gününün sahibidir" ayetinin tafsili (detaylı anlatımı):

-Bakara'daki birçok ayette âhiret gününün zikredilmesi, bu ayetin bir tafsilidir. Bu ayetlerden biri: وَإِن تُبْدُواْ مَا فِي أَنفُسِكُمْ أَوْ تُخْفُوهُ يُحَاسِبْكُم بِهِ اللّهُ (284)

"Gönlünüzde olanları açığa vursanız da gizleseniz de (fark etmez) Allah, onunla sizi ***hisaba çeker****."* ayetidir.

Fatihada: الدِّين (hisap günü); Bakara'da: الحِسَاب (hisap) olarak zikredilmiştir.

---

33 يا ايها الذين امنوا اذا تداينتم بدين الى اجل مسمى فاكتبوه (282)

اياك نعبد **"ancak sana ibadet ederiz" ayeti:** Şeriatın bütün fer'i kısımlarına şamil olan mücmel (özet) bir sözdür. **İbadetin fer'i kısımları, Bakara'da gayet güzel detaylı olarak anlatılmıştır: Taharet**, hayız, namaz, istikbal-i kıble, mekan temizliği, cemaat, korku namazı, cuma namazı, bayram namazı, bütün nevi'leriyle zekat, i'tikaf, oruç, sadaka çeşitleri, iyilik, hac, umre, alış-veriş, kira, miras, vasiyet, emanet, nikah, mehir, boşama, hul' (الخلع), rec'at, îla, iddet, radâ' (الرضاع), nafaka, kısas, diyet, asi ve mürtedlerle savaş, cihad, yiyecek ve içecekler, hayvan kesimi, yeminler, adaklar, hakimlik, şahitlik, azad etme gibi şeriatın bütün kısımları bu surede zikredilmiştir.

واياك نستعين **"ancak senden yardım isteriz"** ayeti, ahlak ilmine şamildir:

Bakara suresinde **tevbe, sabır, rıza, tefvîz, zikir, murakabe, korku ve güzel söz** gibi ahlak cümlesinden olan birçok haslet zikredilmiştir.

إهدِنَا الصِّرَاطَ المُستَقِيمَ صِرَاطَ الَّذِينَ أنعَمتَ عَلَيهِمْ غَيْرِالمَغضُوبِ عَلَيهِمْ وَلاالضَّالِّينَ

"Bizi doğru yola ilet; kendilerine lütuf ve ikramda bulunduğun kimselerin yoluna. Gazaba uğramışların ve sapmışların yoluna değil." ayetinin **Bakara'daki tafsili:**

Bu surede peygamberlerin yolu ve onlara karşı gelen hıristiyan ve yahudiler anlatılmıştır. Kabe, İbrahim (a.s.)'in kıblesi olarak zikredilmiştir. Dolayısıyla Kabe, kendilerine hidayet nimeti verilenlerin yoludur. Hıristiyan ve yahudiler ise ondan yüz çevirmişlerdir. Bunun içindir ki Allah Teala Kabe'den (kıbleden) bahsederken, Kabeye yönelmenin, hamd edenlerin iletilmeyi istedikleri yol olduğuna dikkat çekmek üzere şöyle buyurdu:

سَيَقُولُ السُّفَهَاءُ مِنَ النَّاسِ مَاوَلَّيهُمْ عَنْ قِبْلَتِهِمُ الَّتِي كَانُوا عَلَيهَا قُلْ لِلَّهِ المَشرِقُ وَالمَغرِبُ يَهْدِي مَنْ يَشَاءُ إِلَي صِرَاطٍ مُستَقِيمٍ (142)

"İnsanlardan bazı beyinsizler: Onları, bulundukları kıbleden çeviren nedir? Diyecekler. De ki: Doğu da batı da Allah'ındır. O, dilediğini doğru yola iletir."

وَلَئِنْ أَتَيْتَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ بِكُلِّ آيَةٍ مَّا تَبِعُوا قِبْلَتَكَ

"Sen ehl-i kitab'a her türlü âyeti (mucize ve delili) getirsen de onlar senin kıblene uymazlar." ayetinde bahsedilen kimseler, peygamberlerin yolundan yüz çeviren المغضوب عليهم والضالون *"gazaba uğramış ve sapıtmış olan"* kimselerdir. İman edenler ise, peygamberlerin yoluna hidayet edilmişlerdir:

... وَمَا اخْتَلَفَ فِيهِ إِلاَّ الَّذِينَ أُوتُوهُ مِن بَعْدِ مَا جَاءتْهُمُ الْبَيِّنَاتُ بَغْيًا بَيْنَهُمْ فَهَدَى اللّهُ الَّذِينَ آمَنُوا لِمَا اخْتَلَفُوا فِيهِ مِنَ الْحَقِّ بِإِذْنِهِ وَاللّهُ يَهْدِي مَن يَشَاء إِلَى صِرَاطٍ مُّسْتَقِيمٍ (213)

"..kendilerine kitap verilmiş olanlar(Yahudi ve Hıristiyanlar), kendilerine açık deliller geldikten sonra, sırf aralarındaki kıskançlıktan dolayı anlaşmazlığa düştüler. Bunun üzerine Allah, kendi izniyle iman edenleri, onların üzerinde ayrılığa düştükleri gerçeğe iletti. Allah, dilediğini doğru yola iletir."

İşte bu yukarıdaki iki ayet-i kerime, اهدنا الصراط المستقيم...الى آخرالسورة icmalinin (özetinin) tafsilidir (detaylı anlatımıdır).

Yine surenin başında, Kitap (Kur'ân) tarif edilirken buyrulan: ...ذَلِكَ الْكِتَابُ هُدًى لِّلْمُتَّقِينَ *"O Kitap, müttekîler için bir hidayet kaynağı ve yol göstericidir."* ayeti; hamd edenlerin, kendisine hidayet edilmeyi istedikleri yolun, Kitab'ın içerdiği şeyler olduğunu haber vermektedir ve Kitap, sadece mütte-kilerin vasıflarıyla vasıflananlar için bir hidayettir.

Sonra, surede kafirlerin ve yahudi münafıkların durumları anlatılmıştır. Bu da doğru yoldan yüz çevirenleri ve Kitap ile hidayetlenmeyenleri tafsilatlı olarak anlatmadır.[34]

Yine Bakarada: قُولُوا آمَنَّا بِاللّهِ وَمَا أُنزِلَ إِلَيْنَا وَمَا أُنزِلَ إِلَى إِبْرَاهِيمَ وَإِسْمَاعِيلَ وَإِسْحَاقَ وَيَعْقُوبَ وَالأسْبَاطِ وَمَا أُوتِيَ مُوسَى وَعِيسَى وَمَا أُوتِيَ النَّبِيُّونَ مِن رَّبِّهِمْ لاَ نُفَرِّقُ بَيْنَ أَحَدٍ مِّنْهُمْ وَنَحْنُ لَهُ مُسْلِمُونَ *"Allah'a, onu katından bize*

---

[34] Bu surede doğru yol; doğru yolun düşmanlarını gösterme ve onlardan sakındırma metoduyla tafsil edilmiştir. Al-i İmran suresinde ise doğru yol, insan ile doğru yol arasına giren psikolojik engelleri gösterme metoduyla anlatılmıştır. Böylece, icmal, tafsil ve her şeyi içine alması konusunda Kur'âni üslûbun büyüklüğü ortaya çıkmaktadır.
Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 4/378; Tirmizi, 8/286. Ayrıca bkz. İbn-i Kesir, *Tefsiru'l-Kur'âni'l-Azim*, 1/46.

indirilene, İbrahim, İsmail, İshak, Yakup ve sıpt (torun)lara indirilene, Musa ve İsaya verilenlere, Rableri tarafından diğer peygamberlere verilenlere, onlardan hiç biri arasında fark gözetmeksizin inandık ve biz sadece Allah'a teslim olduk, deyin." (136) ayeti, kendilerine in'âm ve ikram edilen peygamberleri tafsilatlı olarak anlatmaktadır.

Ayetin sonunda, peygamberler arasında ayrımcılık yapan المغضوب عليهم والضالون *"gazaba uğramış ve sapıtmış olan kimseler"*i tanıtmak üzere: لَانُفَرِّقُ بَيْنَ اَحَدٍ مِنْهُمْ *"Peygamberler arasında bir ayrım yapmayız"* denilmiştir. Takib eden ayette: فَإِنْ آمَنُوا بِمِثْلِ مَا آمَنْتُمْ بِهِ فَقَدِ اهْتَدَوا .. *"Peygamberler arasında ayrımcılık yapanlar, sizin inandığınız gibi inanırlarsa, doğru yola; yani kendilerine in'âm ve ikram edilen peygamberlerin yoluna sizin gibi erişmiş olurlar."* buyrulmuştur.

İşte bu yukarıda anlattıklarım, Bakara ile Fatiha arasında tesbit etmiş olduğum **münasebet yönlerinden birtanesidir**. Allah, kendi kitabının sırlarını en iyi bilendir.

Hadiste varid olduğu ve ittifak edildiği üzere المغضوب عليهم *"gazaba uğramış (kendilerine gazap edilmiş) olanlar"*ın tefsiri yahudiler; الضالين *"sapıtmış olanlar"*ın tefsiri hıristiyanlardır. Yahudi ve hıristiyanlar Fatiha'da, zaman içindeki sıralarına göre zikredildiler. Fatiha'yı takip eden Bakara suresinde Ehl-i Kitaba yapılan hitapların hepsi, sadece yahudiler içindir. Hıristiyanlardan bahsedilmiş, ancak onlara hitap vaki olmamıştır.[35]

Bakara'yı takip eden **Âl-i İmran** suresinde ise Ehl-i Kitaba yapılan hitapların çoğu hıristiyanlaradır. Surenin başından itibaren seksen ayet, Necran hıristiyan heyeti hakkında nazil olmuştur. Nitekim nüzul sebebi hakkında böyle söylenmiştir.[36]

---

[35] Bakara da Hıristiyanlar, haber üslubuyla zikredilmişlerdir: ان الذين آمنوا والذين هادوا والنصارى والصابئين من آمن بالله واليوم الاخر (62) ve وقالوا لن يدخل الجنة الا من كان هودا اونصارى (111) ayetlerinde olduğu gibi.

[36] Nüzul sebebini öğrenmek için bkz. *Tefsiru'l-Kur'a'ni'l-Azim*, 2/40. Necran heyeti kıssası için bkz: *Sîret-ü İbni Hişam*, 1/573.

Âl-i İmran suresi,.... " وَإِنَّ مِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ لَمَن يُؤْمِنُ بِاللّهِ وَمَا أُنزِلَ إِلَيْكُمْ وَمَآ أُنزِلَ إِلَيْهِمْ خَاشِعِينَ لِلّهِ لاَ يَشْتَرُونَ بِآيَاتِ اللّهِ ثَمَنًا قَلِيلاً أُوْلَـئِكَ لَهُمْ أَجْرُهُمْ عِندَ رَبِّهِمْ إِنَّ اللّهَ سَرِيعُ الْحِسَابِ *Ehl-i kitaptan öyleleri var ki Allah'a, hem size indirilene, hem de kendilerine indirilene tam bir samimiyetle ve Allah'a boyun eğerek iman ederler. Allah'ın ayetlerini birkaç paraya satmazlar...*" ayetiyle son bulmuştur. Bu ayet, hıristiyan iken müslüman olan Necaşi ve arkadaşları hakkındadır. Nitekim hadiste böyle varid olmuştur.[37]

Bu yukarıda anlatılanlar, iki surenin tertibinin benzersiz bir yönüdür ki önce Fatihada iki grup (Yahudi ve Hıristiyanlar) zikredilmiş sonra Fatihayı takip eden her bir surede her bir grubun durumu Fatihadaki sıraya göre anlatılmıştır. Bu sebepledir ki Nisa suresinin baş tarafında yahudiler, son tarafında ise hıristiyanlar zikredilmiştir.[38]

Bakara suresi, Kur'ân sureleri içinde kendinde en çok hüküm ve darb-ı mesel bulunan bir suredir. Bunun içindir ki bir hadiste bu sureye: فُسْطَاطُ الْقُرْآن [39] yani **"Kur'ân'ın birleştirici, toplayıcı şehri"** ismi verilmiştir.

❖ Bakara, Kur'ân'ın en uzun suresidir. Kur'ân, (Fatiha'nın akabinde) yedi uzun sure[40] ile başlayınca bunların içinde en uzunu olan Bakara ile başlaması münasiptir.

❖ Bakara, Medine'de nazil olan ilk suredir. Kur'ân'ın, bu sureyle başlaması münasiptir. Çünkü nevi' bakımından önce olanın, önceliği vardır.

Fatiha suresi, müminleri المغضوب عليهم والضالون "*gazaba uğramış ve sapıtmış*" olanların yoluna düşürmeyecek icmali (özet) bir dua ile bitmiştir. Bunun gibi Bakara suresi de müminleri

---

[37] Necaşinin Müslüman oluşu hakkında bkz. *Buhârî, Cenâiz*, 2/108; Müslim, "Cenâiz" bölümü, 3/54, 55; *Taberi tefsiri*, 7/496.

[38] Nisa suresinin baş taraflarında: من الذين هادوا يحرفون الكلم عن مواضعه (46) ayetinde Yahudiler, son taraflarında ise: يا اهل الكتاب لاتغلوا فى دينكم ولاتقولوا على الله الا الحق انما المسيح عيسى ابن مريم رسول الله (171) ayetinde Hıristiyanlar anlatılıyor.

[39] *ed-Dârimi*, 2/446.

[40] **Yedi uzun sure**: Bakara, Âl-i İmran, Nisa, Maide, En'âm, A'raf, Yunus, Enfal ve Tevbe'nin bu sureler arasında sayılmalarının sebebi ileride gelecek.

kendi yollarında hata ve unutma sebebiyle sorguya çekilme; ağır ve güç yetirilemeyecek yük yüklenme gibi bir duruma düşürmeyecek tafsîlî (detaylı) bir dua ile son bulmuştur.

Ayrıca surenin sonu, لا نُفَرِّقُ بَيْنَ أَحَدٍ مِنْهُمْ (258) *"Peygamberler arasında ayrım yapmayız"* ayeti ile ayırım yapanların yolunun, المغضوب عليهم و الضالون (gazaba uğramış ve sapıtmış) olanların yolu olduğuna işaret edilmektedir.

Dolayısıyla bu **iki surenin sonuç bölümü**, birbirinin kardeşi ve benzeridir. İşte bu da, arka-arkaya gelişlerindeki ve dizilişlerindeki münasebet yönlerinden bir tanesidir. Ayrıca, Fatiha'nın sonunda âmîn demek meşru olduğu gibi Bakara'nın sonunda da bir hadiste varid olduğu üzere âmîn demek vardır.[41]

***

﴿ ÂL-İ İMRÂN SÛRESİ ﴾

Bu surenin, Bakara'dan sonra konuluş münasebetlerinden bir kısmı yukarıda açıklanmıştı. Diğerleri burada zikredilecektir:

İmam (Fahreddin er-Razi), dedi ki:

"Bu sure, Bakara suresiyle bağlantılı ve onun tamamlayıcısı gibi olduğundan, Bakara'nın başında ifade edilen hususları takrir ederek ve onların anlamını açıklayarak başlamıştır".[42]

Ben derim ki, bu surenin önceki sureyle irtibatı; daha önce ifade etmiş olduğum: *"Her sure, kendinden önceki surenin icmal ettiğini şerh eder"* kaidesine riayet edilmiştir ve bu, surenin birçok yerinde vakidir. Şöyle ki:

---

41 *"Muaz b. Cebel, Bakara'nın sonunda âmin derdi."* bunu, İbni Cerir rivayet etmiştir. Bkz. *Tefsir-u İbn-i Kesir*, 1/509.

42 Bakara'nın girişindeki mana, الذين يؤمنون بالغيب ayetindeki ifadeyle: *Allah'a iman etmeye* davettir. Bu, Âl-i İmran'ın başında: الله لااله الا هو الحى القيوم ayetiyle açıklanmıştır.

İmam (Fahreddin)'in işaret ettiği gibi Bakara'nın evveli, Kitab'ı لاَ رَيْبَ فِيهِ *"kendisinde hiç şüphe yoktur"* diye tarif ederek başladı. Âl-i İmran'ın baş tarafında ise Allah: نَزَّلَ عَلَيْكَ الْكِتَابَ بِالْحَقِّ مُصَدِّقًا لِّمَا بَيْنَ يَدَيْهِ (3) *"Sana Kitab'ı gerçek ile ve kendinden öncekini doğrulayıcı olarak indirdi.."* buyurdu. Bu, Kitap hakkındaki şüpheyi red etmek için bir bast (بسط =izah) ve itnâb (اطناب =uzun uzun anlatma)dır.

Bakara'da Kitab'ın indirilişi mücmel (özet) olarak zikredilmiştir. Bu surede ise Kitap, muhkem ayetler ve tevilini Allah'tan başka kimsenin bilemeyeceği müteşabih ayetler, diye ikiye ayrılmıştır.

Bakara'da Allah: يُؤْمِنُونَ.. وَمَا أُنْزِلَ مِن قَبْلِكَ (4) *"senden önce indirilen kitaba da inanırlar..."* buyurarak *"indirilen kitab"*ı mücmel bir şekilde zikretti.

Bu surede:

مِن قَبْلُ هُدًى لِّلنَّاسِ وَأَنزَلَ التَّوْرَاةَ وَالإِنجِيلَ(3, 4)

"...daha önce de insanlara doğru yolu göstermek üzere Tevrat ve İncil'i gönderdi" buyurarak Tevrat ve İncil'i açıkça zikretti. Çünkü bu sure, hıristiyanlara hitaptır.

Bakara'da ise İncili açıkça zikretmeyip, sadece Tevrat'ı zikretti, çünkü o sure Yahudilere hitaptır.

Bakara suresinde savaş'ı mücmel(özet, kısa) olarak zikretti: وَقَاتِلُوا فِي سَبِيلِ اللّهِ الَّذِينَ يُقَاتِلُونَكُمْ وَلاَ تَعْتَدُوا(190,244) *"Sizinle savaşanlarla savaşın, fakat haksız yere saldırmayın"* ve: كُتِبَ عَلَيْكُمُ الْقِتَالُ وَهُوَ كُرْهٌ لَّكُمْ (216) *"Hoşunuza gitmese de size savaş farz kılındı..."* Bu surede ise savaş (Uhud savaşı) tamamiyle tafsilatlı olarak anlatıldı.[43]

Bakara'da, Allah yolunda öldürülenlerin durumunu îcaz ile (ايجاز = kısaca değinerek) zikretti: وَلاَ تَقُولُوا لِمَنْ يُقْتَلُ فِي سَبِيلِ اللّهِ أَمْوَاتٌ بَلْ أَحْيَاءٌ وَلَكِن لاَّ تَشْعُرُونَ (154) *"Allah yolunda öldürülenlere ölüler demeyin; hayır, onlar diridirler, ama siz farkında olmazsınız."*

---

[43] ولقد صدقكم الله وعده اذ تحسونهم باذنه (152) ayetinden başlayarak, لئن متم او قتلتم لالى الله تحشرون (158) ayetine kadar.

Bu surede ise iki ayetle daha fazla açıklama yaptı: وَلَا تَحْسَبَنَّ الَّذِينَ قُتِلُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ أَمْوَاتًا بَلْ أَحْيَاءٌ عِنْدَ رَبِّهِمْ يُرْزَقُونَ (169) *"Allah yolunda öldürülenleri ölüler sanma; hayır, onlar diridirler, Rableri katında rızıklanmaktadırlar."* ve: فَرِحِينَ بِمَا آتَاهُمُ اللَّهُ مِنْ فَضْلِهِ وَيَسْتَبْشِرُونَ بِالَّذِينَ لَمْ يَلْحَقُوا بِهِمْ مِنْ خَلْفِهِمْ أَلَّا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ (170) *"Allah'ın, keremiyle kendilerine verdiklerinden sevinçli olarak arkalarından gelecek ve henüz kendilerine katılmamış olan şehit kardeşlerine de hiçbir keder ve korku bulunmadığı müjdesinin sevincini yaşamaktadırlar."*

İşte bu, büyük bir itnap (uzun uzun anlatma)dır.

Bakara'da: وَاللَّهُ يُؤْتِي مُلْكَهُ مَنْ يَشَاءُ (247) *"Allah, mülkünü dilediğine verir"* buyurdu. Burada ise: قُلِ اللَّهُمَّ مَالِكَ الْمُلْكِ تُؤْتِي الْمُلْكَ مَنْ تَشَاءُ وَتَنْزِعُ الْمُلْكَ مِمَّنْ تَشَاءُ وَتُعِزُّ مَنْ تَشَاءُ وَتُذِلُّ مَنْ تَشَاءُ بِيَدِكَ الْخَيْرُ إِنَّكَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ (26) *"Rasûlüm de ki: Ey mülkün gerçek sahibi olan Allahım! Sen mülkü dilediğine verirsin ve mülkü dilediğinden geri alırsın. Dilediğini yüceltir, dilediğini de alçaltırsın. Her türlü iyilik senin elindedir. Gerçekten sen her şeye kadirsin."* Buyurarak daha çok itnap ve tafsil yaptı.

Bakara'da, Allah ribâ (faiz) konusunda icâz ile uyarıda bulundu, ribâ lafzına başka ilave yapmadı. Bu surede ise: يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَأْكُلُوا الرِّبَا أَضْعَافًا مُضَاعَفَةً (130) *"Ey mü'minler, kat kat faiz yemeyin."* lafızlarını ilave etti. Bu ise bir bast (بسط = genişçe izah) ve beyan (بيان = açıklama)dır.

❖ Bakara'da: وَأَتِمُّوا الْحَجَّ وَالْعُمْرَةَ لِلَّهِ (196) *"Haccı ve umreyi Allah için tamamlayın.."* buyurdu. Bu, haccın vücubuna sadece icmalen (özet olarak) delalet eder. Bu surede ise: وَلِلَّهِ عَلَى النَّاسِ حِجُّ الْبَيْتِ مَنِ اسْتَطَاعَ إِلَيْهِ سَبِيلًا (97) *"..Yoluna gücü yeten her kesin o Ev'e(Ka'beye) gidip haccetmesi,insanlar üzerinde Allah'ın bir hakkıdır."* ayetiyle tafsil etti. (detaylı olarak anlattı) Şöyle ki:

Haccın vücup şartını açıklamak üzere: حِجُّ الْبَيْتِ مَنِ اسْتَطَاعَ إِلَيْهِ سَبِيلًا *"..yoluna gücü yetenlerin haccetmesi.."*; haccın vücubunu inkar edenlerin küfrünü bildirmek üzere: وَمَنْ كَفَرَ فَإِنَّ اللَّهَ غَنِيٌّ عَنِ الْعَالَمِينَ (97) *"kim inkar ederse, Allah bütün âlemlerden zengindir."*

Bakara'da Ehl-i Kitab hakkında: وَإِذْ أَخَذْنَا مِيثَاقَ بَنِي إِسْرَائِيلَ لاَ تَعْبُدُونَ إِلاَّ اللّهَ وَبِالْوَالِدَيْنِ إِحْسَاناً وَذِي الْقُرْبَى وَالْيَتَامَى وَالْمَسَاكِينِ وَقُولُواْ لِلنَّاسِ حُسْناً وَأَقِيمُواْ الصَّلاَةَ وَآتُواْ الزَّكَاةَ ثُمَّ تَوَلَّيْتُمْ إِلاَّ قَلِيلاً مِّنكُمْ وَأَنتُم مِّعْرِضُونَ (83) "Bir zamanlar İsrail oğullarına: Yalnızca Allah'a kulluk edeceksiniz, ana-babaya iyi davranacaksınız, yakın akrabaya, yetimlere, yoksullara iyilik edeceksiniz, diye emretmiş, onlardan bunu tutacaklarına dair söz almış ve: İnsanlara güzel söyleyin, namazı kılın, zekâtı verin, demiştik. Ey İsrail oğulları! Sonunda azınız müstesna, yüz çevirerek geri dönüp gittiniz." diyerek قَلِيلاً 'i *"azınız" kelimesini icmal etti*. Burada ise:

لَيْسُواْ سَوَاء مِّنْ أَهْلِ الْكِتَابِ أُمَّةٌ قَائِمَةٌ يَتْلُونَ آيَاتِ اللّهِ آنَاء اللَّيْلِ وَهُمْ يَسْجُدُونَ يُؤْمِنُونَ بِاللّهِ وَالْيَوْمِ الآخِرِ وَيَأْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَيَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنكَرِ وَيُسَارِعُونَ فِي الْخَيْرَاتِ وَأُوْلَـئِكَ مِنَ الصَّالِحِينَ

"*...İsrail Oğullarının hepsi bir değildir. Ehl-i Kitap içinde istikamet sahibi bir topluluk vardır ki, geceleri secde ederek Allah'ın ayetlerini okurlar, Allah'a ve ahiret gününe inanırlar, iyiliği emreder, kötülükten men ederler, hayır işlerine koşarlar. İşte onlar iyilerdendir.*" (113–114) ayetleriyle "azınız" sözünü, ayrıntılı olarak açıkladı.

❖ Bakara'da: قُلْ أَتُحَآجُّونَنَا فِي اللّهِ وَهُوَ رَبُّنَا وَرَبُّكُمْ وَلَنَا أَعْمَالُنَا وَلَكُمْ أَعْمَالُكُمْ وَنَحْنُ لَهُ مُخْلِصُونَ (139) "*Söyle onlara: Allah, bizim de Rabbimiz, sizin de Rabbiniz iken, O'nun hakkında bizimle tartışıyormusunuz? Bizim yaptıklarımız bize, sizin yaptıklarınız size aittir. Biz O'na gönülden bağlananlarız.*" ayetiyle Allah Teâlâ, ümmet-i Muhammed'in yahudilerden üstün olduğuna tariz yoluyla (dolaylı olarak) delil getirdi.

Yine: وَكَذَلِكَ جَعَلْنَاكُمْ أُمَّةً وَسَطاً لِّتَكُونُواْ شُهَدَاء عَلَى النَّاسِ وَيَكُونَ الرَّسُولُ عَلَيْكُمْ شَهِيداً (143) "*İşte böylece sizin insanlar üzerinde şahitler olmanız, Resûl'ün de sizin üzerinizde bir şahit olması için sizi orta (dengeli) bir ümmet yaptık.*" ayetiyle, bu ümmetin diğer ümmetlerden üstün olduğunu, müphem (kapalı) bir lafızla ifade etti.

Bu surede ise bu ümmetin üstünlüğü açık bir beyanla ifade edildi: كُنتُمْ خَيْرَ أُمَّةٍ أُخْرِجَتْ لِلنَّاسِ.. (110) "*Siz,insanların iyiliği için or-*

taya çıkarılmış en hayırlı ümmet oldunuz..." كُنتُمْ *"oldunuz"* lafzı, üstünlüğün kalıcılığını ifade etmede جَعَلْنَاكُمْ *"yaptık"* lafzından daha açıktır. Sonra, bu ayette üstünlük ve hayırlı olma yönü de açıklanmıştır : تَأْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَتَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنكَرِ وَتُؤْمِنُونَ بِاللّهِ (110)." *İyiliği emreder, kötülükten men edersiniz ve Allah'a inanırsınız."*

❖ Bakara'da: وَلاَ تَأْكُلُواْ أَمْوَالَكُم بَيْنَكُم بِالْبَاطِلِ وَتُدْلُواْ بِهَا إِلَى الْحُكَّامِ لِتَأْكُلُواْ فَرِيقًا مِّنْ أَمْوَالِ النَّاسِ بِالإِثْمِ وَأَنتُمْ تَعْلَمُونَ (188) *"Mallarınızı aranızda haksız sebeplerle yemeyin. Bile bile insanların mallarından bir kısmını günah bir biçimde yemeniz için o malları hâkimlere (idarecilere veya mahkeme hâkimlerine) vermeyin."* ayetiyle, ne şekilde olursa olsun haksız yere mal yeme yasaklanmıştır. Bu surede ise haksız mal yemenin cezası açıklanmıştır:

إِنَّ الَّذِينَ يَشْتَرُونَ بِعَهْدِ اللّهِ وَأَيْمَانِهِمْ ثَمَنًا قَلِيلاً أُوْلَـئِكَ لاَ خَلاَقَ لَهُمْ فِي الآخِرَةِ وَلاَ يُكَلِّمُهُمُ اللّهُ وَلاَ يَنظُرُ إِلَيْهِمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ وَلاَ يُزَكِّيهِمْ وَلَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ (77)

"Allah'a verdikleri sözü ve yeminlerini az bir paraya satanlar var ya, Allah kıyamet günü onlara konuşmayacak, onlara bakmayacak ve onları temizlemeyecektir. Onlar için acı bir azap vardır."

Bu ayetten bir önceki ayet de şöyledir:

وَمِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ مَنْ إِن تَأْمَنْهُ بِقِنطَارٍ يُؤَدِّهِ إِلَيْكَ وَمِنْهُم مَّنْ إِن تَأْمَنْهُ بِدِينَارٍ لاَّ يُؤَدِّهِ إِلَيْكَ إِلاَّ مَا دُمْتَ عَلَيْهِ قَآئِمًا ذَلِكَ بِأَنَّهُمْ قَالُواْ لَيْسَ عَلَيْنَا فِي الأُمِّيِّينَ سَبِيلٌ وَيَقُولُونَ عَلَى اللّهِ الْكَذِبَ وَهُمْ يَعْلَمُونَ (75)

"Kitap ehlinden öylesi vardır ki ona yüklerle mal emanet bıraksan, onu sana noksansız iade eder. Fakat öylesi de vardır ki, ona bir dinar emanet bıraksan, başına dikilip durmadıkça onu sana iade etmez. Çünkü onlar: Ümmilerin malını almakta bizim için bir vebal yoktur, derler. Allah'a karşı da bile bile yalan söylerler."

İşte Bakara'da mücmel (özet) olan ve Âl-i İmran'da tafsil edilen (ayrıntılı olarak açıklanan) yerler bunlardır.

Bu sure ile Bakara arasında sağlam bir birlik ve kaynaşma vardır. Çünkü daha önce de söz edildiği gibi Bakara, şüphe giderme konumundadır. Bu sebeple burada: Kitab'ın indirilişi,

onun kendinden önceki kitapları tasdik edişi, doğru yola hidayet oluşu[44] gibi Kitab'ın hakikatini açıklama amacına ilişkin hususlar tekrar edilmiştir. Ayrıca Bakara'daki: قُولُوا آمَنَّا بِاللَّهِ وَمَا أُنْزِلَ إِلَيْنَا وَمَا أُنْزِلَ إِلَى إِبْرَاهِيمَ وَإِسْمَاعِيلَ وَإِسْحَاقَ وَيَعْقُوبَ وَالْأَسْبَاطِ وَمَا أُوتِيَ مُوسَى وَعِيسَى وَمَا أُوتِيَ النَّبِيُّونَ مِنْ رَبِّهِمْ لَا نُفَرِّقُ بَيْنَ أَحَدٍ مِنْهُمْ وَنَحْنُ لَهُ مُسْلِمُونَ (136) ayeti, burada tamamiyle **tekrar edilmiştir**: قُلْ آمَنَّا بِاللَّهِ وَمَا أُنْزِلَ عَلَيْنَا وَمَا أُنْزِلَ عَلَى إِبْرَاهِيمَ وَإِسْمَاعِيلَ وَإِسْحَاقَ وَيَعْقُوبَ وَالْأَسْبَاطِ وَمَا أُوتِيَ مُوسَى وَعِيسَى وَالنَّبِيُّونَ مِنْ رَبِّهِمْ لَا نُفَرِّقُ بَيْنَ أَحَدٍ مِنْهُمْ وَنَحْنُ لَهُ مُسْلِمُونَ(84)." *De ki: Biz, Allah'a, bize indirilene İbrahim, İsmail, İshak, Yakup ve Yakup oğullarına indirilenlere, Musa, İsa ve (diğer) peygamberlere Rableri tarafından verilenlere iman ettik. Onları birbirinden ayırdetmeyiz. Biz ancak ona teslim oluruz."*

Yine, Bakara'da zikredilen şeyler için **tâli veya lazım olan hususlar**, bu surede zikredilmiştir:

- Bakara'da insanların yaratılışı, burada insanların rahimlerde şekillendirilişi[45] zikredilmiştir.
- Bakara'da Âdem (a.s.)'in yaratılışının başlangıcı, bu surede ise Âdem'in çocuklarının (Adem oğlunun) yaratılışının başlangıcı[46] zikredilmiştir.
- Bundan daha hoş olanı: Allah, babasız-anasız yarattığı Adem'in kıssasını Bakara'da; babasız yaratılışta Adem (a.s.)'in bir benzeri olan İsa (a.s.)'nın[47] kıssasını Âl-i İmran'da zikretmiştir. Yaratılıştaki benzerlik sebebiyle İsa (a.s.) için, Âdem darbı meseli yapılmıştır.
- Bakara, Adem (a.s.)'e tahsis edilmiştir, çünkü o surelerin evvelidir. Adem de beşerin varlığının evvelidir.
- Bakara asıldır. Âl-i İmran onun fer'i ve tetimmesi (tamamlayıcısı) dir, dolayısıyla açıklamaya tahsis edilmiştir.

---

44 Bu husus, Âl-i İmran'ın baş tarafındadır: نزل عليك الكتاب بالحق مصدقا لما بين يديه وانزل التوراة والانجيل من قبل هدى للناس وانزل الفرقان (3,4).

45 هو الذى يصوركم فى الارحام كيف يشاء لااله الا هو (6).

46 Bakara'da Adem'in yaratılışının başlangıcı: واذ قال ربك للملائكة انى جاعل فى الارض خليفة (30). Al-i İmran'da Adem oğlunun yaratılışının başlangıcı: وهو الذى يصوركم فى الارحام كيف يشاء (6).

47 ان مثل عيسى عند الله كمثل ادم خلقه من تراب ثم قال له كن فيكون (59).

❖ Bakara, Meryem hakkında ağızlarına geleni söyleyen ve babasız çocuğun varlığını kabul etmeyen Yahudiler'e hitaptır. Dolayısıyla zihinlerine iyice yerleşsin diye onlara önce Adem (a.s.) kıssası anlatılmıştır. İsa (a.s.)'nın kıssası ise ancak onun cinsinden bir benzerinin kıssası zikredildikten sonra gelmiştir.

❖ Bu surede İsa (a.s.) kıssası, إِنَّ مَثَلَ عِيسَى عِنْدَ اللّٰهِ كَمَثَلِ آدَمَ.. (59)" *Allah nezdinde İsa'nın durumu, Âdem'in durumu gibidir.*" ayetinde Adem (a.s.) kıssasına kıyas edilmiştir. Kıyasla delil getirebilmek için المقيس عليه (kendisine kıyas edilen şey)in mutlaka malum olması gerekir. Bu sebeple, Adem (a.s.) kıssasının bulunduğu sure, önce gelmeye layıktır.

❖ İki surenin birbirine bağlı olma yönlerinden biri de şudur: Bakara'da, cehennemin vasfı hakkında :أُعِدَّتْ لِلْكَافِرِينَ (24) "*Cehennem, kafirler için hazırlandı.*" dedi. Cennet hakkında: اعدت للمتقين "*Cennet, müttekiler için hazırlandı*" demedi. Halbuki surenin baş tarafında müttekiler ve kafirler birlikte zikredilmişlerdir.[48] اعدت للمتقين "*Cennet, müttekiler için hazırlandı*" sözünü, Âl-i İmran'ın sonunda şu ayette söylemiştir: وَسَارِعُوا إِلَى مَغْفِرَةٍ مِنْ رَبِّكُمْ وَجَنَّةٍ عَرْضُهَا السَّمَاوَاتُ وَالأَرْضُ أُعِدَّتْ لِلْمُتَّقِينَ (133). "*Rabbinizin bağışına ve müttekîler için hazırlanmış olup genişliği gökler ve yer kadar olan cennete koşun.*"

Dolayısıyla sanki iki sure, bir sure konumundadır.

Böylece, Âl-İmran'ın, Nisa suresinden önce gelmesinin, Nisa'nın Âl-İmran'dan önce gelmesinden daha münasip olduğu anlaşılmış oldu.

İki sure arasında bağlantı ve birlik olduğu zaman, bu bağlantı ve birliğe delalet etmesi için, **ikinci surenin sonu, birinci surenin başına uygun olur. Kendinden sonraki sureden bağımsız olan surenin ise kendi sonu, kendi başına uygun olur.**

Âl-i İmran'ın sonu, Bakara'nın başına uygundur: Bakara: ذٰلِكَ الْكِتَابُ لاَ رَيْبَ فِيهِ هُدًى لِلْمُتَّقِينَ "İşte o *Kitap, kendisinde hiç şüphe*

48 اولئك على هدى من ربهم واولئك هم المفلحون.ان الذين كفروا سواء عليهم االنذرتهم ام لم تنذرهم لايؤمنون (5,6).

yoktur, müttekîler için yol göstericidir." Ve وَأُولَـٰئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ "..*kurtuluşa erenler, ancak o müttekîlerdir (Allahtan korkanlardır).*" diyerek açılış yaptı. Âl-i İmran ise : وَاتَّقُوا اللّهَ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ (200) "*Allahtan ittikâ ediniz (korkunuz) ki kurtuluşa eresiniz.*" diyerek kapanış yaptı.

Ayrıca Bakara: وَالَّذِينَ يُؤْمِنُونَ بِمَا أُنزِلَ إِلَيْكَ وَمَا أُنزِلَ مِن قَبْلِكَ (4) "*O müttekîler,sana indirilen (Kur'ân-ı Kerim')e ve senden önce indirilen kitaplara iman ederler..*" diyerek başladı. Âl-i İmran ise : وَإِنَّ مِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ لَمَن يُؤْمِنُ بِاللّهِ وَمَا أُنزِلَ إِلَيْكُمْ وَمَآ أُنزِلَ إِلَيْهِمْ (199)

"*Ehl-i kitaptan öyleleri var ki, Allah'a,hem size indirilene hem de kendilerine indirilene inanırlar..*" diyerek son buldu.

Bakara'daki: مَنْ ذَا الَّذِي يُقْرِضُ اللّهَ قَرْضًا حَسَنًا فَيُضَاعِفَهُ لَهُ أَضْعَافًا كَثِيرَةً (245) "*verdiğinin kat kat fazlasını kendisine ödemesi için Allah'a güzel bir borç (karz-ı hasen, ödünç) verecek olan kim var?* "ayeti nazil olunca, yahudiler: "*Ya Muhammed, Rabbin fakirleşti, kullarından borç istiyor*" dediler. Bunun üzerine Âl-i İmran'daki: لَقَدْ سَمِعَ اللّهُ قَوْلَ الَّذِينَ قَالُوا إِنَّ اللّهَ فَقِيرٌ وَنَحْنُ أَغْنِيَاء سَنَكْتُبُ مَا قَالُوا وَقَتْلَهُمُ الأَنبِيَاءَ بِغَيْرِ حَقٍّ وَنَقُولُ ذُوقُوا عَذَابَ الْحَرِيقِ (181) "*Allah fakir, biz ise zenginiz diyenlerin sözünü andolsun ki Allah işitti. Onların bu sözünü, haksız yere peygamberleri öldürmeleri ile birlikte yazacağız ve diyeceğiz ki: Tadın o yakıcı azabı.*" ayeti nazil oldu.[49]

İşte bu da iki sure arasındaki bağlantı yönlerinden biridir.

Bakara'da İbrahim (a.s.)'in, kendi neslinden peygamber göndermesi için Allah'a yapmış olduğu dua anlatıldı:

رَبَّنَا وَابْعَثْ فِيهِمْ رَسُولاً مِّنْهُمْ يَتْلُو عَلَيْهِمْ آيَاتِكَ وَيُعَلِّمُهُمُ الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ وَيُزَكِّيهِمْ إِنَّكَ أَنتَ العَزِيزُ الحَكِيمُ (129)

"*Ey Rabbimiz! Onlara kendi içlerinden senin ayetlerini okuyacak, onlara Kitap ve hikmeti öğretecek, onları temizleyecek bir elçi gönder..*"

Âl-i İmran'da ise bu duanın gerçekleştiği şöyle anlatıldı:

---

[49] İbn Cerir, tefsirinde rivayet etti, 7/442 ve haberi, İbn Ebi Hatim ve İbn Mürdeveyh'e nisbet etti.

لقد منّ الله على المؤمنين إذ بعث فيهم رسولا من أنفسهم يتلو عليهم آياته ويزكيهم ويعلمهم الكتاب والحكمة وإن كانوا من قبل لفي ضلال مبين (164)

"İçlerinden, kendilerine Allah'ın ayetlerini okuyan kendilerini (kötülüklerden ve inkardan) temizleyen, kendilerine Kitap ve hikmeti öğreten bir peygamber göndermekle Allah, mü'minlere büyük bir lütufta bulunmuştur."

Bu da iki surenin birbirleriyle olan bağlantılarından biridir.

***

NİSÂ SÛRESİ

Bu sure de Bakaradaki diğer mücmelleri (özet olarak zikredilen diğer hususları) **şerh eder:**

Bakara'da: يا أيها الناس اعبدوا ربكم الذي خلقكم والذين من قبلكم لعلكم تتقون (21) *"Ey insanlar! Sizi ve sizden öncekileri yaratan Rabbinize ibadet ediniz ki (Allah'ın azabından) korunmuş olasınız."* ayetinde "*yaratma*"yı icmal (özetle ifade) etti. Bu surede: يا أيها الناس اتقوا ربكم الذي خلقكم من نفس واحدة وخلق منها زوجها وبث منهما رجالا كثيرا ونساء (1) *"Ey insanlar! Sizi bir tek nefisten yaratan ve ondan da eşini yaratan ve ikisinden bir çok erkekler ve kadınlar üreten Rabbinizden sakının.."* ayetinde "*yaratma*"yı ayrıntılı açıkladı.

Dikkatli bakınca görülür ki; Bakara'daki takva ayeti, bir sonuç idi. Burada ise başlangıç olmuştur.[50]

Bakara'da:.. اسكن أنت وزوجك الجنة .. (35) *"Ey Âdem! Sen ve eşin beraberce cennete yerleşin.."* ayetinde زوجك "*eşin*" i özetle zikretti. Burada: وخلق منها زوجها (1) *"..eşini de ondan (Âdem'in kendinden) yarattı.."* ayetinde Adem (a.s.)'in zevcesini, ondan yarattığını açıkladı.

---

[50] Bakara'daki takva ayeti: ذلك الكتاب لاريب فيه هدى للمتقين(2). Takva, hidayetin sonucudur. Allah(c.c.),
bu sureye takva emriyle başlamış ve takvayı gerçekleştirme yollarını açıklamıştır: ...اتقوا ربكم الذى خلقكم من نفس واحدة (1).

Bakara'da: وَعَلَى الْوَارِثِ مِثْلُ ذَلِكَ (233) "*..onun benzeri varise de gerekir..*"ayetinde mirasçı kısaca zikredildi. Burada (7, 11, 12, 33, 176 ayetlerde) gayet geniş olarak açıklandı.

Bakara'da özet olarak ifade ettiği nikah konusunu burada açıkladı: Bakara'da: وَلَأَمَةٌ مُؤْمِنَةٌ خَيْرٌ مِنْ مُشْرِكَةٍ (221) "*mü'min cariye bir kadın, müşrik hür bir kadından hayırlıdır.*" ayetinde cariye ile nikahlanma kısaca zikredilmiş, burada o nikahın şartları ayrıntılı ifade edilmiştir.[51]

Bakara'da: وَلَا يَحِلُّ لَكُمْ أَنْ تَأْخُذُوا مِمَّا آتَيْتُمُوهُنَّ شَيْئًا (229) "*..kadınlarınıza verdiklerinizden (boşanma esnasında) bir şey almanız size helal olmaz..*" ayetinde mehir kısaca zikredilmiş, burada ise ayrıntılı olarak açıklanmıştır.[52]

Yukarıdaki ayette: فَإِنْ خِفْتُمْ أَلَّا يُقِيمَا حُدُودَ اللَّهِ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْهِمَا فِيمَا افْتَدَتْ بِهِ (229) "*..karı ile kocanın Allahın sınırlarını,hakkıyla muhafaza etmelerinden kuşkuya düşerseniz, (kadının serbest boşanması için) erkeğe fidye vermesinde her iki taraf için günah yoktur..*" ayetinde hul' (خلع) –geçimsizlik durumunda kadının mal karşılığında kocasından ayrılması- zikredilmiş, burada ise: الرِّجَالُ قَوَّامُونَ عَلَى النِّسَاءِ (34) "*Erkekler, kadınlar üzerinde.. yöneticilerdir..*" ayetinden itibaren وَإِنْ خِفْتُمْ شِقَاقَ بَيْنِهِمَا فَابْعَثُوا حَكَمًا مِنْ أَهْلِهِ وَحَكَمًا مِنْ أَهْلِهَا (35) "*Eğer karı kocanın aralarının açılmasından endişe duyarsanız, erkeğin ailesinden bir hakem ve kadının ailesinden bir hakem gönderin..*" ayetlerinde geçim-sizlik, buna terettüp eden şeyler ve iki hakem gönderme gibi hul' (خلع)'un sebepleri zikredilmiştir.

Bakara'da mücahidler ve hicret, kısaca ve remizli olarak zikredilmiş, burada ise mücahidler ve hicret ile ilgili hükümler, derecelerinin üstünlüğü açıklanmıştır.[53]

---

51 Bu, ومن لم يستطع منكم طولا ان ينكح المحصنات المؤمنات فمما ملكت ايمانكم من فتياتكم المؤمنات (25) ayetindedir.

52 Bu, وان اردتم استبدال زوج مكان زوج وآتيتم احديهن قنطارا (20) ayetinden itibaren واخذن منكم ميثاقا غليظا (21) ayetine kadar.

53 Bakara'da: ولا تقولوا لمن يقتل فى سبيل الله امواتا بل احياء (154), ان الذين آمنوا والذين هاجروا وجاهدوا فى سبيل الله (218). Nisada: لايستوى القاعدون من المؤمنين غير اولى الضرر

Nisâ suresinin **Fatiha ile de bağlantısı** vardır: Fatihadaki : أَنْعَمْتَ عَلَيْهِمْ (4) "*..kendilerine in'âm ve ikram ettiğin kimseler..*" ayetinin tefsiri, Nisâdaki: وَمَنْ يُطِعِ اللّٰهَ وَالرَّسُولَ فَأُولٰئِكَ مَعَ الَّذِينَ أَنْعَمَ اللّٰهُ عَلَيْهِمْ مِنَ النَّبِيِّينَ وَالصِّدِّيقِينَ وَالشُّهَدَاءِ وَالصَّالِحِينَ .. (69) "*Kim Allah'a ve resûlüne itaat ederse işte onlar, Allah'ın nimet verdiği peygamberler, sıddîkler, şehitler ve salihlerle beraberdir..*" ayetidir.

Nisâ suresinin **Âl-i İmran suresi ile olan bağlantı yönlerine gelince**; bunlar:

Âl-i İmran, takva emri ile son bulmuş, Nisâ suresi ise takva emri ile başlamıştır.[54] İşte bu husus, surelerin tertibindeki münasebet yönlerinin en büyüğündendir. Bu, bedi' (البديع) ilminin bir çeşididir ki buna: teşâbühü'l-etrâf (تَشَابُهُ الأطْرَافِ = *sözün başının ve sonunun birbirine benzemesi*) denir. (Bedi' ilmi: Lafız ve mana güzelliklerini inceleyen ilimdir.)

Âl-i İmran'da Uhud kıssası geniş olarak anlatılmış, burada فَمَا لَكُمْ فِي الْمُنَافِقِينَ فِئَتَيْنِ (88) "*Size ne oldu ki,münafıklar hakkında iki gruba ayrıldınız..*" ayetiyle kıssanın eki zikredilmiştir. Bu ayet, hadis-i şerifte anlatıldığı üzere Uhud savaşından kaçan münafıklar hakkında nazil olmuştur.[55]

Âl-i İmran'da: الَّذِينَ اسْتَجَابُوا لِلّٰهِ وَالرَّسُولِ مِنْ بَعْدِ مَا أَصَابَهُمُ الْقَرْحُ (172) "*O mü'minler ki, yaralandıkları halde yine Allah'ın ve peygamberinin çağrısına uydular..*" ayetiyle Uhud savaşından sonraki (Hamrâü'l-Esed) ğazvesi zikredildi.[56] Burada: وَلَا تَهِنُوا فِي

والمجاهدون فى سبيل الله (95) ayetinden itibaren وكان الله غفورا رحيما (99) ayetine kadar.

54 Âl-İmran: واتقوا الله لعلكم تفلحون ayetiyle son bulmuş, Nisâ ise: واتقوا الله الذى تساءلون به والارحام ayetiyle başlamıştır.

55 Buhari, "Tefsir" kitabı, 6/59. ***Müslim***, "Münafıklar" babı, 8/128. Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 5/184. Eshab-ı kiram, Uhud savaşından kaçan münafıklar konusunda ihtilafa düştüler. Bir kısmı, bu münafıkların öldürülmesini, diğer kısmı onların öldürülmemesini istedi. Bunun üzerine yukarıdaki ayet nazil oldu.

56 ***Hamrâü'l-Esed Günü***, Uhud savaşının hemen akabinde olmuştur: Kafirler savaştan sonra Medine'ye girmediklerine pişman oldular. Bu durum, Peygamber (a.s.)'e ulaşınca o, müslümanları, güçlü olduklarını göstermeleri için yaralı olmalarına rağmen Medine dışına çıkmaya teşvik etti. Bkz. Buhârî, 5/130. *el-Müstedrek*, 2/298; *Sîret-ü-İbni Hişam*, 2/101.

ابْتِغَاءِ الْقَوْمِ إِنْ تَكُونُوا تَأْلَمُونَ فَإِنَّهُمْ يَأْلَمُونَ كَمَا تَأْلَمُونَ (104) *"O topluluğu takip etmekte gevşeklik göstermeyin. Eğer siz acı çekiyorsanız,onlar da sizin acı çektiğiniz gibi acı çekmektedirler.."* ayetiyle o olaya işaret edilmiştir.[57]

Bu iki vecih ile anlaşılmıştır ki Nisânın Âl-i İmran'dan sonra gelmesi, İbn Mesud Mushafında olduğu gibi Nisânın ondan önce gelmesinden daha uygundur. Çünkü bu surede zikredilen o olay, Âl-i İmran da zikredilen olayın ekidir.

❖ Âl-i İmran'da İsa (a.s)'nın babasız yaratılma kıssası zikredilmiş ve buna Adem (a.s.) ile delil getirilmiştir. Bu yaratmada, Yahudilerin düşündüklerinin aksine İsa (a.s.)'nın annesini ibrâ; Hıristiyanların düşündüklerinin aksine İsa (a.s.)'nın kulluğunu takrir vardır. Bu surede ise her iki gruba cevap zikredilmiştir:

Yahudilere: وَبِكُفْرِهِمْ وَقَوْلِهِمْ عَلَى مَرْيَمَ بُهْتَانًا عَظِيمًا (156) *"Küfürlerinden ve Meryem'e büyük bir iftira atmalarından... dolayı (belalara uğradılar.)"* ayetiyle;

Hıristiyanlara ise : يَا أَهْلَ الْكِتَابِ لاَ تَغْلُوا فِي دِينِكُمْ وَلاَ تَقُولُوا عَلَى اللّهِ إِلاَّ الْحَقَّ إِنَّمَا الْمَسِيحُ عِيسَى ابْنُ مَرْيَمَ رَسُولُ اللّهِ وَكَلِمَتُهُ أَلْقَاهَا إِلَى مَرْيَمَ وَرُوحٌ مِّنْهُ (171) *"Ey Kitap ehli! Dininizde taşkınlık yapmayın ve Allah hakkında gerçek olmayan şeyleri söylemeyin. Meryem oğlu İsa Mesih, sadece Allah'ın elçisi, O'nun Meryem'e ulaştırdığı (kün-ol) kelimesi(nin eserî) ve Ondan (Onun tarafından üflenen) bir ruhtur."* Ve : لَّن يَسْتَنكِفَ الْمَسِيحُ أَن يَكُونَ عَبْداً لِّلّهِ وَلاَ الْمَلآئِكَةُ الْمُقَرَّبُونَ وَمَن يَسْتَنكِفْ عَنْ عِبَادَتِهِ وَيَسْتَكْبِرْ فَسَيَحْشُرُهُمْ إِلَيهِ جَمِيعًا (271) *"Ne Mesih ne de Allah'a yakın melekler, Allah'a kul olmaktan çekinirler.."* ayetlerinde cevap verilmiştir.

❖ Âl-i İmran'da İsa (a.s.)'ya: إِذْ قَالَ اللّهُ يَا عِيسَى إِنِّي مُتَوَفِّيكَ.. وَرَافِعُكَ إِلَيَّ (55) *"Ey İsa! Seni vefat ettireceğim, seni nezdime yükselteceğim.."* buyurulmuş, burada ise İsa (a.s.)'nın öldürüldüğünü iddia edenlere:

---

[57] Tertip sırlarından biri de şudur: Allah Teala, Muhammed suresinde de savaşta gevşekliği yasaklama sebebini: ولاتهنوا وتدعوا الى السلم وانتم الاعلون ان كنتم مؤمنين (35) ayetiyle açıklamıştır. Orada özel bir durum vardır ve bu savaş kanununda önemlidir.

قَوْلِهِمْ إِنَّا قَتَلْنَا الْمَسِيحَ عِيسَى ابْنَ مَرْيَمَ رَسُولَ اللَّهِ وَمَا قَتَلُوهُ وَمَا صَلَبُوهُ وَلَكِنْ
شُبِّهَ لَهُمْ وَإِنَّ الَّذِينَ اخْتَلَفُوا فِيهِ لَفِي شَكٍّ مِنْهُ مَا لَهُمْ بِهِ مِنْ عِلْمٍ إِلَّا اتِّبَاعَ الظَّنِّ وَمَا
قَتَلُوهُ يَقِينًا بَلْ رَفَعَهُ اللَّهُ إِلَيْهِ وَكَانَ اللَّهُ عَزِيزًا حَكِيمًا (157,158)

"Ve: Allah elçisi Meryem oğlu İsa'yı öldürdük demeleri yüzünden (türlü belalara uğradılar). Halbu ki onu ne öldür-düler, ne de astılar; fakat (öldürdükleri) onlara İsa gibi gösterildi. Onun hakkında ihtilafa düşenler, bundan dolayı tam bir kararsızlık içindedirler. Bu hususta zanna uymak dışında hiçbir (sağlam) bilgileri yoktur. Kesin olarak onu öldürmediler. Bilakis Allah, onu (İsa'yı) kendi nezdine kaldırmıştır." ayetleriyle cevap verilmiştir.

❖ Âl-i İmran'da müteşabih[58] ayetler konusunda:

وَالرَّاسِخُونَ فِي الْعِلْمِ يَقُولُونَ آمَنَّا بِهِ كُلٌّ مِنْ عِنْدِ رَبِّنَا (7) *"..İlimde yüksek pâyeye erişenler ise: O'na inandık, hepsi Rabbimiz tarafındandır, derler.."* buyurulmuş, burada ise لَكِنِ الرَّاسِخُونَ فِي الْعِلْمِ مِنْهُمْ وَالْمُؤْمِنُونَ يُؤْمِنُونَ بِمَا أُنْزِلَ إِلَيْكَ وَمَا أُنْزِلَ مِنْ قَبْلِكَ (162) *"Fakat içlerinden ilimde yüksek pâyeye erişmiş olanlar ve mü'minler, sana indirilene ve senden önce indirilenlere iman ederler.."* buyurulmuştur.

❖ Âl-i İmran'da: زُيِّنَ لِلنَّاسِ حُبُّ الشَّهَوَاتِ مِنَ النِّسَاءِ وَالْبَنِينَ وَالْقَنَاطِيرِ الْمُقَنْطَرَةِ مِنَ الذَّهَبِ وَالْفِضَّةِ وَالْخَيْلِ الْمُسَوَّمَةِ وَالْأَنْعَامِ وَالْحَرْثِ (14) *"Kadınlardan, oğullardan, yığın yığın biriktirilmiş altın ve gümüşten, salma atlardan, sağmal hayvanlardan ve ekinlerden gelen zevklere düşkünlük insanlara süslü (cazip) gösterildi. Bunlar dünya hayatının metâıdır."* buyuruldu.

Bu surede ise, ayette zikredilen *"kadınlar, oğullar, altın, gümüş, at, sağmal hayvan ve mahsül düşkünlüğü"* ayetteki sıraya göre -helal olanlar bilinip bunlarla yetinilsin ve haram olanlar da bilinip bunlardan kaçınılsın diye- açıklanmıştır:

---

[58] Kur'ânda müteşabih iki manaya gelir: 1) Lafızda benzer olan. Burada müteşabihten kasdedilen bu değildir. 2) Vacipleri aslıyla teyid edip, vasfıyla reddeden; akla bir yönden uyup başka bir yönden uymayan, işitene bilmesi karışık gelen şeydir. Bk: *el-Emedü'l-Aksâ*, varak:120 A.

Bu surede, Âl-i İmran'daki ayette geçtiği gibi önce النساء **"kadınlar"** ile ilgili hükümler, kadınlardan nikahı helal ve haram olanlar açıklanmıştır.

Mâide suresinde hırsız ve yol kesenlerin hükümleri açıklanmıştır. Çünkü hırsız ve yol kesenlerin, yukarıdaki ayette zikredilen kadınlar ve oğullardan sonra yer alan *"yığın yığın biriktirilmiş altın ve gümüşler"*le ilgileri vardır.

Sonra, En'âm suresinde, yukarıdaki ayette zikredilenlerden geriye kalan الْخَيْلِ الْمُسَوَّمَةِ وَالْاَنْعَامِ وَالْحَرْثِ 'in *(salma atlar, sağmal hayvanlar ve ekinlerin)* açıklaması yapılmıştır.

Bu surede **oğullar** ile ilgili miras konusunda bir açıklama yapılmıştır. Şöyle ki: Allah (c.c.), insanların البنين (oğullar)'e sevgi ve düşkünlüklerini haber verdikten sonra ve insanların bu sevgi ve düşkünlük sebebiyle miras konusunda oğulları kızlara tercih edip mirası sadece oğullara tahsis etmeleri nedeniyle Allah, miras taksimini bizzat kendisi üstlenerek şöyle buyurdu: يُوصِيكُمُ اللّٰهُ فِي اَوْلَادِكُمْ لِلذَّكَرِ مِثْلُ حَظِّ الْاُنْثَيَيْنِ (11) *"Allah size, çocuklarınızın alacağı miras hakkında,erkeğe kadının payının iki katını tavsiye eder.."* ve لِلرِّجَالِ نَصِيبٌ مِمَّا تَرَكَ الْوَالِدَانِ وَالْاَقْرَبُونَ وَلِلنِّسَاءِ نَصِيبٌ مِمَّا تَرَكَ الْوَالِدَانِ وَالْاَقْرَبُونَ (7) *"Ana babanın ve akrabanın geriye bıraktıklarından erkeklere pay vardır; ana babanın ve akrabanın geriye bıraktıklarından kadınlara da pay vardır.."*

Böylece insanların mirası sadece oğullarına tahsis etmelerini reddetti. İşte burada, الْبَنِينَ'i (oğulları) aşırı sevgiden dolayı tercih etmede haram ve helal olan şeylerin ve bunun zımnında erkek çocuğun الذَّهَبِ وَالْفِضَّةِ (altın, gumüş ve maldan)'dan alması helal ve haram olan şeylerin açıklaması vardır.

Âl-i İmran'ın, Nisa'dan önce gelmesinin bir sebebi de şudur:

Âl-i İmran ve Bakara, الم ile başladı ve her ikisinin baş tarafında Kur'ân'ın indirilişi zikredildi.

Kur'ân-ı Kerimde huruf-u mukattaa ile başlayan sureler, birbirlerinin ardınca sıralanmışlardır. Yunus suresi, onu takip eden sureler, Meryem ve Tâhâ, Tâsin'ler, Ankebut ve onu takip

eden sureler, Hâ Mîm'ler gibi. İşte bu surelerin birbiri ardınca konulmaları, tertipteki münasebet konusunda surelerin başına itibar edildiğinin birinci delilidir.

Hurûf-u mukattaa ile başlayan iki surenin arası, bu harflerle başlamayan surelerle ayrılmaz. Ancak, A'râf ile Yunus arasındaki Enfâl ve Tevbe suresi bundan müstesnadır. Çünkü bunların tertibi içtihadîdir, tevkîfî değildir. Sâd ve Mü'min surelerinin arasının Zümer suresiyle ayrılmasına gelince, buna ileride değinilecektir.

Yine Bakara ve Âl-i İmrân, bir hadiste varid olduğu üzere müşterek olarak الزهراوين (iki aydınlık sure) diye isimlendirilmişlerdir: اقرأوا الزهراوين: البقرة وآل عمران *"İki aydınlık sûreyi; Bakara ve Âl-i İmran'ı okuyunuz."*

Kur'ân, zehrâveyn (الزهراوين) isminde ortak olan bu iki sure ile başlayarak, müavvizeteyn (المعوذتين) isimlendirmesinde müşterek olan Felak ve Nâs sureleri ile son bulmuştur.

***

❮ MÂİDE SÛRESİ ❯

Bu sure de Bakaradaki geriye kalan mücmelleri (özet olarak değinilen hususları) **şerh eder:**

Bu surede yiyecekler ve kesilecek hayvanlar, Bakara'da açıklandığından daha geniş bir şekilde açıklanmıştır.[59]

Mekkeli kâfirlerin atalarına uyarak (batıl inanç ve adetleri sebebiyle birtakım hayvanları) putlarına kurban etmeleri ve onları serbest bırakıp insanların yararlanmasından alıkoymaları

---

[59] Bu surede Allah Teala, yenilmesi haram olan şeyleri ve hayvanları daha geniş olarak açıklamıştır: حرمت عليكم الميتة والدم ولحم الخنزير وماأهل لغير الله به .والمنخنقة والموقوذة والمتردية والنطيحة.. (3) يسئلونك ما ذا احل لهم قل احل لكم الطيبات وما علمتم من الجوارح مكلبين... (4) اليوم احل لكم الطيبات وطعام الذين اوتوا الكتاب حل لكم ... (5) Bakara'da bu kadar tafsilatlı açıklamamıştır: يا ايها الذين آمنوا كلوا من طيبات ما رزقناكم ... (172) انما حرم عليكم الميتة والدم ولحم الخنزير وما اهل لغير الله به ... (173)

konusu Bakara'da kısaca anlatılmıştır.[60] Bu surede ise ileri derecede itnâp (uzunca ifade) ile anlatılmıştır: مَا جَعَلَ اللّٰهُ مِنْ بَحِيرَةٍ وَلَا سَائِبَةٍ وَلَا وَصِيلَةٍ وَلَا حَامٍ.. (103) *"Allah; bahîra, sâibe, vasîle ve hâm diye bir şey meşru kılmamıştır."* (Cahiliye Araplarında, deve beş kez doğurur, beşinci yavru dişi olursa o deve kulağı çentilip serbest bırakılırdı. Binilmez, sütü sağılmazdı. Bu deveye **bahîre** (بحيرة) denilirdi. Tutulduğu bir hastalıktan kurtulan kimsenin putlara adayıp binilmemek ve yenilmemek üzere serbest bıraktığı deveye de **sâibe** (سائبة) denilirdi. Bir koyun hem erkek hem dişi doğurursa dişinin hatırı için erkeği de kesmezlerdi. Buna da **vasîle** (وصيلة) denilirdi. Kendisinden on kez döl alınan erkek devenin sırtı haram sayılıp binilmez ve serbest bırakılırdı. Bu deveye de hâm (حام) denilirdi.) Ve: وَإِذَا قِيلَ لَهُمْ تَعَالَوْا إِلَى مَا أَنْزَلَ اللّٰهُ وَإِلَى الرَّسُولِ قَالُوا حَسْبُنَا مَا وَجَدْنَا عَلَيْهِ آبَاءَنَا... (104) *"Onlara: Allah'ın indirdiğine ve Resûle gelin, denildiği vakit: Babalarımızı üzerinde bulduğumuz (yol) bize yeter derler..."*

Bakara'da, öldürülen kimseler[61] hakkında **kısas** zikredildi. Burada ise katletme çığırını ilk açan kişi ve katletme sebebiyle vaki olan (hüküm) zikredildi. Ki bu (hüküm): مِنْ أَجْلِ ذَلِكَ كَتَبْنَا عَلَى بَنِي إِسْرَائِيلَ أَنَّهُ مَنْ قَتَلَ نَفْسًا بِغَيْرِ نَفْسٍ أَوْ فَسَادٍ فِي الْأَرْضِ فَكَأَنَّمَا قَتَلَ النَّاسَ جَمِيعًا وَمَنْ أَحْيَاهَا فَكَأَنَّمَا أَحْيَا النَّاسَ جَمِيعًا *"İşte bu yüzdendir ki İsrail oğullarına şöyle yazmıştık: Kim, bir cana karşılık veya yeryüzünde bozgunculuk çıkarmaya karşılık olmaksızın (haksız yere) bir cana kıyarsa bütün insanları öldürmüş gibi olur. Her kim bir canı kurtarırsa bütün insanları kurtarmış gibi olur.."*

---

[60] Bakara'da: يا ايها الناس كلوا من طيبات ما رزقناكم ولاتتبعوا خطوات الشيطان (168)

[61] Tertîp delillerinden birisi de şudur: Allah Teala, Bakara'da: (178) كتب عليكم القصاص فى القتلى buyurdu. Aynı surede biraz daha açıklama yaparak: ولكم فى القصاص حياة (179) buyurdu. Ayrıca: والحرمات قصاص (194) buyurdu. Nisa suresinde yanlışlıkla öldürmeyi zikretti:..ومن قتل مؤمنا خطا فتحرير رقبةمؤمنة (92). Sonra Mâide de kısası daha çok açıkladı: من اجل ذلك كتبنا على بنى اسرآئيل انه من قتل نفسا بغير نفس او فساد فى الارض فكانما قتل الناس جميعا.. (32) Sonra bu surede kısas hükümlerini açıkladı: وكتبنا عليهم فيهاان النفس بالنفس والعين بالعين والانف بالانف والاذن بالاذن والسن بالسن والجروح قصاص (45) İşte bu, tertîp ve bağlantı hükümlarine delalet eden eşsiz bir tedrîcîliktir.

Bu ise Bakara'daki: وَلَكُمْ فِي الْقِصَاصِ حَيَاةٌ (179) "*kısasta sizin için hayat vardır..*" ayetinden daha çok açıklamalıdır.

Bakara'da: وَإِذْ قُلْنَا ادْخُلُوا هَذِهِ الْقَرْيَةَ (58) "*Bir zamanlar biz, (Tîh'ten çıktıkları vakit İsrail oğullarına) bu karyeye (kasabaya, şehre) girin..dedik*" ayeti zikredildi, kıssası ise burada 21-25. ayetlerde zikredildi.

Bakara'da yeminler kısaca anlatıldı. Burada **yemin kefareti** zikredilerek daha çok açıklama yapıldı.[62]

Bakara'da **içki ve kumar** hakkında: فِيهِمَا إِثْمٌ كَبِيرٌ وَمَنَافِعُ لِلنَّاسِ (219) "*O ikisinde büyük günah ve insanlara bazı yararlar vardır..*" buyuruldu. Bu surede ise bunları daha çok zemmedip haram olduklarını açıkladı.[63]

Mâide suresinin **Fâtiha suresi ile de bağlantısı** vardır. Fatihadaki: المغضوب عليهم والضالين "*gazaba uğramış ve sapıtmış olanlar*"ın Maidedeki şu ayetlerde açıklaması vardır: قُلْ هَلْ أُنَبِّئُكُمْ بِشَرٍّ مِنْ ذَلِكَ مَثُوبَةً عِنْدَ اللَّهِ مَنْ لَعَنَهُ اللَّهُ وَغَضِبَ عَلَيْهِ وَجَعَلَ مِنْهُمُ الْقِرَدَةَ وَالْخَنَازِيرَ وَعَبَدَ الطَّاغُوتَ أُولَئِكَ شَرٌّ مَكَانًا وَأَضَلُّ عَنْ سَوَاءِ السَّبِيلِ (60) "*De ki: Allah katında yeri bundan daha kötü olanı size söyleyeyim mi? Allah kimlere lanet ve gazap etmişse, kimlerden maymunlar, domuzlar ve şeytana tapanlar yapmışsa, işte onların yeri daha kötüdür ve onlar doğru yoldan en fazla sapanlardır.*"

قُلْ يَا أَهْلَ الْكِتَابِ لَا تَغْلُوا فِي دِينِكُمْ غَيْرَ الْحَقِّ وَلَا تَتَّبِعُوا أَهْوَاءَ قَوْمٍ قَدْ ضَلُّوا مِنْ قَبْلُ وَأَضَلُّوا كَثِيرًا وَضَلُّوا عَنْ سَوَاءِ السَّبِيلِ (77) "*De ki: Ey Kitap ehli! Dininizde haksız yere aşırılık yapmayın. Daha önceden sapmış ve birçoğunu da saptırmış olan, doğru yoldan şaşmış bir toplumun keyiflerine uymayın.*"

---

62 Bakara'da: لايؤاخذكم الله باللغو فى ايمانكم ولكن يؤاخذكم بما كسبت قلوبكم والله غفور حليم (225)
Mâide'de: لايؤاخذكم الله باللغو فى ايمانكم ولكن يؤاخذكم بما عقدتم الايمان فكفارته اطعام عشرة مساكين (89)

63 Bu surede: انما الخمر والميسر والانصاب والازلامرجس من عمل الشيطان فاجتنبوه لعلكم تفلحون انما يريد الشيطان ان يوقع بينكم العداوة والبغضآء فى الخمر والميسر ويصدكم عن ذكر الله (90-91)

Yine bu surenin **Nisâ suresi ile de bağlantısı** vardır: Nisâ suresi, sarih ve zımnî birçok sözleşme (akit) ihtiva etmektedir. **Sarih akitler**:

- Nikah akdi,
- Mehir akdi,
- Yemin akdi, ki şu ayettedir : وَالَّذِينَ عَقَدَتْ أَيْمَانُكُمْ فَآتُوهُمْ نَصِيبَهُمْ .. (33) "..*Yeminlerinizin bağladığı kimselere de paylarını verin..*"
- Muâhede ve güvenlik akdi: إِلاَّ الَّذِينَ يَصِلُونَ إِلَى قَوْمٍ بَيْنَكُمْ وَبَيْنَهُمْ مِّيثَاقٌ أَوْ جَآؤُوكُمْ حَصِرَتْ صُدُورُهُمْ أَن يُقَاتِلُوكُمْ أَوْ يُقَاتِلُوا قَوْمَهُمْ (90) "Ancak sizinle kendileri arasında antlaşma bulunan bir topluma sığınanlar, yahut ne sizinle ne de kendi toplumlarıyla savaşmak istemdiklerinden yürekleri sıkılarak size gelenler hariç..(yani bunları öldürmeyin)" ve :

وَإِن كَانَ مِن قَوْمٍ بَيْنَكُمْ وَبَيْنَهُمْ مِّيثَاقٌ فَدِيَةٌ مُّسَلَّمَةٌ إِلَى أَهْلِهِ وَتَحْرِيرُ رَقَبَةٍ مُّؤْمِنَةٍ (92) "..*yanlışlıkla öldürülen kişi,eğer sizinle kendileri arasında antlaşma bulunan bir topluluktan ise, ailesine verilecek bir diyet ve mü'min bir köle azat etmek lazımdır...*"

Zımnî akitler:

- Vasıyyet akdi,
- Vedîa akdi,
- Vekalet akdi,
- Âriyet akdi,
- İcâre akdi vb.

Bu zımnî akitler, إِنَّ اللّهَ يَأْمُرُكُمْ أَن تُؤدُّوا الأَمَانَاتِ إِلَى أَهْلِهَا (58) "*Allah, size emanetleri ehline vermenizi ..emreder..*" ayetinin kapsamına girmektedir. Dolayısıyla Nisâ suresinin akabinde, akitlere vefa gösterilmesini emrederek başlayan Mâide suresinin gelmesinde bir münasebet vardır. Bu surenin başındaki يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا أَوْفُوا بِالْعُقُودِ (1) "*Ey iman edenler! Akitlerinizi yerine getirin..*" ayetiyle sanki şöyle emredilmektedir: "*Ey iman edenler! Nisâ suresinde zikri geçen akitleri yerine getirin.*"

İşte bu da ileri derecede bir bağlantı, irtibat ve tenâsüptür.

Nisâ suresinin önce, Mâide suresinin sonra gelmesinde **başka bir vecih**: Nisâ'nın başında ve birkaç yerinde يا ايُها النّاس (1) "*Ey insanlar*! Diye hitap edilmiştir. Bu hitap, Mekkî sureler-deki hitaba benzer. Umumi[64] hitap ile başlayan ve Mekkî surelere benzeyen surenin önce gelmesi daha münasiptir.

Nisâ ve Mâide sureleri, sıralanış ve irtibat konusunda Bakara ve Âl-i İmran'ın benzeridirler. Çünkü o iki sure; vahdâniyet, Kitap ve nübüvvet esaslarını takrir ederler. Bu iki sure ise hükümler ile ilgili teferruatı takrir ederler.

Nisâ suresi, **kudret** sıfatıyla başlamıştır. Mâide suresi de **kudret** sıfatıyla son bulmuştur.[65]

Nisâ, **insanın yaratılışının başlangıcı** ile söze başladı. Mâide, yeniden dirilmek ve amellerin karşılığını bulmak gibi **insanın sonu** ile yani âhiret ile söze son verdi.[66] Bu iki sure, insanın başlangıcından sonuna kadar vaki hükümleri kapsayan sanki tek bir sure gibidir.

Nisâ suresindeki .. إِنَّا أَنْزَلْنَا إِلَيْكَ الْكِتَابَ بِالْحَقِّ لِتَحْكُمَ بَيْنَ النَّاسِ بِمَا أَرَاكَ اللّٰهُ (105) "ayeti, zırh çalan bir **hırsız** hakkında nazil olmuştur.[67]

Bu surede ise, **hırsız ve hainlerle** ilgili hükümler açıklanmıştır.

Nisâ'da (az önce zikredilen ayette): انا انزلنا اليك الكتاب بالحق لتحكم بين الناس بما اريك الله.. (105) "*Allah'ın sana gösterdiği şekilde insanlar arasında hükmedesin diye sana Kitab'ı hak ile indirdik;*

---

64 Umumi hitap sözüyle يا ايها الناس diye hitabı kasdediyor. Böyle hitap, يا ايها الذين آمنوا veya يا اهل الكتاب diye hitap etmekten daha kapsamlıdır.

65 Nisa'nın başlangıcı: يا ايها الناس اتقوا ربكم الذى خلقكم من نفس واحدة (1). Ki bu, kudret delilidir. Mâide'nin sonu: لله ملك السموات والارض وما فيهن وهو على كل شئ

66 Nisâ'da insanın yaratılışının başlangıcı: الذى خلقكم من نفس واحدة (1), Mâide'de insanın sonu: هذا يوم ينفع الصادقين صدقهم (119)

67 Zırh çalma kıssasını *İbn-i Kesir*, tefsirinde rivayet etti ve bununla ilgili *Atiyye el-Avfî* yoluyla gelen hadisi, *İbn-i Mürdeveyh'e* nisbet etti: 2/358-359. *Tühfetü'l-Ahvezî'de*, yemek ve silah hırsızlığının bulunduğu uzun bir hadisi *Tirmizî* rivayet etti, 8/395-399. Hâkim, *el-Müstedrek*, 4/385-388. Ayrıca bkz. ارشاد الرحمن فى المتشابه والناسخ والمنسوخ واسباب النزول وتجويد القرآن للاجهورى varak: 136A,B.

hâinlerden taraf olma!" ayeti ile Peygamber(a.s.)in, Allah'ın kitabıyla hükmetmesi emredildi..

Mâide'de ise Allah'ın kitabıyla hükmedilmesi hakkında ayetler tekrar edilerek zikredildi :

وَمَنْ لَمْ يَحْكُمْ بِمَا أَنزَلَ اللّٰهُ فَأُولَٓئِكَ هُمُ الْكَافِرُونَ

وَمَنْ لَمْ يَحْكُمْ بِمَا أَنزَلَ اللّٰهُ فَأُولَٓئِكَ هُمُ الظَّالِمُونَ

وَمَنْ لَمْ يَحْكُمْ بِمَا أَنزَلَ اللّٰهُ فَأُولَٓئِكَ هُمُ الْفَاسِقُونَ (44-45-47)

"*..Kim, Allah'ın indirdiği ile hükmetmezse işte kâfirler onlardır.*"

"*..Kim, Allah'ın indirdiği ile hükmetmezse, işte zalimler* onlardır."

"*..Kim, Allah'ın indirdiği ile hükmetmezse işte fâsıklar onlardır.*"

Medine'de nazil olan bu dört sure arasındaki tertip, bağlantı, diziliş ve irtibat ne güzeldir! Bu dört sure, Medine'de ilk nazil olan Bakara suresiyle başladı ve -Tirmizî'nin rivayet ettiği bir hadise göre- son nazil olan Mâide suresiyle ile son buldu.[68]

***

EN'ÂM SÛRESİ

Bazı âlimler, dediler ki:

"**Bu surenin, Mâide suresinin sonu ile münasebeti şöyledir:**

---

[68] *Tirmizî*'nin rivayet ettiği Abdullah b. Amr b. Âs hadisi: "*Son nazil olan sure, Mâide ve Feth sureleridir.*"; 8/436-437. *Mübarekpûrî,* dedi ki: Buhari ve Müslim'in rivayet ettikleri Berâ' hadisi şöyledir: " *Son nazil olan ayet,* يستفتونك قل الله يفتيكم *ayetidir. Son nazil olan sure, Berâet suresidir.*"
Bu çelişkiye *Beyhakî*'nin cevabı: "Her biri, kendi bilgisine göre böyle söylemiştir."
Bâkıllânî: "Bu konuda merfu' bir hadis yoktur. Herbiri, kendi içtihadına göre söylemiştir."
(*Tuhfetü'l-Ahvezî,* 8/436-437). Ayrıca bkz. (نكت الانتصار لنقل القرآن للباقلاني)

Bu sure الحَمْدُ لِلّٰهِ ile başladı, (kâinatın mülkiyeti hakkında) kesin hüküm ile son buldu. Hamd ile kesin hüküm, şu ayette de birlikte zikredilmişlerdir: وَقُضِيَ بَيْنَهُمْ بِالحَقِّ وَقِيلَ الحَمْدُ لِلّٰهِ رَبِّ العَالَمِينَ... (Zümer/75) "*...insanlar arasında hak ile (kesin olarak) hükmedilmiş ve: Hamd, âlemlerin Rabbine mahsustur, denilmiştir.*"

Âl-i İmran'da ki: زُيِّنَ لِلنَّاسِ حُبُّ الشَّهَوَاتِ مِنَ النِّسَاءِ وَالبَنِينَ وَالقَنَاطِيرِ المُقَنْطَرَةِ مِنَ الذَّهَبِ وَالفِضَّةِ وَالخَيْلِ المُسَوَّمَةِ وَالأَنْعَامِ وَالحَرْثِ (14) "*Kadınlardan, oğullardan, yığın yığın altın ve gümüşten, salmaatlardan, sağmal hayvanlardan ve ekinlerden gelen zevklere aşırı düşkünlük, insanlara süslü (cazip) gösterildi..*" ayeti hakkında daha önce işaret ettiğim hususlarla birlikte bana Allah'ın lütfu ile şu hususlar da malum oldu:

Mâide'nin sonunda: لِلّٰهِ مُلْكُ السَّمٰوَاتِ وَالأَرْضِ وَمَا فِيهِنَّ "*Göklerin, yerin ve bunlarda bulunan her şeyin mülkü Allahındır..*" ayeti, icmal (özet ifade) ile zikredildi, En'âm suresi bunun şerhi ve açıklamasıyla başladı:

Allah Teala; gökleri ve yeri, karanlıkları ve aydınlığı yarattığını zikrederek sureye başladı. Ki bunlar, Mâide'nin sonundaki وَمَا فِيهِنَّ "*göklerde ve yerde bulunan her şey* "lafzının kapsadıklarının bir kısmıdır. Surenin başındaki الحَمْدُ لِلّٰهِ sözü, Allah'ın bütün övgüye değer şeylerin sahibi olduğunu ifade eder ki bu, Mâide sonundaki لله ملك السموات والارض وما فيهن ayetinin açıklamasının bir bölümüdür.

En'âm'ın baş taraflarında Allah, insanı yarattığını, onun için ecel tayin ettiğini ve insanı tekrar diriltmek için muayyen bir zaman (kıyamet) takdir ettiğini ve nice nesilleri var edip sonra onları yok ettiğini zikredip: قُلْ لِمَنْ مَا فِي السَّمٰوَاتِ وَالأَرْضِ قُلْ لِلّٰهِ (12)

"*De ki: Göklerde ve yerde olanlar kimindir? Allah'ındır, de.*" buyurarak bütün şeylerin mülkiyetinin kendisine ait olduğunu, sonra: وَلَهُ مَا سَكَنَ فِي اللَّيْلِ وَالنَّهَارِ (13) "*Gece ve gündüzde barınan her şey O'nundur..*" buyurarak iki zaman zarfının bütün mazruflarının da kendisine ait olduğunu ifade etti. Sonra, hayvanlar, kuşlar gibi diğer canlıları ve uykuyu, uyanıklığı, ölümü, hayatı ve güneşi, ayı, yıldızları, habbeleri, çekirdekleri yarattığını, su indirdiğini, çeşit çeşit sebze ve meyveleri mey-

ğını, su indirdiğini, çeşit çeşit sebze ve meyveleri meydana getirdiğini, çardaklı ve çardaksız bahçeleri, binit ve yük hayvanlarını var ettiğini zikretti. Ki, bütün bunlar Mâide'nin sonundaki: لِلّٰهِ مُلْكُ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ وَمَا فِيهِنَّ ayetinin açıklamasıdır ve bu, güzel bir münasebettir.

Bu **surenin amacı**, yaratma ve mülk kavramlarını açıklamak olduğundan, "**mâlik, yaratan, var eden** "anlamında olan رَبّ kelimesi çokça zikredilmiş ve رَبّ ile ilgili olan şeylerin; insan, melekût, melek, şeytan, hayvan ve nebatat gibi varlıkların yaratılışının başlangıcı üzerinde durulmuştur. Ayrıca dünya hayatı ve düzeniyle ilgili tavsiyelerde bulunulmuş daha sonra kıyamet alâmetlerine işaret edilmiştir.

❖ Bu sure, bütün yaratılanları, yaratılanlarla alakalı ve onlara ait olan şeyleri kendinde toplamıştır. Böylece Mekke'de nazil olan surelere, **En'âm** suresiyle başlanmasındaki ve bu surenin diğer Mekkî surelerin önüne geçirilmesindeki münasebet açığa çıkmış oldu.

❖ Bu sure, dînî esas, ilim ve maslahatları kendinde toplama yönüyle dünyevî ilim ve maslahatları kendinde toplayan **Bakara** suresinin bir nazîri (benzeri) dir. Ayrıca, bu surede icâz ve îmâ yoluyla öz ibadetlerin zikredilmesi, Bakara'da yaratılışın başlangıcıyla ilgili ilimlerin icmal ve işaret yoluyla zikredilmesine bir nazîredir.

"**Kur'ân, niçin bu sure ile başlamadı** da, Bakara ile başladı, halbuki En'âm'da anlatılan yaratılışın başlangıcı, Bakara'da anlatılan hükümler ve ibadetlerden öncedir?" dersen, ben derim ki:

Kur'ân'ın, bu sure ile değil de Bakara ile başlaması, din ve ahiret maslahatlarının, maîşet ve dünya maslahatlarından önce geldiğine işaret etmek içindir. Çünkü o surede hedeflenen şey ibadettir. Dolayısıyla şeriat nazarında[69] en önemli olan şey, ba-

---

[69] Bunun içindir ki, Bakara'da: ياايها الناس اعبدوا ربكم... (21) buyuruldu. Kur'ân'da bu lafızla gelen başka ayet yoktur. *Kirmânî*, dedi ki: "Ayette bahsedilen ibadet, tevhiddir ve bu, kulun bilmesi gereken ilk bilgidir. Kur'ân'da

şa geçirilmiştir. Yaratılışın başlangıcını bilmek, fazladan bir şeydir. Halbuki, hükümleri ve sorumlulukları bilmek herkesin vazifesidir.

Mâide suresinde يَا اَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تُحَرِّمُوا طَيِّبَاتِ مَا اَحَلَّ اللّٰهُ لَكُمْ وَلَا تَعْتَدُوا (87) *"Ey iman edenler! Allah'ın size helal kıldığı güzel ve temiz şeyleri haram etmeyin,sınırı aşmayın.."* buyurularak, kâfirlerin, Allah'ın kendilerine rızık olarak verdiği şeylerden bazılarını, O'na iftira ederek haram kabul ettikleri haber verilmiştir. Bundan maksat, müminlerin Allah'ın kendilerine **helal** ettiği şeyleri **haram** edip o kafirlere benzememeleri için îcâz (kısaca ifade) ile uyarıda bulunmaktır. Bu surede ise, kafirlerin haram ettiği şeyler en açık şekilde ve en mükemmel tarzda açıklanmış[70], onlarla tartışılmış ve haram etmelerinin batıllığına deliller getirilmiştir. Dolayısıyla bu sure, Mâide'nin kısaca zikrettiği şeylerin şerhi, tafsili, best'ı (بسط), itmam ve itnâb'ı olmuştur.

Bu sure, "**yaratma**" ve "**mülkiyet**"i[71] zikrederek başladı. Çünkü yaratan ve mâlik olan; kendi mülkünde ve yarattıkları içinde mubah etme, yasaklama, haram etme ve helal etme tasarrufuna sahip olandır. Dolayısıyla haram etme, helal etme suretiyle tasarruf ederek, O'nun mülküne tecavüz edilemez.

Bu sure bütünüyle, daha önceki surelerle -oralardaki bazı ayetleri şerh etmesi yönüyle- bağlantılıdır. Şöyle ki:

Bu sure, **Fatiha**'daki: رَبِّ الْعَالَمِينَ "âlemlerin Rabbi" kavl-i şerifini;

Allah'ın kullarına hitap ettiği ilk hitap şeklidir. Allah, diğer bilgileri sonra zikretmiş ve sonraki ayet ve surelerde ibadetleri onların üzerine bina etmiştir." Bkz. (**22**:اسرار التكرار فى القرآن)

70 Bu tam açıklama şu ayetlerdedir: وجعلوا لله مما ذرا من الحرث والانعام نصيبا فقالوا هذا لله بزعمهم وهذا لشركآئنا... (136), وقالوا هذه انعام وحرث حجر لايطعمها الا من نشاء بزعمهم وانعام حرمت ظهورها وانعام لايذكرون اسم الله عليها افتراء عليه سيجزيهم بما كانوا يفترون (138), ve وقالوا ما فى بطون هذه الانعام خالصة لذكورنا ومحرم على ازواجنا وان يكن ميتة فهم فيه شركاء سيجزيهم وصفهم انه حكيم عليم (139)

71 Bu husus şu ayetlerdedir: الحمد لله الذى خلق السموات والارض (1) ve وهوالله فى السموات والارض يعلم سركم وجهركم ويعلم ما تكسبون (2)

Bakara'daki: الَّذِى خَلَقَكُمْ وَالَّذِينَ مِن قَبْلِكُمْ ..(21) *"..sizi ve sizden öncekileri yaratan.."* ayetini ve: هُوَ الَّذِي خَلَقَ لَكُم مَّا فِي الأَرْضِ جَمِيعاً (29) *"Yerdeki şeylerin hepsini yaratan O'dur.."* ayetini;

Âl-i İmran'daki: وَالأَنْعَامِ وَالْحَرْثِ (14) *"..sağmal hayvanlar ve ekinler.."* ayetini ve: كُلُّ نَفْسٍ ذَائِقَةُ الْمَوْتِ (185) *"Her can, ölümü tadacaktır.."* ayetini şerh eder.

Ayrıca Nisâ'daki insanın yaratılışının başlangıcını da şerh eder ve kafirlerin, eşlerine bazı şeyleri haram etmelerini, kız çocuklarını toprağa gömerek öldürmelerini[72] takbih eder. **Mâide** suresinde bahsedilen yiyecekleri, bütün çeşitleriyle bir-likte tafsilatlı olarak kapsar.[73]

Mekke'de nazil olan surelere, En'âm suresiyle başlanılmasında **diğer iki münasebet** daha vardır:

- Surenin, اَلْحَمْدُ ile başlaması.
- Medine'de nazil olan surelerin önünde yer alan Bakara'ya –her ikisinin de teşyi' edilerek (uğurlanarak) nazil olmaları cihetiyle– benzemesi. **Ahmed. b. Hanbel**'in rivayet ettiği bir hadis şöyledir: *"Bakara, Kur'ân'ın zirvesidir. Onun her ayetiyle birlikte seksen melek inmiştir."*[74] **Taberânî** ve başkalarının farklı yollardan rivayet ettikleri hadiste şöyle denilmektedir: *"En'âm suresini, yetmiş bin melek teşyî' etti (uğurladı)."* Başka bir rivayette: *"Beş bin melek uğurladı."* [75]

---

72 Yaratmanın başlangıcıyla ilgili ve kafirlerin eşlerine bazı şeyleri haram etmeleriyle alakalı ayetlerden yukarıda söz edildi. Kız çocuklarının öldürülmesini takbih eden ayet: قد خسر الذين قتلوا اولادهم سفها بغير علم و حرموا ما رزقهم الله

73 En'âm suresinde yiyecekler. وهو الذى انشا جنات معروشات (141) ayetinden itibaren ان تتبعون الاالظن وان انتم الا تخرصون (148) ayetine kadar sekiz ayette tafsilatlı olarak zikredilmiştir.

74 Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 5/26; *Tuhfetü'l-Ahvezî*, 8/181; Dârimî, *Fedâilü'l-Kur'ân*, 2/447; el-Heysemî, *Mecmeu'z-Zevâid*, 6/311.

75 el-Heysemî, *Mecmeu'z-Zevâid*, 7/19,20. (Burada hadis: *"En'âm suresi, toplu olarak indirildi."* şeklindedir. el-Heysemî, hadisi Taberânî'ye nisbet etti ve şöyle dedi: "Râviler arasında Yusuf es-Saffar var, bu kişi zayıftır." İbnü'l-Cevzî: "Hadis metrüktür." (العلل المتناهية). *Süyûtî, İbnü's-Salâh*'tan Fetvâlarında farklı bir rivayet nakletti: *"En'âm suresi, topluca indirilmedi. Bu surenin bazı ayetleri Medine'de nazil oldu. Kimi bu ayetlerin sayısı üç dedi, kimi üçten başka bir sayı söyledi."* *(el-İtkân*, 1/137).

Başka bir münasebet yönü:

Kur'ân'ın her bir çeyreği, başında الحمد olan sureyle açılış yaptı. Bu sure, ikinci çeyrektir. **Kehf** suresi, üçüncü çeyrektir. **Sebe'** ve **Fâtır** sureleri, dördüncü çeyrektir.

Benim istinbat (çıkarıp tesbit) ettiğim bu münasebet yönlerinin hepsi, Kur'ân'a nisbetle denizde bir damla gibidir.

Bu sure, yaratılışın başlangıcını açıklamaya mahsus olduğundan, Allah, yaratmaya başladığında vaki olan bir şeyi de bu surede zikretti. O da: ..كَتَبَ رَبُّكُمْ عَلَى نَفْسِهِ الرَّحْمَةَ.. (54)

"..*Rabbiniz, kendi üzerine rahmeti yazmıştır (yarattıklarına rahmet etmeyi prensip edinmiştir)..*" ayetidir.

Sahih-i Buhârî'de şu hadis rivayet edilmiştir: "*Allah; yaratmaktan; kaza ve kaderi hükme bağlamaktan fâriğ olunca kendi nezdinde Arş'ın üstüne şu yazıyı yazdı: Rahmetim, gazabımı geçmiştir.*"[76]

***

A'RÂF SÛRESİ

Bu surenin, En'âm suresinin akabinde gelmesinin münasebeti:

En'âm suresinde: هُوَ الَّذِي خَلَقَكُم مِّن طِينٍ (2) "*O,sizi çamurdan yaratmıştır..*" buyurularak insanın çamurdan yaratılışı, ve أَلَمْ يَرَوْا كَمْ أَهْلَكْنَا مِن قَبْلِهِم مِّن قَرْنٍ.. (6) "*Görmediler mi,onlardan önce nice nesilleri yok ettik..*" buyurularak nice nesillerin var edilip yok edilişi açıklanmış ve bir çok ayette peygamberler zikredilip bir kısmının isimleri sayılmış ve bu üç konuya (insanın yaratılışı, peygamberler ve ümmetlerinin kıssaları), o surede özet olarak değinilmiş idi.

Bu sure ise, o üç konunun şerh ve ayrıntısını kapsamaktadır. Şöyle ki: Burada, **Âdem (a.s.)'in yaratılışı**, gayet geniş bir

---

[76] Buhârî, "Yaratılışın başlangıcı", 4/129.

şekilde açıklanmış ve öyle ki, başka hiçbir surede böyle bir açıklama yapılmamıştır.[77] İşte bu genişçe açıklama, En'âm'daki خَلَقَكُمْ مِنْ طِينٍ ..(2) *"O, sizi çamurdan yaratmıştır.."* ayetindeki özetin ayrıntısıdır..

Sonra, **peygamberlerin ve ümmetlerinin kıssaları** ve helak olan **ümmetlerin helâk keyfiyeti**; tam ve kapsamlı bir şekilde açıklanmış, böyle bir açıklama, bu sureden başka[78] hiçbir surede yapılmamıştır. Dolayısıyla bu sure, o üç konunun şerhidir.

Yine bu sure, En'âm suresinin sonundaki: وَهُوَ الَّذِي جَعَلَكُمْ خَلَائِفَ الْأَرْضِ (165) *"Sizi yer yüzünün halifeleri yapan O'dur.."* ayetini açıklar. Bu sebepledir ki, bu surenin baş tarafında[79] Allah (c.c.), halife olarak yarattığı **Âdem** (a.s.)'in yaratılışından bahsetti ve **Âd** kıssasında: .. وَاذْكُرُوا إِذْ جَعَلَكُمْ خُلَفَاءَ مِنْ بَعْدِ قَوْمِ نُوحٍ .. (69) *"..Düşünün ki Allah sizi, Nuh kavminden sonra, onların yerine halifeler (hükümdarlar) yaptı.."* ve **Semûd** kıssasında: وَاذْكُرُوا إِذْ جَعَلَكُمْ خُلَفَاءَ مِنْ بَعْدِ عَادٍ... (74) *"Düşünün ki Allah, Âd'dan sonra sizi halifeler (hükümdarlar) yaptı.."* buyurdu.

En'âm suresinde Allah, özet olarak: كَتَبَ رَبُّكُمْ عَلَى نَفْسِهِ الرَّحْمَةَ (54) buyurdu. Bu surede ise, rahmetini kimler için yazdığını açıklayarak:

وَرَحْمَتِي وَسِعَتْ كُلَّ شَيْءٍ فَسَأَكْتُبُهَا لِلَّذِينَ يَتَّقُونَ وَيُؤْتُونَ الزَّكَاةَ وَالَّذِينَ هُمْ بِآيَاتِنَا يُؤْمِنُونَ (156) *"..rahmetim, her şeyi kaplamıştır. Onu, takva sahip-lerine, zekatı verenlere ve ayetlerimize inananlara yazacağım."* buyurdu.

Bu surenin başının, En'âm'ın son tarafıyla irtibatı:

❖ En'âm'ın son tarafında: وَأَنَّ هَذَا صِرَاطِي مُسْتَقِيمًا فَاتَّبِعُوهُ (153) *"İşte benim doğru yolum budur, ona uyun.."* Ve: وَهَذَا كِتَابٌ أَنْزَلْنَاهُ مُبَارَكٌ فَاتَّبِعُوهُ (155) *"İşte bu (Kur'ân), mübarek bir Kitap-*

---

[77] Bu açıklama, şu ayetlerdedir: ولقد خلقناكم ثم صورناكم ثم قلنا للملائكة اسجدوا لآدم (11) ayeti ile,فيها تحيون وفيها تموتون ومنها تخرجون (25) ayeti arasındaki ayetlerde.

[78] Bu açıklama, şu ayetlerdedir: ..لقد ارسلنا نوحا الى قومه (59) ayetinden itibaren, فاقصص القصص لعلهم يتفكرون (176) ayetine kadar.

[79] 11-25 arası ayetlerde.

tır. O'na uyun.." buyurularak Kur'ân'a uyulması emredildi. Bu surenin başında da hemen şu ayetlerde: كِتَابٌ أُنزِلَ إِلَيْكَ (2) *"Bu sana indirilen Kitaptır.."* ve: اتَّبِعُوا مَا أُنزِلَ إِلَيْكُم مِّن رَّبِّكُمْ (3)

"Rabbinizden indirilen Kitaba uyun.." buyurularak Kur'ân-ı Kerim'e uyulması emredildi.

Yine En'âm'ın son taraflarında: ..ثُمَّ يُنَبِّئُهُم بِمَا كَانُوا يَفْعَلُونَ (159) *"..sonra Allah, onlara yaptıklarını haber verecektir."* Ve: ثُمَّ إِلَى رَبِّكُم مَّرْجِعُكُمْ فَيُنَبِّئُكُم بِمَا كُنتُمْ فِيهِ تَخْتَلِفُونَ *"..sonra dönüşünüz, Rabbinizedir; O, ayrılığa düştüğünüz şeyleri size haber verecektir."* (164) ayetleriyle Allah'ın ahirette, bir kısmına inanıp bir kısmını inkar etmek suretiyle dinlerini parça parça edip gruplara ayrılanlara ve herkese, yapıp-işlediklerini *"haber vereceği"*ni bildirmiştir.

Bu surenin baş tarafındaki: فَلَنَسْأَلَنَّ الَّذِينَ أُرْسِلَ إِلَيْهِمْ وَلَنَسْأَلَنَّ الْمُرْسَلِينَ (6) *"Hem kendilerine elçi gönderilmiş olanlara soracağız, hem de gönderilen elçilere soracağız."*..فَلَنَقُصَّنَّ عَلَيْهِم بِعِلْمٍ (7) *"Ve elbette onlara, olan biten herşeyi bilgi ile anlatacağız.."* ayetlerinde de, kendilerine peygamber gönderilen ümmetlerin peygamberlere icâbet ve itaat edip etmedikleri hakkında ve gönderilen peygamberlerin tebliğ vazifeleri hususunda sorguya çekilecekleri bildirilmiştir.

İşte bu suredeki bu ayetlerde bildirilen hususlar, önceki surede zikredilen *"haber verme"*nin şerhidir.

❖ En'âm suresinin son taraflarında: مَن جَاءَ بِالْحَسَنَةِ فَلَهُ عَشْرُ أَمْثَالِهَا (160) ayetinde Allah'ın huzuruna bir iyilikle varanlara, iyiliğinin on katı verileceği haber verildi. Bir'e karşı on kat verme, ancak **mîzan**da (terazide) ortaya çıkar. Bu surenin baş tarafında ise:.. وَالْوَزْنُ يَوْمَئِذٍ الْحَقُّ (8) *"O gün (amelleri tartacak) terazi haktır.."* buyurularak, (amelleri tartacak) terazi'den haber verildi. Sonra, *"tartıları ağır gelenler"* -sevapları günahlarından fazla olanlar- ve *"tartıları hafif gelenler"* -günahları sevaplarından fazla olan-lar- zikredildi. Daha sonra *"A'râf ehli"* -günahlarıyla sevapları eşit olanlar- zikredildi.

***

ENFÂL SÛRESİ

A'râf'tan sonra **Enfâl** ve **Berâet** surelerinin sıraya konulması, Rasülüllah (s.a.v.)'ın ve sahabenin bir tevkîfi (talimatı) ile değil, Osman (r.a.)'ın içtihadıyladır. Diğer surelerin sıralaması ise tercih edilen görüşe göre tevkîf iledir.

İlk bakışta bana şöyle görünüyordu: "Münasip olan, A'râf'tan sonra **Yûnus** ve **Hûd** surelerinin getirilmesidir. Çünkü bu surelerin her ikisi de peygamberlerin kıssalarını ihtiva ederler ve Mekke'de nazil olmuşlardır. Özellikle السبع الطوال yani yedi uzun surenin fazileti hakkında hadis varit olmuştur ve Yûnus suresini yedinci uzun sure saymışlardır. **Beyhakî**'nin ed-Delâil (الدلائل) de[80] rivayet ettiği bir hadisde Yûnus yedinci uzun sure olarak isimlendirilmiştir. A'râf ile Hûd'un, Enfâl ve Berâet sureleriyle ayrılması, birbirine benzeyen surelerden birinin diğerinden ayrılması demektir."

A'raf'tan sonra Enfâl ve Berâet surelerinin konulması, ümmetin âlimi olan **İbn Abbas**'a da müşkil gelmişti.

Ahmed b. Hanbel, Ebû Davud, Tirmizi, Nesâi, İbni Hıbbân ve Hâkim'in rivayet ettikleri İbni Abbas hadisi: *"Osman'a sordum: Sizi, mesânî[81]'den olan Enfâl'i ve miûn'dan[82] olan Berâet'i birleştirip aralarına* بسم الله الرحمن الرحيم *yazmamaya ve bu sureleri yedi uzun sure arasına koymaya iten nedir? Osman şöyle cevap verdi: "Rasülüllah (s.a.v.)'a birçok sure nazil olurdu. Kendisine bir ayet veya ayetler nazil olduğunda vahiy kâtip-*

---

80 Nesâî'nin İbni Abbas'tan rivayet ettiği hadiste de: "السبع الطوال" şu surelerdir: Bakara, Âl-i İmrân, Nisâ, Mâide, Enâm, A'râf. Râvi, dediki: *"İbni Abbas, yedinciyi zikretti fakat ben unuttum."* 1/14.
Süyûtinin, İbn-i Ebî Hâtim ve başkasından naklen zikrettiği Said b. Cübeyr hadisi: "*Yedinci uzun* sure, yûnus suresidir." *(el-İtkân,* 1/220).

81 **Mesâni** (المثانى): İçinde senâ ve dua bulunan, tekrarlanan, (*el-İtkân*, 1/190) ayetleri yüz civarında olan surelerin ikincisi, içinde ibretli misaller tekrarlanan. (*el-İtkân*, 1/220).

82 **Miûn** (المئون):. Ayetleri yüzden fazla olan veya yüze yakın olan surelerdir. Bunlar,uzun sureleri
takip eden surelerdir. (*el-İtkân*, 1/220).

lerini çağırır ve bu ayetleri şu şu surelere koyunuz derdi. Enfâl ilk nazil olan surelerden biri, Berâet ise son nazil olan sure idi. Bu surelerin her birinin konusu birbirinin benzeri idi. Bu sebeple Berâet'i, Enfâl'den sandım. Rasülüllah (s.a.v.) da bu konuda bir açıklama yapmadan irtihal eylemişti. Bundan dolayı, bu iki sureyi birleştirip aralarına بسم الله الرحمن الرحي *yazmadım ve bunları yedi uzun sure içine koydum.*[83]"

İbn Abbas'a müşkil geldiği için, onun, **Osman (r.a.)'a sorduğu iki husus** şu idi:

Enfâl ve Berâet surelerinin, yedi uzun surenin altıncısı ile yedincisinin arası ayrılarak bu uzun sureler arasına konmalarının sebebi.

Kısa olduğu halde Enfâl'in uzun surelerin yanına konma sebebi.

Osman (r.a.)'ın ona verdiği cevap:

Bu iki surenin tertibiyle ilgili tevkîf olmadığı için, tertiplerini kendi içtihadımla yaptım.

Bu iki surenin konusu, savaş ve bazı ahitler'i ihtiva etmesiyle birbirinin benzeri olduklarından ikisini birleştirdim.

İşte bu yukarıda ifade edilenler, apaçık bir münasebet yönüdür. Allah, sahabîlerden razi olsun. Onlar, ne kadar ince anlayışlı ve ne kadar geniş görüşlü insanlardı!

Ben derim ki; aşağıda ifade edeceğim hususlarla Osman (r.a.)'ın böyle tertip etmesindeki maksad, daha da açıklığa kavuşmuş olacaktır:

O; Enfâl'i; besmele içerdiği ve besmele ile başlanılması için, kısa olmasına rağmen Berâet'in önüne koydu. Berâet'i, bes-

---

83 Bâkıllâni dedi ki: "Berâet'in evveline besmele yazılmadı, çünkü Peygamber (a.s.) kendisinden sonra gelecek olan insanlara şu hususu öğretmek istedi: Surelerin başlangıcını yazan katipler, bunu kendi görüşleriyle yazmadılar. Eğer kendi görüşleriyle yazsalardı, o zaman Berâet suresi ile diğer sureler arasında evvellerine besmele yazılmaması konusunda fark olmazdı. Ayrıca, Berâet suresinde savaş ayetleri ve bir kısım ahitlerle ilgili ayetler vardır. Besmelede şefkat, merhamet ve emân vardır. Bunun için besmele, surenin başına yazılmadı" Nüketü'l-İntisar: s.77.

mele içermediği için, Enfâl'in tetimmesi ve bakiyesi gibi sonraya bıraktı. Bu sebeple seleften bir gurup âlim: *"Enfâl ve Berâet bir suredir, iki sure değildir."*[84] dediler.

Berâet'i, oraya uzunluk münasebetiyle koydu. Çünkü Kur'ân'da, A'raf'tan sonra Yûnus'a uzunluk yönünden Berâetten daha münasibi yoktur. Bu da münasebet konusunda yeterlidir.

Bu sureleri, birinci asırda sıralamaları bilinen yedi uzun sure arasına koyması; bunun tevkîfî bir durum olmadığına, kendi emri olduğuna, bu surelerin yerlerini belirtmeden Rasülüllah (s.a.v.)'ın irtihal ettiğine, dolaysıyla bu iki surenin yedi uzun sure arasına konulmalarının iğreti gibi bir yere konulduklarına işaret etmek içindir. Eğer bu iki sure, yedi uzun sureden sonraya konulmuş olsaydı, bunların yerlerinin tevkîfî olarak belirlendiği vehmedilirdi. Halbuki yedi uzun surenin peş peşe tertibinin tevkîfî olması, bu iki surenin onların arasına konulmasının tevkîfî olmadığını gösterir.

Bu iki sureyi sonraya bırakıp, yedi uzun surenin münasebetini gözeterek Yunus suresini başa alsaydı ve **Übeyy b. Ka'b** Mushafında olduğu gibi Berâet'ten sonra Hûd'u getirseydi o zaman işaret etmiş olduğum münasebetler ve aşağıda işaret edeceğim kuvvetli bir münasebet kaybolurdu. Dolayısıyla Yunus suresi için sıralamada en uygun olanı kendisinden sonraki beş sure (Hûd, Yunus, Ra'd, İbrahim, Hicr) ile birlikte gelmesidir. Çünkü **Yunus**, bu surelerle şu konuları ihtiva etme yönünden müşterektir:

- Kıssalar
- Zikirle açılış
- Kitab'ı zikrederek başlama
- Mekke'de nazil olma
- Aralarındaki tenâsüp

---

84 Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 1/57. Ebu Davut, *Sünen*, "namaz" bölümü, 1/208. Tirmizi, *Sünen*, "tefsir böl., 8/477-478. Hâkim, *Müstedrek*, 2/330. Bkz. *ed-Dürru'l-Mensûr*, 2/207.

- Bir peygamber ismiyle isimlenme. **Hicr**, bundan hariçtir. **Ra'd** ise melek ismidir.[85] Peygamber isimlerine uygun bir isimdir.

İşte **bu altı vecih**, Yunus suresinin kendinden sonraki surelerle olan irtibat münasebetini gösterir. Ki bu, Yunus'un A'râf'tan sonra sıraya konulmasından daha kuvvetli bir münasebet vechidir.

Yukarıda anlatılan hususların bir kısmı nedeniyle **Hicr** suresi, kısa olmasına rağmen **Nahl**'den önce getirilmiştir. Eğer Berâet suresi, uzunluk yönünden kendisine çok uygun olan bu altı sureden sonraya bırakılmış olsaydı, kendisinden daha kısa olan on sureden sonra gelmiş olacaktı. Nahl suresinin, Hicr suresinden sonraya bırakılması böyle değildir. Çünkü, onun uzunluğu Berâet'in uzunluğu gibi değildir.

Ayrıca:

- Hicr suresinin, kendinden önceki surelerin başında الر bulunması münasebetiyle Nahl suresinden önce gelmesi (yani الر lı surelerin arka arkaya gelmesi),

- Âl-i İmran'ın, Bakara ile olan münasebetiyle birlikte الم ile başlama- sından dolayı Nisa'dan kısa olmasına rağmen ondan önce gelmesi,

- طس lerin ve حم lerin arka arkaya gelmesi,

- Ankebut, Rum, Kamer ve Secde sureleri, الم ile başladıkları için peş peşe gelmeleri, işte bütün bunlar, surelerin konuluş münasebetinde onların başlangıcına riayet edildiğini gösterir. Bu sebepledir ki Secde, kendinden daha uzun olan Ahzâp'ın önüne konulmuştur.

---

85 Tirmizi'nin rivayet ettiği İbn Abbas Hadisi: "*Yahudiler, Peygamber (a.s.)'e: Ra'd nedir, bize haber ver dediler. O da şöyle buyurdu: Bulutlarla görevli meleklerden bir melektir.*" 8/145.
Süyûti'nin, *el-İtkân* 4/79 da zikrettiği İbn Ebi Hatim'in İkrime'den rivayeti: "*Mücahid'e ra'd nedir, diye soruldu. O şöyle cevap verdi: Ra'd, melektir. Görmüyor musun Allah:* ويسبح الرعد بحمده *buyuruyor.*

İbn Mes'ud Mushafında sıralama şöyle idi:

Bakara, Nisa, Âl-i İmran, A'raf, En'âm, Mâide, Yunus. (Yani yedi uzun sure, arka arkaya) Bu surelerden sonra en uzun olan sure, ondan sonra en uzun olan sure (uzunluklarına göre), daha sonra ayetleri yüz civarında olan sureler sıralanmıştı.

Bu sebeple yedi uzun sureden sonra Berâet, Nahl, Hud, Yunus, Kehf sureleri sıralanmıştı. (Yani yedi uzun sureden sonra en uzun sure ve ondan sonraki en uzun sure şeklinde sıraya konmuştu) Enfâl suresi, Nur suresinden[86] sonra konulmuştu. Ki bu iki sure arasındaki münasebet şudur:

Her ikisi de Medine'de nazil olmuştur,

Her ikisi de ahkâm ihtiva etmektedir,

Nur suresinde: وَعَدَ اللَّهُ الَّذِينَ آمَنُوا مِنكُمْ وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ لَيَسْتَخْلِفَنَّهُمْ فِي الْأَرْضِ كَمَا اسْتَخْلَفَ الَّذِينَ مِن قَبْلِهِمْ وَلَيُمَكِّنَنَّ لَهُمْ دِينَهُمُ الَّذِي ارْتَضَى لَهُمْ وَلَيُبَدِّلَنَّهُمْ مِّن بَعْدِ خَوْفِهِمْ أَمْنًا (55) *"Allah,sizden iman edip iyi işler yapanlara,kendilerinden öncekileri sahip ve hakim yaptığı gibi kendilerini de yeryüzüne sahip ve hakim kılacağını, onlar için beğenip seçtiği dîni (İslam'ı) onların iyiliğine yerleştirip koruyacağını ve geçirdikleri korku döneminden sonra, bunun yerine güven sağlayacağını va'detti.."* buyrularak (İslam'ın tebliğ edilmeye başlandığı devirde henüz çok zayıf ve mağdur durumda bulunan) müslümanların bir müddet sonra müşrikleri yenerek hakimiyeti ele alacaklarını müjdelemektedir.

Enfâl suresinde ise: وَاذْكُرُوا إِذْ أَنتُمْ قَلِيلٌ مُّسْتَضْعَفُونَ فِي الْأَرْضِ تَخَافُونَ أَن يَتَخَطَّفَكُمُ النَّاسُ فَآوَاكُمْ وَأَيَّدَكُم بِنَصْرِهِ وَرَزَقَكُم مِّنَ الطَّيِّبَاتِ لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ (26)

"Düşünün ki bir zaman siz az idiniz, yeryüzünde hırpalanıyordunuz. İnsanların sizi kapıp götürmesinden korkuyordunuz. Allah, sizi barındırdı, sizi yardımıyla destekledi, sizi güzel şeylerle besledi ki şükredesiniz." buyrularak müslümanların eski zayıf hali hatırlatılarak Allah'ın yardımı ile sahip oldukları kuvvetten dolayı şükretmeleri istenmektedir.

---

[86] Bkz. *el-İtkân*:1/224. (İbn Eşteh'in *el-Mesâhif*'te zikrettiği Cerir b. Abdilhamid rivayetini naklen).

Şüphesiz iki ayet arasında münasebet vardır: *Birinci âyet*, hakimiyet va'dini ihtiva ediyor. *İkinci âyet*, va'd edilen şeyin meydana geldiğini hatırlatıyor.

***

❁ BERÂET (TEVBE) SÛRESİ ❁

Surenin baş tarafındaki ayetler,[87] Enfâl suresindeki: وَإِمَّا تَخَافَنَّ مِن قَوْمٍ خِيَانَةً فَانبِذْ إِلَيْهِمْ عَلَى سَوَاءٍ.. (58) *"Bir kavmin, (antlaşmaya) hıyanet etmesinden korkarsan, sen de (onlarla yapmış olduğun antlaşmayı) aynı şekilde onlara at..* "ayetinin açıklamasıdır.

Bu suredeki savaşmayı emreden ayetler, Enfâl'deki: وَأَعِدُّوا لَهُم مَّا اسْتَطَعْتُم مِّن قُوَّةٍ (60) *"Onlara karşı gücünüz yettiği kadar kuvvet hazırlayın"* ayetiyle irtibatlıdır. Nitekim bu surede münafıklardan bahsederken: وَلَوْ أَرَادُوا الْخُرُوجَ لَأَعَدُّوا لَهُ عُدَّةً (46) *"Eğer cihada çıkmak isteselerdi, onun için bir hazırlık yaparlardı."* buyurulmuştur.

Allah (c.c.), Enfâl'de ganimetlerin taksimini bizzat kendisi yapmış ve ganimetlerin beşte birini beş sınıfa tahsis etmiştir.[88] Allah, aynı şekilde zekatların taksimini kendisi yapmış ve zekatları sekiz sınıfa tahsis etmiştir.[89]

***

---

[87] وأذان من الله ورسوله الى الناس يوم الحج الاكبر ان الله برئ من المشركين ورسوله (3) ayetinden itibaren: فاذا انسلخ الاشهر الحرام فاقتلوا المشركين حيث وجدتموهم (5) ayetine kadar.

[88] Bu husus, واعلموا انما غنمتم من شئ فان لله خمسه وللرسول ولذى القربى واليتامى والمساكين وابن السبيل (41) ayetinde açıklanmıştır.

[89] Bu konu, انما الصدقات للفقراء والمساكين والعاملين عليها والمؤلفة قلوبهم وفى الرقاب والغارمين وفى سبيل الله وابن السبيل فريضة من الله والله عزيز حكيم (60) ayetinde açıklanmıştır.

YÛNUS SÛRESİ

Bu **surenin girişi**, A'râf suresinin girişine benzer. Şöyle ki:

Bu surede Allah (c.c.): أَكَانَ لِلنَّاسِ عَجَبًا أَنْ أَوْحَيْنَا إِلَى رَجُلٍ مِنْهُمْ أَنْ أَنْذِرِ النَّاسَ وَبَشِّرِ الَّذِينَ آمَنُوا أَنَّ لَهُمْ قَدَمَ صِدْقٍ عِنْدَ رَبِّهِمْ *"İçlerinden bir adama: İnsanları uyar ve iman edenlere, Rableri katında onlar için yüksek bir doğruluk makamı olduğunu müjdele, diye vahyetmemiz insanlara tuhaf mı geldi?"*(2) buyurarak "**uyarma**"yı öne aldı ve insanlara tamim etti (uyarıyı bütün insanlara yaptı), "**müjdeleme**"yi geri bıraktı ve müminlere tahsis etti(sadece mü'minleri müjdeledi). A'râf suresinde de: كِتَابٌ أُنْزِلَ إِلَيْكَ فَلَا يَكُنْ فِي صَدْرِكَ حَرَجٌ مِنْهُ لِتُنْذِرَ بِهِ وَذِكْرَى لِلْمُؤْمِنِينَ (2) *"Bu sana indirilen bir Kitaptır. Onunla (insanları) uyarman ve iman edenlere öğüt vermen hususunda göğsünde bir sıkıntı olmasın.." buyurarak "**uyarı**"yı öne geçirdi ve umum ifade etmesi için* لِتُنْذِرَ *'nin mef'ûlünü hazf etti. "**Öğüt**" ü tahsis etti ve geriye bıraktı.*

Bu surede: إِنَّ رَبَّكُمُ اللَّهُ الَّذِي خَلَقَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ فِي سِتَّةِ أَيَّامٍ ثُمَّ اسْتَوَى عَلَى الْعَرْشِ يُدَبِّرُ الْأَمْرَ.. *"Rabbiniz O Allah'tır ki, gökleri ve yeri altı günde yarattı. Sonra Arş'a istivâ etti. Emri tedbir (buyruğunu icra) eder..."* (3) buyuruldu. A'râf suresinde de: إِنَّ رَبَّكُمُ اللَّهُ الَّذِي خَلَقَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ فِي سِتَّةِ أَيَّامٍ ثُمَّ اسْتَوَى عَلَى الْعَرْشِ يُغْشِي اللَّيْلَ النَّهَارَ يَطْلُبُهُ حَثِيثًا وَالشَّمْسَ وَالْقَمَرَ وَالنُّجُومَ مُسَخَّرَاتٍ بِأَمْرِهِ أَلَا لَهُ الْخَلْقُ وَالْأَمْرُ (54)

"Rabbiniz O Allah'tır ki, gökleri ve yeri altı ünde yarattı, sonra Arş'a istivâ etti. O, geceyi, durmadan onu kovalayan gündüzün üzerine bürüyüp örter.." buyuruldu.

A'râf suresinde **Firavun** ve kavminin kıssası zikredildi, uğradıkları azap kısaca anlatıldı.[90] Bu surede ise maruz kaldıkları azap, gayet geniş bir şekilde anlatıldı.[91] Dolayısıyla bu sure, A'râf'ta icmal edilen hususları şerh eder.

---

[90] Firavun'un uğradığı azap hakkında: فانتقمنا منهم فاغرقناهم فى اليم بانهم كذبوا بآياتناوكانوا عنها غافلين (136)

[91] فاتبعهم فرعون وجنوده بغيا وعدوا حتى اذا ادركه الغرق قال آمنت (90) ayetinden itibaren, فاليوم ننجيك ببدنك لتكون لمن خلفك آية (92) ayetine kadar.

HÛD SÛRESİ

Bu surenin, **Yunus suresinden sonra konulmasının münasebet yönü**, daha önce bahsedilen altı münasebet vechi üzerine **ilave bir vecih**tir. Şöyle ki:

Yunus suresinde **Nuh (a.s.) kıssası** çok mücmel(özet) ve muhtasar[92] (kısa) olarak zikredildi. Hûd suresi bunu, hiçbir surenin açıklamadığı bir genişlikte açıkladı.[93] Böyle bir açıklama, uzun olmasına rağmen ne A'râf'ta yapıldı ne de Nuh (a.s.) kıssasına tahsis edilen إِنَّا أَرْسَلْنَا نُوحًا suresinde yapıldı. Bu sebeple Hûd, Yunus'ta icmal edilen şeyleri şerh der.

Hûd'un başındaki : كِتَابٌ أُحْكِمَتْ آيَاتُهُ ثُمَّ فُصِّلَتْ مِن لَّدُنْ حَكِيمٍ خَبِيرٍ (1) *"Bu, bir Kitaptır ki hikmet sahibi ve her şeyden haberdar olan Allah tarafından ayetleri sağlamlaştırılmış ve güzelce açıklanmıştır."* ayeti, Yunus'un sonundaki (109) وَاتَّبِعْ مَا يُوحَى إِلَيْكَ وَاصْبِرْ حَتَّى يَحْكُمَ اللّهُ وَهُوَ خَيْرُ الْحَاكِمِينَ *"Sana vahyolunan (Kitab)a uy ve Allah hükmünü verinceye kadar sabret O, hüküm verenlerin en iyisidir."* ayetinin mana yönünden aynısıdır. Dolayısıyla, Hûd-un evveli, Yunus'un sonunun açıklamasıdır.

***

YÛSUF SÛRESİ

Bu surenin, **Hûd suresinden sonra konulmasında** daha önce bahsi geçen altı münasebet yönünden **başka bir münasebet yönü** daha vardır:

• Bu surenin girişindeki: نَحْنُ نَقُصُّ عَلَيْكَ أَحْسَنَ الْقَصَصِ بِمَا أَوْحَيْنَا إِلَيْكَ هَـذَا الْقُرْآنَ (3) *"Biz, bu Kur'ânı vahyetmekle sana kıssaların en güzelini anlatuyoruz.."* ayetiyle, Hûd suresinin sonundaki: وَكُلاًّ

---

92 واتل عليهمنبا نوح (70) ayetinden فانظر كيف كان عاقبة المنذرين (73) ayetine kadar.

93 ولقد ارسلنا نوحا الى قومه (25) ayetinden itibaren قيل يا نوح اهبط بسلام منا وبركات عليك (48) ayetine kadar.

نَقُصُّ عَلَيْكَ مِنْ أَنْبَاءِ الرُّسُلِ مَا نُثَبِّتُ بِهِ فُؤَادَكَ (120) *"Peygamberlerin haberlerinden senin kalbini sağlamlaştıracak her şeyi sana anlatıyoruz.."* ayeti arasında bir münasebet vardır.

Hûd suresinde: وَامْرَأَتُهُ قَائِمَةٌ فَضَحِكَتْ فَبَشَّرْنَاهَا بِإِسْحَقَ وَمِنْ وَرَاءِ إِسْحَقَ يَعْقُوبَ (71) *"Ayakta durmakta olan karısı, güldü. Biz de ona İshak'ı müjdeledik. İshak'ın ardın da Yakub'u."* ayetinde ve: قَالُوا أَتَعْجَبِينَ مِنْ أَمْرِ اللّهِ رَحْمَتُ اللّهِ وَبَرَكَاتُهُ عَلَيْكُمْ أَهْلَ الْبَيْتِ (73) *"Dediler ki Allah'ın işine mi şaşıyorsun? Allah'ın rahmeti ve bereketleri sizin üzerinizdedir,ey ev halkı!.."* ayetinde **İbrahim (as.)**'in hanımına, **İshak (a.s.)**'ı doğuracağı ve sonra **Yakup (a.s.)**'un geleceği müjdelenmişti. Bu surede ise Yakup (a.s.) ve çocuklarının durumu, Yakup (a.s.)'un ehl-i beytinden olan çocuğu **Yusuf** ve kardeşlerinin durumu anlatıldı. Bu sure, yukarıdaki surenin icmal ettiğini (özetlediğini) şerh etmiş gibi oldu.

Yine bu surede: ..وَيُتِمُّ نِعْمَتَهُ عَلَيْكَ وَعَلَى آلِ يَعْقُوبَ كَمَا أَتَمَّهَا عَلَى أَبَوَيْكَ مِنْ قَبْلُ إِبْرَاهِيمَ وَإِسْحَقَ.. (6) *"..Rabbin daha önce ataların İbrahim ve İshak'a nimetini tamamladığı gibi sana ve Yakub soyuna da nimetini tamamlayacaktır.."* ayetinde Allah (c.c.)'ın İbrahim (a.s.)'in soyuna nimetini tamamlayacağını Yakup'un lisanıyla bildirdi. Hûd suresindeki: رَحْمَةُ اللّهِ وَبَرَكَاتُهُ عَلَيْكُمْ أَهْلَ الْبَيْتِ (73) ayetinde de Allah (c.c.), İbrahim'in ev halkına rahmet edeceğini meleklerin lisanıyla bildirdi. Her iki ayet arasında anlamca yakınlık vardır.

İbn Abbas ve Cabir bin Zeyd'den nüzûl tertibi hakkında şu rivayet nakledilmiştir: *"Yûnus suresi, sonra Hûd suresi, sonra Yûsuf suresi (bu sırayla) nazil oldu."*[94]

Bu üç surenin nüzûl'de böyle sıralanmaları, Mushaftaki sıralanmalarının bir başka münasebet yönüdür.

***

---

[94] *el-İtkân,* 1/97. (Muhammed b. el-Haris b. Ebyad'dan naklen).

RA'D SÛRESİ

Daha önce ifade ettiğim münasebet vecihlerine ilave olarak derim ki; Yûsuf suresinin son taraflarında: وكايّن مّن آيَةٍ فِي السَّمَاوَاتِ وَالأرْضِ يَمُرُّونَ عَلَيْهَا وَهُمْ عَنْهَا مُعْرِضُونَ (105) *"Göklerde ve yerde nice deliller vardır ki onların yanından yüzlerini çevirerek geçerler."* ayetinde (**Allah'ın varlığına**, birliğine, ilmine ve kudretine delalet eden) göklerdeki ve yerdeki **delil** ve **alametler** kısaca zikredildi.

Ra'd suresinin baş tarafında : وَهُوَ الَّذِي مَدَّ الارْضَ وَجَعَلَ فِيهَا رَوَاسِيَ وَأنْهَاراً وَمِنْ كُلِّ الثَّمَرَاتِ جَعَلَ فِيهَا زَوْجَيْنِ اثْنَيْنِ يُغْشِي الَّيْلَ النَّهَارَ اِنَّ فِي ذَلِكَ لآيَاتٍ لِقَوْمٍ يَتَفَكَّرُونَ وَفِي الارْضِ قِطَعٌ مُتَجَاوِرَاتٌ وَجَنَّاتٌ مِنْ اعْنَابٍ وَ زَرْعٌ وَنَخِيلٌ صِنْوَانٌ وَغَيْرُ صِنْوَانٍ يُسْقَى بِمَاءٍ وَاحِدٍ وَنُفَضِّلُ بَعْضَهَاعَلَي بَعْضٍ فِالاكُلِ اِنَّ فِي ذَلِكَ لآيَاتٍ لِقَوْمٍ يَعْقِلُونَ (2–4) *"Allah odur ki gökleri, görebileceğiniz bir direk olmadan yükseltti, sonra Arş üzerine istiva etti. Güneşi ve ay'ı iradesine boyun eğdirdi. Her biri, belli bir süre için akıp gitmektedir. (O, yaratma) işi(ni) düzenler, ayetlerini açıklar ki Rabbinize kavuşacağınıza kesin olarak inanasınız. O'dur ki yeri uzattı, orada sabit dağlar ve ırmaklar var etti, orada her meyveden iki çift (erkek-dişi) yarattı. Geceyi gündüzün üzerine örter. Şüphesiz bunda düşünen bir toplum için âyetler vardır. Yerde birbirine komşu kıtalar, üzüm bağları, ekinler, çatallı ve çatalsız hurmalıklar vardır; bunların hepsi bir su ile sulanır, ama ürünlerini birbirinden üstün yaparız. Şüphesiz bunda, aklını kullanan bir toplum için âyetler vardır."* ayetlerinde **göklerdeki ve yerdeki o delil ve alametler** ayrıntılı olarak zikredildi.

Yûsuf sûresinin sonunda **Kur'ân** tarif edildi ve onun hak olduğu ifade edildi. Bu sureye de benzer şekilde başlandı.[95] İşte bu, edebî sanatlardan olan teşâbühü'l-etrâf (تَشَابُهُ الاطرا = sözün başlangıç ve sonuç bölümlerinin birbirine benzemesi) sanatıdır.

***

---

[95] Yusuf suresinin sonu: ما كان حديثا يفترى ولكن تصديق الذىبين يديه وتفصيل كل شئ وهدى ورحمة لقوم يؤمنون (111). Bu surenin başı: تلك آيات الكتاب والذى انزل اليك من ربك الحق ولكن اكثر الناس لايؤمنون (1)

﴿ İBRÂHİM SÛRESİ ﴾

Daha önce ifade etmiş olduğum İbrahim suresinin Ra'd suresinden sonra sıraya konuluş münasebeti yönüne ilave olarak derim ki:

Bu surenin girişinde: الر كِتَابٌ أَنزَلْنَاهُ إِلَيْكَ لِتُخْرِجَ النَّاسَ مِنَ الظُّلُمَاتِ إِلَى النُّورِ بِإِذْنِ رَبِّهِمْ إِلَى صِرَاطِ الْعَزِيزِ الْحَمِيدِ (2) *"(Bu Kur'ân,) Rablerinin izniyle insanları karanlıklardan aydınlığa çıkarıp o her şeye galip ve övgüye layık olan Allah'ın yoluna iletmen için sana indirdiğimiz Kitaptır."* ayeti, Ra'd'ın sonundaki: وَيَقُولُ الَّذِينَ كَفَرُوا لَسْتَ مُرْسَلًا قُلْ كَفَى بِاللَّهِ شَهِيدًا بَيْنِي وَبَيْنَكُمْ وَمَنْ عِندَهُ عِلْمُ الْكِتَابِ (43) *"İnkar edenler: Sen peygamber olarak gönderilmiş bir kimse değilsin! Diyorlar. De ki: Benimle sizin aranızda Allah'ın ve yanında Kitap (Kur'ân) bilgisi olanların şahitliği yeter."* ayetiyle münasebetlidir, irtibatlıdır.

Ra'd suresinde: لَقَدِ اسْتُهْزِئَ بِرُسُلٍ مِنْ قَبْلِكَ فَأَمْلَيْتُ لِلَّذِينَ كَفَرُوا ثُمَّ أَخَذْتُهُمْ فَكَيْفَ كَانَ عِقَابِ (32) *"Senden önceki peygamberlerle alay edildi de inkar edenlere bir süre meydan verdim, sonra onları yakaladım. Cezam nasılmış, (gördüler)."* ayeti, dört konuyu icmal etmiştir: **Peygamberler, onlarla alay edenler, alay etme şekli ve alay edenlerin cezalandırılması.**

Peygamberler: Bu surede أَلَمْ يَأْتِكُمْ نَبَأُ الَّذِينَ مِن قَبْلِكُمْ قَوْمِ نُوحٍ وَعَادٍ وَثَمُودَ وَالَّذِينَ مِن بَعْدِهِمْ لَا يَعْلَمُهُمْ إِلَّا اللَّهُ جَاءَتْهُمْ رُسُلُهُم بِالْبَيِّنَاتِ *"Sizden öncekilerin: Nuh, Âd ve Semud kavimlerinin ve onlardan sonra gelenlerin –ki onların sayısını Allah'tan başka kimse bilmez – haberi size gelmedi mi? **Peygamberleri onlara** kanıtlar (mucizeler) getirdi."*(9) ayetinin bir bölümünde;

Peygamberlerle alay edenler: فَرَدُّوا أَيْدِيَهُمْ فِي أَفْوَاهِهِمْ وَقَالُوا إِنَّا كَفَرْنَا بِمَا أُرْسِلْتُم بِهِ وَإِنَّا لَفِي شَكٍّ مِّمَّا تَدْعُونَنَا إِلَيْهِ مُرِيبٍ *"Onlar, ellerini peygamberlerinin ağızlarına bastıla. (engellediler) ve: Biz, sizinle gönderilen mesajı **inkar ettik** ve bizi, kendisine çağırdığınız şeye karşı derin bir kuşku içindeyiz, dediler."(9)* ayetinin diğer bölümünde; **ve:** قَالُوا إِنْ أَنتُمْ إِلَّا بَشَرٌ مِّثْلُنَا تُرِيدُونَ أَن تَصُدُّونَا عَمَّا كَانَ يَعْبُدُ آبَاؤُنَا فَأْتُونَا بِسُلْطَانٍ مُّبِينٍ ***..Siz de bizim gibi bir insandan başka bir şey***

değilsiniz. *Bizi atalarımızın taptığından çevirmek isti-yorsunuz. O halde bize açık bir delil getirin, dediler.(10)"* ayetinde;

Alay şekli: وَقَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا لِرُسُلِهِمْ لَنُخْرِجَنَّكُمْ مِنْ أَرْضِنَا أَوْ لَتَعُودُنَّ فِي مِلَّتِنَا فَأَوْحَى إِلَيْهِمْ رَبُّهُمْ لَنُهْلِكَنَّ الظَّالِمِينَ *"İnkar edenler, peygamberlerine dediler ki: Ya sizi mutlaka yurdumuzdan çıkarırız,* ***ya da bizim dinimize dönersiniz.****(13)"* ayetinin bir bölümünde;

Alay edenlerin cezalandırılması: أَوْحَى إِلَيْهِمْ رَبُّهُمْ لَنُهْلِكَنَّ الظَّالِمِينَ *"Rableri de o peygamberlere şöyle vahyetti:* ***Zalimleri mutlaka helak edeceğiz.****(13)"* ayetinin diğer bölümünde ve: لَنُسْكِنَنَّكُمُ الأَرْضَ مِن بَعْدِهِمْ ذَلِكَ لِمَنْ خَافَ مَقَامِي وَخَافَ وَعِيدِ *"Ve onların ardından sizi o yere yerleştireceğiz. Bu, makamımdan sakınan ve tehdidimden korkanlar için verdiğim sözdür."(14)* ayetinde detaylı olarak açıklanmıştır.[96]

***

HİCR SÛRESİ

Bu surenin, önceki (beş) sureyle benzeşme yönleri daha önce anlatılmıştı. Bu sure, önceki sureye nisbetle kısa olduğu için sonraya bırakıldı. Kur'ân surelerinin bu bölümü, el-Miûn (المؤن), yani ayetleri yüz civarında olan surelerdir. Dolayısıyla en uzun olanın önce konulmasında bir münasebet vardır.

Bu münasebetle birlikte şu münasebet yönleri de vardır.

---

[96] Ra'd suresinde icmal edilen dört konu, bu surede aşağıdaki ayetlerde şöyle tafsîl edilmiştir:

a) Peygamberler: الم يأتكم نبا الذين من قبلهم قوم نوح وعاد وثمود والذين من بعدهم لايعلمهم الا الله (9)

b) Peygamberlerle alay edenler:
فردوا ايديهم فى افواههم وقالوا انا كفرنا بما ارسلتم به (9) ve:
ان انتم الا بشر مثلنا تريدون ان تصدونا عما كان يعبد آباؤنا (10)

c) Alay şekli: لنخرجنكم من ارضنا او لتعودن فى ملتنا (13)

d) Alay edenlerin cezalandırılması: لنهلكن الظالمين ولنسكننكم الارض من بعدهم

Bu surenin sonundaki: وَاعْبُدْ رَبَّكَ حَتّٰى يَأْتِيَكَ الْيَقِينُ (99) *"Ölüm*[97] *sana gelinceye kadar Rabbine ibadet et"* ayetinin, (konuları müşterek olan önceki beş surenin ilki olan Yunus suresindeki: ذٰلِكُمُ اللّٰهُ رَبُّكُمْ فَاعْبُدُوهُ اَفَلَا تَذَكَّرُونَ اِلَيْهِ مَرْجِعُكُمْ جَمِيعًا.... (3-4) *"..İşte Rabbiniz Allah budur... Hepinizin dönüşü O'nadır..(3-4)"* ayet-leriyle münasebeti vardır.

Yunus surenin girişi, Hicr suresinin sonuyla gayet güzel bir şekilde sonlandırılmıştır.

Birbirleriyle irtibatlı olan surelerin sonuncusunun son ayeti ile, irtibatlı olduğu ilk surenin baş tarafındaki ayetler arasında hep münasebet bulunmaktadır:

(Bakara ile irtibatlı olan) **Âl-i İmran**'ın sonundaki: وَاتَّقُوا اللّٰهَ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ (200) *"Allah'tan korkun ki kurtuluşa eresiniz."* ayetinin, **Bakara**'nın baş tarafındaki: ..لِلْمُتَّقِينَ ..الْمُفْلِحُونَ (2–5) *"Bu Kitap (Kur'ân), Allah'tan korkanlar için yol göstericidir." "Allah'tan korkanlar.. Kurtuluşa erenlerin ta kendileridir."* ayetleriyle münasebeti vardır.

Tâ Sîn'lerin sonuncusu olan **Kasas** suresinin sonunda: كُلُّ شَيْءٍ هَالِكٌ اِلَّا وَجْهَهُ (88) *"Allah'ın zatından başka her şey helak olacaktır.."* ayetinin,Tâ Sîn'lerin ilki olan **Şuarâ** suresinin baş tarafındaki: لَعَلَّكَ بَاخِعٌ نَفْسَكَ اَلَّا يَكُونُوا مُؤْمِنِينَ (3) *"Sen, inanmıyorlar diye neredeyse kendini helak edeceksin.."* ayetiyle münasebeti vardır.

Bu surelerden sonraki Elif Lâm Mîm'lerin sonuncusu olan **Secde** suresinin son ayeti: فَاَعْرِضْ عَنْهُمْ وَانْتَظِرْ اِنَّهُمْ مُنْتَظِرُونَ (30) *"Artık sen onları bırak ve bekle. Zaten onlar da -senin ölmeni veya öldürülmeni- beklemektedirler."* ayetinin, Elif Lâm Mîm'lerin ilki olan **Ankebut** suresinin baş taraflarındaki: فَاِنَّ اَجَلَ اللّٰهِ لَاٰتٍ ..(5) *"Allah'ın tayin ettiği o vakit (ölüm vakti) elbet gelecektir.."* ayetiyle münasebeti vardır.

---

[97] الْيَقِينُ ölüm diye tefsir edilmiştir. Nitekim Buhari'nin rivayet ettiği, Salim yoluyla gelen hadiste böyledir: 6/102. Buhârî, "Cenâiz" kitabında da ve Ahmed b. Hanbel'in *Müsned*'inde (6/436) aynı anlamdadır.

Yine Hâ Mîm'lerin sonuncusu olan **Ahkâf** suresinin son ayeti: كَاَنَّهُمْ يَوْمَ يَرَوْنَ مَا يُوعَدُونَ لَمْ يَلْبَثُوا اِلاَّ سَاعَةً مِنْ نَهَارٍ بَلاَغٌ فَهَلْ يُهْلَكُ اِلاَّ الْقَوْمُ الْفَاسِقُونَ..(35) *"O halde peygamberlerden azim sahibi olanların sabrettiği gibi sen de sabret. Onlar hakkında acele etme, onlar va'dedildikleri azabı gördükleri gün sanki dünyada gündüzün sadece bir saati kadar kaldıklarını sanırlar. Bu bir tebliğdir. Yoldan çıkmış topluluklardan başkası helak edilirmi hiç?* "ayetinin, Hâ Mîm'lerin ilki olan **Mü'min** suresinin baş tarafındaki: كَذَّبَتْ قَبْلَهُمْ قَوْمُ نُوحٍ وَالاَحْزَابُ مِنْ بَعْدِهِمْ وَهَمَّتْ كُلُّ اُمَّةٍ بِرَسُولِهِمْ لِيَاْخُذُوهُ وَجَادَلُوا بِالْبَاطِلِ لِيُدْحِضُوا بِهِ الْحَقَّ فَاَخَذْتُهُمْ فَكَيْفَ كَانَ عِقَابِ(5) *"Onlardan önce Nuh kavmi ve onlardan sonra gelen topluluklar da yalanladı. Her ümmet, peygamberini yakalamaya yeltendi. Batılı hakkın yerine koymak için mücadele ettiler. Bu yüzden onları yakaladım. İşte (bak) cezalandırmam nasılmış gör."* ayetiyle münasebeti vardır.

Ayrıca, bu surenin evvelinin, **İbrahim** suresinin sonuyla irtibatı vardır: İbrahim suresinde Allah (c.c.), kıyameti anlatırken: ..وَبَرَزُوا لِلّٰهِ الْوَاحِدِ الْقَهَّارِ وَتَرَى الْمُجْرِمِينَ يَوْمَئِذٍ مُقَرَّنِينَ فِى الاَصْفَادِ سَرَابِيلُهُمْ مِنْ قَطِرَانٍ وَتَغْشَى وُجُوهَهُمُ النَّارُ (48,49,50) *"O gün yer başka yere, gökler de başka göklere değiştirilir. Bütün insanlar tek ve kahredici Allah'ın huzuruna çıkarlar. O gün suçluları birbirine(elleri ayaklarına) yaklaştırılarak zincirlere vurulmuş görürsün. Gömlekleri katrandandır, yüzlerini de ateş kaplamaktadır. Allah, herkesi kazandığı ile cezalandırmak için (böyle yapar).."* buyurdu.

Bu surede ise: رُبَمَا يَوَدُّ الَّذِينَ كَفَرُوا لَوْ كَانُوا مُسْلِمِينَ(2) *"Bir zaman gelir ki kâfir olanlar, kendilerinin müslüman olmalarını nice kez arzu ederler."* buyurarak, kafirlerin cehennem'de kalmaları uzadıkça ve günahkar mü'minlerin oradan çıkarıldıklarını gördükçe, *"keşke dünyada müslüman olsaydık"* diye temennide bulunacaklarını haber verdi. İşte bu da, bu iki sure arasındaki bağlantının güzel bir yönüdür.

İbrahim suresi, Kur'ân'ı tarif ederek son buldu: هَذَا بَلاَغٌ لِلنَّاسِ وَلِيُنْذَرُوا بِهِ وَلِيَعْلَمُوا اَنَّمَا هُوَ اِلَهٌ وَاحِدٌ وَلِيَذَّكَّرَ اُولُوا الاَلْبَابِ (52). *"Bu Kur'ân, insanlara bir tebliğdir. İnsanlar bununla uyarılsınlar; O'nun yal-*

nız Tek ilah olduğunu bilsinler ve akıl sahipleri öğüt alsınlar diye (gönderilmiştir).”

Bu sure de Kur'ân'ı tarif ederek başladı: تلك آيات الكتاب وقرآن مبين (1). *“Bunlar, Kitab'ın ve apaçık Kur'ân'ın âyetleridir.”*

***

NAHL SÛRESİ

Bu surenin evveli, Hicr suresinin sonu ile kuvvetli bir şekilde bağlantılıdır:

Hicr suresinin sonundaki: وَاعْبُدْ رَبَّكَ حَتَّى يَأْتِيَكَ الْيَقِينُ (99) *“Ve* ***ölüm*** *gelinceye kadar Rabbine ibadet et!”* ayetinin, bu surenin evvelindeki: أَتَى أَمْرُ اللهِ فَلَا تَسْتَعْجِلُوهُ (1) *“Allah'ın* ***ölüm*** *emri gelecektir, artık onu acele istemeyin”* ayetiyle münasebeti açıktır.

Ayetteki el-yakîn (اليقين) 'in ölüm olduğu ifade edilmiştir. Önceki surede muzâri' siğasıyla: يَأْتِيَكَ الْيَقِينُ, sonraki surede mazi siğasıyla: أتى şeklinde geldi. Çünkü muzâri' siğası, mantık ve arap dilinde yerleşmiş kullanımda, haber verme yönünden mâzi siğasından önce gelir.[98]

Bu surenin, **İbrahim** suresiyle kuvvetli bir bağlantısı vardır. Ancak, Hicr الر 'lı surelerden olması münasebetiyle Nahl, Hicr'den sonraya konuldu. İbrahim suresinde **ölüm fitnesi, ölen kişi, ölemeyen kişi**[99] zikredildi.

Bu surede ise **ölüm fitnesi** ve ölüm anında tahakkuk edecek olan imanda sebat veya sapıtma, şu ayette (28–29) zikredildi:

---

[98] Musannif'in: *“Muzârî mâziden önce gelir.”* demesinden kasdı, kelam ve haber yönünden önce gelmesidir, zaman yönünden değil. Sen, muzâri siğasıyla: *“İnsanlar kıyamet gününde Allah'ın huzuruna toplanacaklardır.”* dediğin zaman bu söz, haber verme yönüyle mâziden önce gelir. Çünkü *“İnsanlar Allah'ın huzurunda toplandı”* denilemez, bu söz, ancak ba's bittikten sonra söylenebilir.

[99] Ölemeyen kişi : يتجرعه ولايكاد يسيغه ويأتيه الموت من كل مكان وما هو بميت ومن ورآئه عذاب غليظ (17)

الذين تتوفيهمْ المَلائكَةُ ظالِمِي انفسِهِمْ فالقوُا السَّلَمَ مَا كُنَّا نَعمَلُ مِن سُوءٍ بَلَى إنَّ
فادخلوا ابوَابَ جَهنَّمَ خَالِدِينَ فِيهَا فلبئسَ مثوَى المُتَكبِّرِينَ اللهَ عَلِيمٌ بِمَا كُنتُمْ تَعمَلونَ
"Nefislerine zulmederken meleklerin canlarını aldığı kimseler, biz hiçbir kötülük yapmıyorduk diye teslim olurlar. Hayır, Allah sizin yaptıklarınızı biliyor. Onun için, içinde sürekli kalmak üzere cehennemin kapılarından girin. Kibirlenenlerin yeri ne kötüdür. (28, 29)" Ve: الَّذِينَ تَتَوَفَّاهُمُ المَلآئِكَةُ طَيِّبِينَ يَقُولُونَ سَلامٌ عَلَيْكُمُ ادْخُلُوا الجَنَّةَ بِمَا كُنتُمْ تَعمَلُونَ *"Melekler, iyi insanlar olarak canlarını aldıkları kimselere de: Selam size, yaptıklarınıza karşılık cennete girin! Derler.(32) "*

Ve yine bu surede ölümden sonra tahakkuk edecek olan **cennet**'e ve **cehennem**'e giriş zikredildi.[100]

İbrahim suresinde: وَقَدْ مَكَرُوا مَكْرَهُمْ وَعِندَ اللهِ مَكْرُهُمْ وَإن كَانَ مَكْرُهُمْ لِتَزُولَ مِنْهُ الجِبَالُ (46) *"Onlar tuzaklarını kurdular. Oysa tuzakları dağları yerinden kaldıracak (cinsten) olsa bile onların tuzakları, Allahın yanındaydı. (Allah, onların tuzaklarını bozar, cezalarını verir."* buyruldu. Nahl suresinde de: قَدْ مَكَرَ الَّذِينَ مِن قَبْلِهِمْ فَأَتَى اللهُ بُنْيَانَهُم مِّنَ القَوَاعِدِ فَخَرَّ عَلَيْهِمُ السَّقْفُ مِن فَوْقِهِمْ وَأَتَاهُمُ العَذَابُ مِنْ حَيْثُ لا يَشْعُرُونَ (26) *"Onlardan öncekiler de tuzak kurmuşlardı da Allah, binalarına temellerinden gelmiş, üstlerindeki tavan, başlarına çökmüştü ve azap onlara ummadıkları yerden gelmişti."* buyuruldu.

İbrahim suresinde **nimetler** zikredildi ve akabinde: إن تَعُدُّوا نِعْمَةَ اللهِ لا تُحْصُوهَا (34); *"Eğer Allah'ın nimetlerini saymak isteseniz sayamazsınız!.."* Bu surede de aynı şekilde nimetler zikredilip arkasından: وَإن تَعُدُّوا نِعْمَةَ اللهِ لا تُحْصُوهَا (18) *"Eğer Allah'ın nimetlerini saymak isteseniz sayamazsınız!.."* buyruldu.

***

[100] Cehennem hk.: فادخلوا ابواب جهنم خالدين فيها (29) Cennet hk.: جنات عدن يدخلونها تجرى من تحتها الانهار (32)

BENÎ İSRÂÎL (İSRÂ) SÛRESİ

Bu sure ve bundan sonraki dört sure, **ilk nazil olan** surelerdendir. Buhârî'nin rivayet ettiği İbn Mes'ud hadisinde Peygamber (a.s.), İsrâil, Kehf, Meryem, Tâhâ ve Enbiya sureleri hakkında şöyle buyurdu: *"Bunlar ilk nazil olan surelerdir, bunlar benim ilklerimdir."*

İşte bu surelerin **ilk nazil olma**, **Mekkî olma**, **kıssaları ihtiva etme** gibi hususlarda müşterek olmaları, sıralanışlarındaki münasebetin bir yönüdür.

Bu surenin, **Nahl suresiyle irtibatı** vardır:

Allah (c.c) Nahl'in sonlarında: إِنَّمَا جُعِلَ السَّبْتُ عَلَى الَّذِينَ اخْتَلَفُوا فِيهِ وَإِنَّ رَبَّكَ لَيَحْكُمُ بَيْنَهُمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ فِيمَا كَانُوا فِيهِ يَخْتَلِفُونَ (124) *"Cumartesi (gününü tatil ve ibadet günü yapmak) onda ayrılığa düşen (yahudilere) farz kılındı.."* buyurdu. Bu surede ise Cumartesi ehlinin (**yahudiler**in) şeriatını, onların durumunu açıkladı, Tevrat'ta onlar için konulan hükümlerin hepsini zikretti. Nitekim İbn Cerir, İbn Abbas'ın şöyle dediğini rivayet etmiştir: ***"Tevrat'ın hepsi, Benî İsrâîl suresinin onbeş ayetindedir."***

Yine bu surede onların isyanları, bozgunculukları, mescitlerini tahrip etmeleri, Peygamber (a.s.)'i rahatsız etmeleri, O'nu Medine'den çıkarmak istemeleri, O'na ruh'tan sormaları zikredildi. Sonra, sure; Musa (a.s.)'nın dokuz mucizesi, onun Firavun ile konuşması ve Peygamber (a.s.)'i Medine'den çıkarmak istemeleri karşısında O'nun ve ashabı'nın durumlarının, Firavun'un onlara yaptıkları karşısında onların durumlarına benzediğini haber vererek son buldu.

Surenin baş tarafında Mescid-iAksâ'nın tahrip edilişi anlatıldığından, şereflendirmek için Muhammed Mustafa (a.s.)'nın İsrâ yolculuğu oraya yapıldı.

***

KEHF SÛRESİ

Bazı âlimler, dediler ki: Bu surenin İsrâ suresinden sonra konuluş münasebeti, İsrâ'nın tesbih (سُبْحَانَ) ile bu surenin tahmid (الْحَمْدُ) ile başlamasıdır.[101] Çünkü **tesbih ve tahmid hem Kur'ân'da ve hem Kur'ân dışındaki sözlerde** -tesbih önce gelerek- **birbirlerine bağlıdır.** Mesela Kur'ân'da birçok yerde: فَسَبِّحْ بِحَمْدِ رَبِّكَ (98/15) (13/20) (55/40)39/50) (48/52) ayetleri gelmiştir. Kur'ân dışında da سُبْحَانَ اللّٰهِ وَبِحَمْدِهِ şeklinde söylenmiştir.

Ben derim ki:

Bu söylenilenlerle birlikte Benî İsrâil (İsrâ) suresinin sonu da tahmid ile bitmiştir.[102]

Yahudiler, müşriklerden Peygamber (a.s.)'e **üç şey** sormalarını istediler. Bunlar: **Ruh**'un ne olduğu, **Ashab-ı Kehf, Zülkarneyn**'in kim olduğu. Birinci soru'nun cevabı İsrâ suresinin sonunda, diğer iki sorunun cevabı ise bu surede zikredildi. Dolayısıyla aralarında irtibat vardır.

Bu üç sorunun cevabı, niçin bir surede birleştirilerek verilmedi? Dersen, derim ki: Birinci sorunun cevabı açıklanmamıştır.[103] Ayrı surede bulunması uygun düşmüştür.

İsrâ suresinde: وَمَا أُوتِيتُمْ مِنَ الْعِلْمِ إِلاَّ قَلِيلاً (85) "..*size az bilgi verildi*" ayetinde Yahudilere hitap edildi. Bu surede ise **bilgi** ile **bilgin**'in zikredildiği Musa (a.s.) ile Hıdır kıssası anlatıldı. dola-

---

[101] *İbn Zemlikânî*'nin zikrettiği başka bir sebep: İsrâ suresi, müşriklerin yalanladığı isrâ olayını ve bu olay sebebiyle Peygamber (a.s.)'i yalanlamalarını ihtiva ettiğinden ve Peygamberi yalanlama Allah'ı yalanlama olduğundan, Peygamberine nisbet edilen yalandan Allah'ı tenzih etmek için surenin başında سبحان gelmiştir. Kehf suresi, müşriklerin eshab-ı kehf'i sormalarından ve vahy'in gecikmesinden sonra Allah'ın, Peygamberine ve mü'minlere nimetini kesmediğini açıklayarak nazil odu, dolayısıyla sureye الحمد ile başlamak uygun düştü. (*el-İtkân*, 3/387).

[102] İsrâ suresinin sonu: وقل الحمد لله الذى لم يتخذ ولدا ولم يكن له شريك فى الملك (111).

[103] Ruh'un ne olduğu açıklanmamış, ruhla ilgili bilgi Allah'a isnad edildi: قل الروح من امر ربى وما اوتيتم من العلم الا قليلا (85).

yısıyla bu sure, önceki surede zikredilen *"..size az bilgi verildi"* hükmüne delil getirilmiş gibi oldu.

Hadiste varit oldu ki, وما اوتيتم من العلم الا قليلا ayeti nazil olunca Yahudiler: *"Bize Tevrat verildi, orada her şeyin bilgisi vardır."* dediler.[104] Bunun üzerine bu suredeki: قُل لَوْ كَانَ الْبَحْرُ مِدَادًا لِّكَلِمَاتِ رَبِّي لَنَفِدَ الْبَحْرُ قَبْلَ أَن تَنفَدَ كَلِمَاتُ رَبِّي وَلَوْ جِئْنَا بِمِثْلِهِ مَدَدًا (109) *"De ki: Rabbimin sözleri (ni yazmak) için deniz mürekkep olsa, Rabbimin sözleri tükenmeden önce deniz tükenir. Yardım için bir o kadarını daha getirsek (yine yetmez).* "ayeti nazil oldu.[105]

İşte bu da iki sure arasındaki münasebetin bir başka yönüdür. Bu sure, bu yönüyle hasımların önceki surede mukadder şüphelerine bir cevap teşkil eder.

İsrâ suresinde ki: وَقُلْنَا مِن بَعْدِهِ لِبَنِي إِسْرَائِيلَ اسْكُنُواْ الأَرْضَ فَإِذَا جَاء وَعْدُ الآخِرَةِ جِئْنَا بِكُمْ لَفِيفًا (104) *"Onun ardından İsrail oğullarına, o topraklarda oturun! Âhiret va'di tahakkuk edince, hepinizi toplayıp bir araya getireceğiz, dedik.* "ayeti, bu suredeki:

قَالَ هَذَا رَحْمَةٌ مِّن رَّبِّي فَإِذَا جَاء وَعْدُ رَبِّي جَعَلَهُ دَكَّاء وَكَانَ وَعْدُ رَبِّي حَقًّا وَتَرَكْنَا بَعْضَهُمْ يَوْمَئِذٍ يَمُوجُ فِي بَعْضٍ وَنُفِخَ فِي الصُّورِ فَجَمَعْنَاهُمْ جَمْعًا وَعَرَضْنَا جَهَنَّمَ يَوْمَئِذٍ لِّلْكَافِرِينَ عَرْضًا (98-100)

"Zülkarneyn dedi ki: Bu Rabbimin bir rahmetidir. Rabbimin va'di gelince, O bunu yerle bir eder. Rabbimin va'di haktır. Biz o gün onları, birbirine çarparak çalkalanır bir halde bırakmışızdır; sûr da üfürülmüş, böylece onları bütünüyle bir araya getirmişizdir. O gün cehennemi kâfirlere açıkca göstereceğiz." ayetleriyle şerh edilip açıklanmıştır.

***

---

[104] Ahmed b. Hanbel; *Müsned*, 1/255 de:" *Bize çok bilgi verildi; Tevrat verildi. Tevrat verilenlere çok hayır verilmiştir.*" şeklindedir.

[105] İbn Cerir tefsirindeki bir rivayete göre ولو ان مافي الارض من شجرة اقلام ayeti nazil olmuştur. (15/104.)

﴾ MERYEM SÛRESİ ﴿

Bu surenin, evvelki sure ile münasebet yönü:

Kehf suresi, birçok şaşılacak olayları ihtiva eder. Bunlar: **Ashab-ı Kehf kıssası**, onların yemeden içmeden uzun süre mağarada kalmaları, **Musa (a.s.) ve Hıdır kıssası**, bu kıssadaki harikalar ve **Zülkarneyn kıssası**.

Bu surede de **iki şaşılacak olay** vardır: Zekeriyya (a.s.)'nın oğlu **Yahya** (a.s.)**'nın doğumu** ve **İsa** (a.s.)**'nın doğumu**. Dolayısıyla bu iki surenin arka arkaya konulmasının bir münasebeti vardır.

Denildi ki: Ashab-ı Kehf, kıyametten önce diriltilecekler ve İsa (a.s.) indirildiğinde onunla birlikte haccedeceklerdir.[106] Eğer bu doğru ise, Kehf suresinden sonra Meryem suresinin zikredilmesindeki münasebet, -yukarıdaki münasebetle birlikte- daha aşikar olmuş olur.

Yine denildi ki: Ashab-ı Kehf, İsa (a.s.)'nın kavmindendir ve kıssaları fetret dönemindedir. (İsa (a.s.) ile Peygamberimiz arasındaki dönem.)

Bu sebeple ashab-ı kehf'in kıssalarının, peygamberlerinin kıssalarıyla peş peşe gelmesi uygun düşmüştür.[107]

***

﴾ TÂHÂ SÛRESİ ﴿

Bu surenin **nüzul tertibi** hakkında İbn Abbas ve Cabir b.Zeyd'den bize şöyle bir rivayet ulaşmıştır: *"Tâhâ suresi, Mer-*

---

106 Bu sözü, elimizdeki kaynaklarda bulamadık.

107 İbn Kesir, dedi ki: "Eshab-ı kehf'in, hıristiyanlıktan önce olmaları kuvvetli bir görüştür. Çünkü yahudiler, kureyşlilerden eshab-ı kehfi Peygamber (a.s.)'e sormalarını istediler. Bu gösteriyor ki, onlar İsa (a.s.)'dan önce biliniyordu." *(Tefsir-u İbn Kesir*, 5/137).

yem suresinden sonra -Kehf suresi geldildikten sonra- nazil olmuştur."

Bu söz tek başına, bu surenin Meryem suresinden sonra konuluş münasebetini açıklamaya yeter. Ayrıca, bu iki sure, hurûf-u mukattaa ile başlamada müşterektirler.

Meryem suresinde **birçok peygamberin kıssası** zikredildi. Bu peygamberler: Zekeriyya, Yahya, İsa (a.s.) -bunlar, uzunca– zikredildi. İbrahim (a.s.), - uzunla kısa arası- zikredildi. Musa (a.s.), -çok kısa- zikredildi. Son ayette de diğer peygamberlere kısaca işaret edildi.[108] Bu surede ise, Musa (a.s.)'nın kıssası gayet genişçe zikredildi.[109]

Meryem suresinde sadece ismi zikredilen[110] Adem (a.s.)'ın kıssası bu surede detaylı zikredildi.

Meryem suresinde zikredilmeyen peygamberlerin geride kalanlarını; Nuh, Lut, Davud, Süleyman, Eyyûb, Zülkifl ve Zünnûn'un kıssaları Enbiya suresinde zikredildi. Meryem suresinde kıssaları zikredilen hazreti Musa, Harun, İsmail, Zekeriyya ve Meryem'in kıssalarına Enbiya suresinde çok kısaca işaret edildi. İki sure (Tâhâ ve Enbiya), birbirinin karşılığı gibi oldu.

Ayrıca, Enbiya suresinde, İbrahim (a.s.)'in kavmiyle alakalı olan kıssası genişçe anlatıldı, babasıyla ilgi olan kıssasına sadece işaret edildi.[111] Meryem suresinde ise, kavmiyle ilgili olan haline işaret edildi, babasıyla ilgili olan hali genişçe anlatıldı.[112] Velhasıl, burada hoş bir üslup ve eşsiz bir tertip vardır.

---

[108] Bu husus, şu ayettedir: اولئك الذين انعم الله عليهم من النبيين من ذرية ادم وممن حملنا مع نوح ومن ذرية ابراهيم واسرآئيل وممن هدينا واجتبينا (58).

[109] وهل اتيك حديث موسى (9)'ayetinden ثم لننسفنه فى اليم نسفا (97) ayetine kadar.

[110] Meryem suresinde Adem (a.s.)'in isminin mücerred zikredildiği ayet: من ذرية آدم (58), Tâhâ suresinde Adem (a.s.) kıssası, şu ayetlerde tafsilatlı olarak zikredildi: واذ قلنا للملائكة اسجدوا لآدم (116) ayetinden قلنا اهبطوا منها جميعا بعضكم لبعض عدو (123) ayetine kadar.

[111] Enbiya suresinde İbrahim (a.s.)'in kavmiyle olan kıssası: ولقد آتينا ابراهيم رشده (51) ayetinden وكانوا لنا عابدين (73) ayetine kadar. Babasıyla alakalı kıssasına işaret edilen ayet: اذ قال لابيه وقومه (52).

[112] Meryem suresinde İbrahim (a.s.)'in babasıyla olan kıssası: اذ قال ابراهيم لابيه ياابت لم تعبد مالايسمع ولايبصر (42) ayetinden سأستغفر لك ربى انه كان بى حفيا (47)'

﴾ENBİYA SÛRESİ﴿

Bu surenin, Tâhâ suresiyle başka bir irtibatı:

Tâhâ suresinin sonunda: قُلْ كُلٌّ مُتَرَبِّصٌ فَتَرَبَّصُوا فَسَتَعْلَمُونَ مَنْ أَصْحَابُ الصِّرَاطِ السَّوِيِّ وَمَنِ اهْتَدَى (135) *"De ki: Herkes gözetlemektedir; öyle ise siz de gözetleyin. Yakında anlayacaksınız, doğru düzgün yolun yolcuları kimmiş ve hidayette olan kimmiş."* Ve bu ayetten birkaç ayet öncesinde:

وَلَوْلَا كَلِمَةٌ سَبَقَتْ مِن رَّبِّكَ لَكَانَ لِزَامًا وَأَجَلٌ مُّسَمًّى (129) *"Eğer Rabbinden, daha önce sadır olmuş bir söz ve tayin edilmiş bir vâde, süre (ecel) olmasaydı, (bunların da hemen helak edilmeleri) gerekirdi."* buyurulmuştur. Bu surenin ilk ayetinde:

اقْتَرَبَ لِلنَّاسِ حِسَابُهُمْ (1) *"İnsanların hesap günleri yaklaştı.."* Buyrularak o *"tayin edilmiş, vâde ve ecel"*in yaklaştığına ve beklenilen sürenin az kaldığına işaret edilmiştir.

Ayrıca, اقترب للناس حسابهم (1) ayetinin, Tâhâ suresindeki: وَلَا تَمُدَّنَّ عَيْنَيْكَ إِلَى مَا مَتَّعْنَا بِهِ أَزْوَاجًا مِّنْهُمْ زَهْرَةَ الْحَيَاةِ الدُّنيَا لِنَفْتِنَهُمْ فِيهِ وَرِزْقُ رَبِّكَ خَيْرٌ وَأَبْقَى (131) *"Sakın, kendilerini denemek için onlardan bir kesimi faydalandırdığımız dünya hayatının süsüne gözlerini dikme! Rabbinin rızkı hem daha hayırlı, hem de daha kalıcıdır."* ayetiyle münasebeti vardır. Çünkü hesap saatinin yaklaşması, yok olması yakınlaşmış bir dünyadan yüz çevirmeyi gerektirir.

Nitekim bu sure nazil olunca sahâbiler, içlerinden birine bu sure hakkında Peygamber (a.s.)'e soru sormasını istemişlerdi. O da sorunca, Peygamber (a.s.): *"Bugün, dünyayı bize unutturan bir sure nazil oldu."*[113] Buyurdular.

***

ayetine kadar. Kavmiyle ilgili kıssasına işaret edilen ayet: واعتزلكم وماتدعون من دون الله ... (48).

[113] Elimizdeki kaynaklarda bu hadise ulaşamadık.

❴ HAC SÛRESİ ❵

Bu surenin, Enbiya suresiyle irtibatı:

Enbiya suresi, **kıyamet saatini** anlatarak bitti: وَاقْتَرَبَ الْوَعْدُ الْحَقُّ فَإِذَا هِيَ شَاخِصَةٌ أَبْصَارُ الَّذِينَ كَفَرُوا يَا وَيْلَنَا قَدْ كُنَّا فِي غَفْلَةٍ مِّنْ هَذَا بَلْ كُنَّا ظَالِمِينَ (97) *"Ve gerçek va'd (kıyamet) yaklaşınca, inkar edenlerin gözleri birden donakalır! Yazıklar olsun bize! (derler), gerçekten biz, bu durumdan habersizmişiz; hatta biz zalim kimselermişiz."* (ayetinden itibaren). Bu sureye ise **kıyamet saati** tarif edilerek başlanmıştır: إِنَّ زَلْزَلَةَ السَّاعَةِ شَيْءٌ عَظِيمٌ (1-2) يَوْمَ تَرَوْنَهَا تَذْهَلُ كُلُّ مُرْضِعَةٍ عَمَّا أَرْضَعَتْ وَتَضَعُ كُلُّ ذَاتِ حَمْلٍ حَمْلَهَا وَتَرَى النَّاسَ سُكَارَى وَمَا هُم بِسُكَارَى وَلَكِنَّ عَذَابَ اللَّهِ شَدِيدٌ *"..Kıyamet vaktinin depremi müdhiş bir şeydir.Onu gördüğünüz gün, her emzikli kadın emzirdiğinden vaz geçer; her gebe kadın çocuğunu düşürür. İnsanları da sarhoş bir halde görürsün, oysa onlar sarhoş değildirler; fakat Allah'ın azabı çok dehşetlidir!"*

***

❴ MÜ'MİNÛN SÛRESİ ❵

Bu surenin, Hac suresiyle irtibatı:

Hac suresinin son tarafında: يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا ارْكَعُوا وَاسْجُدُوا وَاعْبُدُوا رَبَّكُمْ وَافْعَلُوا الْخَيْرَ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ (77) *"Ey iman edenler! Rukû edin,secde edin, Rabbinize ibadet edin;* ***hayır işleyin*** *ki kurtuluşa eresiniz."* Ayetinde **"hayır"** (الخير) kısaca zikredildi. Bu surenin baş tarafında ise **"hayır"** (الخير) ayrıntılı şekilde açıklanarak, kişinin işlemesi halinde felah bulacağı hayır hasletleri zikredildi:

قَدْ أَفْلَحَ الْمُؤْمِنُونَ الَّذِينَ هُمْ فِي صَلَاتِهِمْ خَاشِعُونَ وَالَّذِينَ هُمْ عَنِ اللَّغْوِ مُعْرِضُونَ وَالَّذِينَ هُمْ لِلزَّكَاةِ فَاعِلُونَ وَالَّذِينَ هُمْ لِفُرُوجِهِمْ حَافِظُونَ إِلَّا عَلَى أَزْوَاجِهِمْ أَوْ مَا مَلَكَتْ أَيْمَانُهُمْ فَإِنَّهُمْ غَيْرُ مَلُومِينَ فَمَنِ ابْتَغَى وَرَاءَ ذَلِكَ فَأُولَئِكَ هُمُ الْعَادُونَ وَالَّذِينَ هُمْ لِأَمَانَاتِهِمْ وَعَهْدِهِمْ رَاعُونَ وَالَّذِينَ هُمْ عَلَى صَلَوَاتِهِمْ يُحَافِظُونَ (1-9)

"Gerçekten mü'minler kurtuluşa ermiştir. Onlar ki ***namazlarında huşû içindedirler. Boş ve yararsız şeylerden yüz***

çevirirler. Zekat (vazifelerini) yerine getirirler. İffetlerini korurlar.. Emanetlerine ve ahidlerine riayet ederler. Namazlarına devam ederler."

Hac suresinin baş tarafında:

يَا أَيُّهَا النَّاسُ إِن كُنتُمْ فِي رَيْبٍ مِّنَ الْبَعْثِ فَإِنَّا خَلَقْنَاكُم مِّن تُرَابٍ ثُمَّ مِن نُّطْفَةٍ ثُمَّ
مِنْ عَلَقَةٍ ثُمَّ مِن مُّضْغَةٍ مُّخَلَّقَةٍ وَغَيْرِ مُخَلَّقَةٍ... (5)

*"Ey insanlar! Eğer öldükten sonra dirilmekten kuşkuda iseniz (bilin ki) biz sizi (önce) topraktan,sonra nutfeden, sonra alaka (embriyo)dan, sonra biçimlenen ve biçimlenmeyen bir çiğnem et parçasından **yarattık**..."* ayetinde **insanın yaratılışı** zikredildi.

Bu surede ise **insanın yaratılışı** daha çok açıklanarak zikredildi:

وَلَقَدْ خَلَقْنَا الْإِنسَانَ مِن سُلَالَةٍ مِّن طِينٍ ثُمَّ جَعَلْنَاهُ نُطْفَةً فِي قَرَارٍ مَّكِينٍ ثُمَّ خَلَقْنَا
النُّطْفَةَ عَلَقَةً فَخَلَقْنَا الْعَلَقَةَ مُضْغَةً فَخَلَقْنَا الْمُضْغَةَ عِظَامًا فَكَسَوْنَا الْعِظَامَ لَحْمًا ثُمَّ أَنشَأْنَاهُ
خَلْقًا آخَرَ فَتَبَارَكَ اللَّهُ أَحْسَنُ الْخَالِقِينَ (12-13)

*"And olsun ki biz insanı, **çamurdan** (süzülmüş) **bir özden yarattık**. Sonra onu bir nutfe olarak emin ve sağlam bir karargâha (rahim'e) koyduk. Sonra nutfeyi alaka (embriyo)ya çevirdik, alakayı bir çiğnemlik ete çevirdik, bir çiğnemlik eti kemiklere çevirdik, kemiklere et giydirdik; sonra onu **bambaşka bir yaratık yaptık**. Yapıp yaratanların en güzeli Allah, ne yücedir!"*

***

NÛR SÛRESİ

Bu surenin, Mü'minun suresiyle irtibatı:

Mü'minun suresinde **kurtuluşa eren** müminler anlatılırken: وَالَّذِينَ هُمْ لِفُرُوجِهِمْ حَافِظُونَ (5) ayetinde **iffetini koruyanlar** zikredildi.

Bu surede **İffetini korumayan zinâkâr erkek ve kadın-**

lar[114], **zina iftirası**[115], **ifk hadisesi**[116], **gözü harama bakmaktan koruma emri**[117], **iffeti korumak için evlenme emri**[118], **evlenemiyenlerin iffetli kalmaları ve iffetlerini korumaları emri** ve genç kızları zinaya zorlama yasağı zikredildi.

Bu irtibattan daha güzel irtibat, bu uyumdan daha bedîî uyum olamaz.

***

FURKÂN SÛRESİ

Bu surenin, **Nûr** suresiyle olan bağlantısı, Mâide suresinin En'âm suresiyle olan bağlantısı gibidir. Şöyle ki:

Nûr suresi, الا اِنَّ لِلّٰهِ مَافِى السَّمٰوَاتِ وَالارْضِ.. (64) *"İyi bilin ki göklerde ve yerde olanların hepsi Allah'ındır.."* ayetiyle son buldu.

Furkan suresinde bu cümle şöyle detaylandırıldı : الَّذِى لَهُ.. مُلْكُ السَّمٰوَاتِ وَالارْضِ وَلَمْ يَتَّخِذْ وَلَدًا وَلَمْ يَكُنْ لَهُ شَرِيكٌ فِى الْمُلْكِ وَخَلَقَ كُلَّ شَىْءٍ فَقَدَّرَهُ تَقْدِيرًا (2) *"Göklerin ve yerin mülkü O'nundur. O, çocuk edinmemiştir, mülkünde ortağı yoktur. Her şeyi yaratmış, ona ölçü ve düzen vermiştir."* Tıpkı Mâide suresinin sonu olan: لِلّٰهِ مُلْكُ السَّمٰوَاتِ وَالارْضِ وَمَافِيهِنَّ (120) *"Göklerin ve yerin ve onlardaki her şeyin mülkü Allahındır."* ayetinin, En'âm'ın başındaki: الْحَمْدُ لِلّٰهِ الَّذِى خَلَقَ السَّمٰوَاتِ وَالارْضِ وَجَعَلَ الظُّلُمَاتِ وَالنُّورَ (1) *"Gökleri ve yeri yaratan, karanlıkları ve aydınlığı var eden Allah'a hamdolsun.."* ayetinde ve sure içindeki diğer ayetlerde ayrıntılı zikredildiği gibi.

Ayrıca, Furkan'daki: وَاتَّخَذُوا مِنْ دُونِهِ آلِهَةً لَا يَخْلُقُونَ شَيْئًا وَهُمْ يُخْلَقُونَ وَلَا يَمْلِكُونَ لِانْفُسِهِمْ ضَرًّا وَلَا نَفْعًا وَلَا يَمْلِكُونَ مَوْتًا وَلَا حَيَاةً وَلَا نُشُورًا (3)

---

114 الزانية والزانى فاجلدوا كل واحد منهما ماة جلدة (2)den وحرم ذلك على المؤمنين (3)'e kadar.

115 والذين يرمون المحصنات (6)'den وان الله تواب رحيم (10)'e kadar.

116 ان الذين جاءوا بالافك عصبة منكم (12)'den والله عزيز حكيم (18) e kadar.

117 قل للمؤمنين يغضوا من ابصارهم (30)'den وتوبوا الى الله جميعا ايها المؤمنون لعلكم تفلحون (31)'e kadar.

118 Evlenme emri, evlenemeyenlerin iffetli kalmaları emri ve genç kızları zinaya zorlama yasağı 32-33. Ayetlerdedir.

"Allah'dan ayrı olarak, hiçbir şey yaratmayan, kendileri yaratılan ve kendilerine dahi ne zarar ne de yarar veremeyen, öldüremeyen, yaşatamayan, ölüleri diriltip kaldıramayan bir takım tanrılar edindiler." ayeti, En'âm'daki:

ثُمَّ الَّذِينَ كَفَرُوا بِرَبِّهِمْ يَعْدِلُونَ (1) *"..Yine de inkarcılar, Rablerine eşler tutuyorlar."* ayetinin nazîri (benzeri)dir.

Furkan suresinde bir çok **yaratılan şey** zikredildi: Gölgenin uzatılması, gece, uyku, gündüz, rüzgarlar, su, hayvanlar, insanlar, tatlı ve tuzlu iki denizin salıverilip ikisi arasına set konularak karışmamaları, soy, sıhriyet, göklerin ve yerin altı günde (zamanda) yaratılması, arş üzerine istivâ, gökteki burçlar, ay, çerağ (güneş) vb. Bütün bunlar[119], Nur suresinin sonundaki: لِلَّهِ مَا فِي السَّمٰوَاتِ وَالْأَرْضِ (64) *"Göklerde ve yerde ne varsa hepsi Allah'ındır."* ayetinin genişçe açıklamasıdır.

Aynı şekilde, Mâide suresinin sonundaki: لِلَّهِ مُلْكُ السَّمٰوَاتِ وَالْأَرْضِ وَمَا فِيهِنَّ (120) ayeti, En'âm suresinde geniş olarak açıklanmıştır[120]. En'âm, uzun olduğu için oradaki açıklama da daha fazladır.

Bu surede **inkarcı kavimlere ve onların helak edilmesine** işaret edildi. Aynı şekilde En'âm suresinde de işaret edilmişti.[121] Furkan'da işaret edilen **inkarcı kavimler ve onların helak edilmesi** hususu, takip eden Şuarâ suresinde gayet geniş olarak açıklandı[122]. En'âm'da **işaret** edilen o husus, takip eden A'râf suresinde açıklanmıştı[123].

---

[119] Bütün bu manalar şu ayetlerde zikredilmiştir: الم تر الى ربك كيف مد الظل (46)'ayetinden itibaren تبارك الذى جعل فى السماء بروجا وجعل فيها سراجا وقمرا منيرا (61) ayetine kadar..

[120] En'âm'daki açıklama, şu ayetlerdedir: 13-18-59-60-61-65-73-95-96-97-98-99.

[121] İnkarcı kavimlere ve onların helak edilmesine Furkan'da şu ayetlerde işaret edilmiştir: فقلنا اذهبا الى القوم الذين كذبوا (36)dan itibaren وكلا تبرنا تتبيرا (39)'a kadar. En'âm suresinde ise قل سيروا فى الارض ثم انظروا كيف كان عاقبة المكذبين (11) ayetinde işaret edilmiştir.

[122] 64-189 arası ayetlerde açıklandı.

[123] لقد ارسلنا نوحا (59)dan itibaren فاولئك هم الخاسرون (178) ayetine kadar sözü edilen husus açıklandı.

Furkan ve Şuarâ sureleri, el-mesâni (المثاني) surelerden (ayetleri, umumiyetle yüzden az olan surelerden)dir. En'âm ve A'râf, الطوال 'den (yedi uzun surelerden)dir. Dolayısıyla bu iki sure ile o iki sure arasında kısalık-uzunluk yönünden bir benzerlik vardır.

Ayrıca bu iki surenin, Nur suresinin sonuyla irtibatlı oluşu ve o iki surenin, mevcûdat'ın mülkiyeti konusunda kesin hüküm ifade eden Mâide suresinin sonuyla irtibatlı oluşu yönünden de bir benzerlik vardır.[124]

Medenî bir sureden sonra gelen Mekkî sure, Allah'a **senâ** ile başlar: Mâide'den sonra En'âm, Nahl'den sonra İsrâ, Nur'-dan sonra Furkan; Ahzâb'dan sonra Sebe', Vâkıa'dan sonra Hadid, Tahrîm'den sonra Tebâreke surelerinde olduğu gibi.[125] Çünkü, bu surelerin senâ ile başlamasında müstekil bir nev'e ve bir nevi'den başka bir nev'e intikal edildiğine işaret vardır.

***

ŞUARÂ SÛRESİ

Bu surenin, Furkan suresiyle irtibat şekli şöyledir:

Allah Teala, Furkan suresinde **peygamberlerin** kıssalarına mücmel (özet) olarak şu ayetlerde işaret etti (35-38):

وَلَقَدْ آتَيْنَا مُوسَى الْكِتَابَ وَ جَعَلْنَا مَعَهُ اَخَاهُ هَارُونَ وَزِيراً فَقُلْنَا اذْهَبَا اِلَي الْقَوْمِ الَّذِينَ كَذَّبُوا بِآيَاتِنَا فَدَمَّرْنَاهُمْ تَدْمِيراً وَقَوْمَ نُوحٍ لَمَّاكَذَّبُوا الرُّسُلَ اَغْرَقْنَاهُمْ وَجَعَلْنَاهُمْ لِلنَّاسِ آيَةً وَاَعْتَدْنَا لِلظَّالِمِينَ عَذَاباً اَلِيماً وَعَاداً وَثَمُودَ وَاَصْحَابَ الرَّسِّ وَقُرُوناً بَيْنَ ذَلِكَ كَثِيراً

124 Mâide'nin sonu: لله ملك السموات والارض وما فيهن وهو على كل شئ قدير (120).

125 Müellif'in: "Nahl'den sonra İsrâ" sözü, ortaya koyduğu kaide ile uyuşmuyor. Çünkü bu iki sure Mekkîdir. "Vâkıa'dan sonra Hadîd" sözü, kaidenin tersidir. Çünkü Vâkıa Mekkî, Hadid ise Medenîdir. Evet, medenî surelerden sonra Kur'ân'a senâ ile başlayan Mekkî sureler vardır. Mesela: Tevbe'den sonra Yunus, Ra'd'den sonra İbrahim, Şuarâ'dan sonra Nahl, Rahman'dan sonra Kâf sureleri gibi. Kur'âna senâ, zımnen Allah'a senadır. Bunun yanında Medenî surelerden sonra gelen ve sena ile başlamayan sureler de vardır: Rahman'dan sonra Vâkıa suresi gibi.

"Andolsun ki biz Musa'ya Kitabı verdik ve kardeşi Harunu kendisinin yanında vezir yaptık. Ayetlerimizi yalanlayan kavme gidin, dedik. (Onlar, bu elçilerimizi kabul etmeyince) onları yıkıp yok ettik. Nuh kavmi de peygamberleri yalanladıkları vakit onları da boğduk ve onları insanlara ibret yaptık. Zalimlere acı bir azap hazırladık. Âd'ı, Semud'u, Res halkını ve bu arada daha bir çok nesilleri (inkarları yüzünden) helak ettik."

Furkan'ı takip eden bu surede ise bu kıssalar, oradaki tertibe göre gayet geniş bir şekilde açıklandı. Bu sebeple önce Musa (a.s.) kıssası anlatıldı.[126]

Eğer olaylar, vakıaya göre sıralansaydı, Musa (a.s.)kıssası, A'râf'ta olduğu gibi sonraya bırakılırdı.

Furkan'da: وَقُرُونًا بَيْنَ ذَلِكَ كَثِيرًا *"...Bu arada daha nice nesilleri helak ettik"* buyrulduğundan; Şuarâ suresinde ek açıklama olarak o nesillerin -İbrahim, Lût ve Şuayb (a.s.)'ların kavimlerininkıssaları açıklanmıştır.

Furkan'ın son taraflarında: وَعِبَادُ الرَّحْمَنِ الَّذِينَ يَمْشُونَ عَلَى الأَرْضِ هَوْنًا وَإِذَا خَاطَبَهُمُ الْجَاهِلُونَ قَالُوا سَلاَمًا (63) *"Rahman'ın (has) kulları öyle kimselerdirki, yeryüzünde mütevazi olarak yürürler,* ***cahiller kendilerine laf atarsa (incitmeksizin) selam derler (geçerler).*** Ve: وَإِذَا مَرُّوا بِاللَّغْوِ مَرُّوا كِرَامًا (72) *"Onlar,* ***yalan ve boş sözün yanında bulunmazlar."*** buyruldu.

Bu surede ise, Furkan'daki bu ayetlerde övülen kimselerin tam tersi olan **şairler** zikredilerek, sure son buldu. O övülen kimselerin yolundan giden şairler, zemmedilen şairlerden istisna edildi. **Medhedilen şiir**, سَلاَمًا *"selam"* kavl-i şerifine dâhil edilirken **zemmedilen şiir**, lağviyyata; **yalan ve boş söz (اللَّغْو)'e** dâhil edildi.[127]

***

---

[126] Musa (a.s.)'nın kıssasına: وإذ نادى ربك موسى.. (10) ve sonraki ayetlerde yer verildi. Sonra Nuh (a.s.)'un kıssasına: كذبت قوم نوح المرسلين (105) ve sonraki ayetlerde yer verildi. Daha sonra Âd kıssasına: كذبت عاد المرسلين (123) ve sonraki ayetlerde yer verildi.Yani Furkan'daki sıraya göre yer verilmiş oldu.

[127] Bu husus: والشعراء يتبعهم الغاوون (224) ve sonraki ayetlerdedir.

NEML SÛRESİ

Bu surenin, önceki sureyle irtibatı:

Bu sure, geri kalan kavimleri zikretme hususunda önceki surenin tamamlayıcısı gibidir. Çünkü Allah Teala, bu surede Hz. Süleyman ve Davut'u zikretti ve Lût (a.s.) kıssasını Şuarâ suresindekinden daha geniş olarak anlattı.[128]

İbn Abbas ve Cabir bin Zeyd'den surelerin tertibi hakkında bize ulaşan rivayet şöyledir: *"Şuarâ'dan sonra Tâsîn (Neml), ondan sonra Kasas nazil oldu."* Nitekim Mushaftaki tertip de böyledir.

Bu suredeki: إِذْ قَالَ مُوسَى لِأَهْلِهِ إِنِّي آنَسْتُ نَارًا سَآتِيكُمْ مِنْهَا بِخَبَرٍ أَوْ آتِيكُمْ بِشِهَابٍ قَبَسٍ لَعَلَّكُمْ تَصْطَلُونَ (7) *"Musa,ailesine: Ben bir ateş gördüm, gidip size ondan bir haber getireyim, yahut size bir ateş koru getireyim de ısınasınız, demişti."* ayetini, Şuarâdaki: فَوَهَبَ لِي رَبِّي حُكْمًا وَجَعَلَنِي مِنَ الْمُرْسَلِينَ. (21) *"Rabbim bana hikmet bahşetti ve beni peygamberlerden yaptı."* ayeti açıklamıştır.

***

---

[128] Davut ve Süleyman (a.s.)'ların kıssası şu ayetlerdedir: ولقد آتينا داود وسليمان علما (15)den itibaren واسلمت مع سليمان لله رب العالمين (44) ayetine kadar.
Lût (a.s.) kıssası ise şu ayetlerdedir: ولوطا اذ قال لقومه اتأتون الفاحشة (54) ayetinden فساء صباح المنذرين (58) ayetine kadar.
Müellif'in: "Lût (a.s.)'un kıssası bu surede, Şuarâ'dakinden daha geniştir" sözü, vakıaya muhaliftir. Çünkü Şuarâ'daki kıssa daha uzundur. Ancak Neml'de kıssa, Lût (a.s.)'un kavminin ahlâkî çöküntüde ve aklî yozlaşmada vardıkları en uç nokta beyan edilerek zikredilmiştir. Çünkü kavmi, Lût (a.s.)'un cinsî sapıklıktan uzak ve temiz oluşunu, ülkeden sürgün edilmesini gerektiren bir suç saymışlardır. Bu ta'lil, Şuarâ'da varit olmamıştır. Dolayısıyla kıssa, Neml'de mikdar yönünden olmasada anlam yönünden daha geniş olabilir.

KASAS SÛRESİ

Allah Teala, Şuarâ suresinde Firavun'un Musa (a.s)'ya: الم
نربك فينا وليدا ولبثت فينا من عمرك سنين وفعلت فعلتك التى فعلت.. (18-19) *"Biz seni çocukken himayemize alıp büyütmedik mi? Hayatının birçok yıllarını aramızda geçirmedin mi?* "demesini ve Musa (a.s.)'nın ona: ففررت منكم لما خفتكم فوهب لى ربى حكما وجعلنى من المرسلين (21) *"Sizden korkunca aranızdan kaçtım, sonra Rabbim bana hikmet bahşetti ve beni peygamberlerden yaptı."* diyerek cevap verişini, ayrıca Neml suresinde Musa (a.s.)'nın, hanımına: انى آنست نارا.. (7) *"..Ben bir ateş gördüm.."* deyişini işaret ve îcâz yoluyla hikaye ettikten sonra, bu surede olaylar, sırasına göre geniş olarak açıklanmıştır. Şöyle ki:

Surede Firavun'un Musa (a.s.)'yı terbiye etmesi, Firavun'un ululuk taslaması, İsrail oğullarının erkek çocuklarını boğazlaması, bu katliamdan kurtarmak için Musa (a.s.)'nın denize bırakılması ve büyüyünceye kadar başından geçen olaylar; bir Kıbtî'ye vurması ve onun ölmesi, bu olaya üzülmesi ve bu yüzden Medyen'e firar etmesi, Şuayb (a.s.)'in yanında kalması, Şuayb'in onu kızıyla evlendirmesi, hanımıyla birlikte Medyenden ayrılıp giderken Tûr tarafında bir ateş görüp hanımına: امكثوا انى آنست نارا *"..siz burada bekleyin; ben bir ateş gördüm.."* demesi, orada Rabbine münâcât etmesi, Allah'ın onu pey-gamber olarak Firavun'a göndermesi ve bundan sonra vuku' bulan olaylar, bütün bunlar bu surede şerh edilmiştir.

Dolayısıyla bu sure, önceki iki surede özet olarak zikredilen hususları, sırasına göre şerh etmiştir. Böylece Neml suresinin Kasas suresinden önce ve Şuarâ suresinden sonra gelmesinin hikmeti ortaya çıkmış oldu.

***

ANKEBUT SÛRESİ

Bu surenin, önceki sureyle olan irtibatı:

Kasas suresinin baş tarafında: إِنَّ فِرْعَوْنَ عَلَا فِي الْأَرْضِ وَجَعَلَ أَهْلَهَا شِيَعًا يَسْتَضْعِفُ طَائِفَةً مِنْهُمْ يُذَبِّحُ أَبْنَاءَهُمْ وَيَسْتَحْيِي نِسَاءَهُمْ.. (4) *"Firavun, (Mısır) toprağında gerçekten azmış, halkını parça parça etmişti. Onlardan bir zümreyi güçsüz buluyor, onların oğullarını boğazlıyor, kızlarını ise sağ bırakıyordu. O, bozguncılardandı."* buyrularak Firavun'un durumu haber verildi.

Bu surenin başında ise müminlerin, imanları sebebiyle kafirler tarafından işkenceye maruz bırakılmaları zikredilmiş ve bu işkencenin Firavun'un yaptığı işkenceden daha az olduğuna işaret edilerek müminler **teselli** edilmiş ve sabra teşvik edilerek: وَلَقَدْ فَتَنَّا الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ (3) *"Yemin olsun ki, biz onlardan öncekileri de imtihandan geçirmişizdir."* buyrulmuştur.

Kasas'ın sonunda peygamber (a.s.)'in hicretine işaret vardır.[129]

Bu surenin sonunda ise: يَا عِبَادِيَ الَّذِينَ آمَنُوا إِنَّ أَرْضِي وَاسِعَةٌ فَإِيَّايَ فَاعْبُدُونِ (56) *"Ey iman eden kullarım! Şüphesiz, benim yarattığım yeryüzü geniştir. O halde (nerede güven içinde olacaksanız orada) yalnız bana ibadet edin."* ayetiyle müminlerin hicretine işaret vardır.

***

---

129 ان الذى فرض عليك القران لرادك الى معاد (85) Mana: *"(Rasülüm!) Kur'ân'ı (tebliğ etmeyi ve ona uymayı)sana farz kılan Allah, muhakkak seni Mekkeye (oradan çıktığın gibi) tekrar döndürecektir."* Ayetteki معاد kelimesinden maksadın, Buhârî'de (6/142)Mekke olduğu ifade edilmiştir. İbn Abbas, Yahya b. Cezzar, Said bin Cübeyr ve Dahhâk de böyle söylemiştir. İbn Cerir de bu manayı seçmiştir, *Tefsir-ü Taberi*, 20/80. (Bu ayetin, hicret sırasında Mekke ile Medine arasında nazil olduğu rivayet edilmiştir. M.K.)

RÛM SÛRESİ

Bu surenin, önceki sureyle irtibatı:

Ankebut suresi, ..وَالَّذِينَ جَاهَدُوا فِينَا لَنَهْدِيَنَّهُمْ سُبُلَنَا.. (69) *"Bizim yolumuzda cihad edenleri, elbette kendi yollarımıza erdireceğiz.."* ayetiyle son buldu.

Bu surenin başında ise, **Ehl-i Kitab**ın galip ve muzaffer olacağı **vaat** edildi; müminlerin buna sevineceği, devlet ve gücün O'nun uğrunda cihad edenler için olacağı ve daha önceki yenilginin kendilerine bir zarar vermeyeceği ifade edildi.[130]

Bu surenin ve önceki surenin girişleri aynıdır. Çünkü her iki sure de الم ile başlamış ve الم den hemen sonra Kur'ân zikredilmemiştir. Halbuki bu durum, "hurûf-ü mukattaa" (الحروف المقطعة) ile başlayan surelere mahsus kaidenin tersinedir. Çünkü hurûf-**u mukattaa'dan hemen sonra Kur'ân zikredilir veya vasfedilir.** Ancak, bu iki sure ve Kalem suresinde böyle değildir. Bunun sebebini, *Esrâru't-Tenzil* isimli kitabımda açıkladım.[131]

***

LOKMAN SÛRESİ

Bu surenin, önceki sureyle irtibatı:

- Her iki sure الم ile başlamıştır.
- Bu surenin başındaki: ...هُدًى وَرَحْمَةً لِلْمُحْسِنِينَ الَّذِينَ يُقِيمُونَ الصَّلَاةَ وَيُؤْتُونَ الزَّكَاةَ وَهُمْ بِالْآخِرَةِ يُوقِنُونَ (3-4) *"..(Kur'ân,muhsinler(ihsan sahipleri) için yol gösterici ve rahmet olarak indirilmiştir. (Muhsin*

---

130 Bu husus şu ayetlerdedir: غلبت الروم فى ادنى الارض (2)'ayetinden ويومئذ يفرح المؤمنون (5) ayetine kadar.

131 Müellif, girişte de sözü edilen bu ansiklopedik kitabı telif ettiğini zikretmiştir. Ancak biz, bu kitabı el yazması kitaplar listesinde bulamadık. Müellif, adı geçen kitaba *el-İtkân* isimli eserinde de işaret etmiştir. Bkz. 1/281, 3/369.

vasfına sahip olan kimseler) namazı kılarlar, zekatı verirler ve ahirete kesin olarak iman ederler.." ayetleri, önceki suredeki: وَقَالَ الَّذِينَ أُوتُوا الْعِلْمَ وَالْإِيمَانَ لَقَدْ لَبِثْتُمْ فِي كِتَابِ اللَّهِ إِلَى يَوْمِ الْبَعْثِ فَهَذَا يَوْمُ الْبَعْثِ.. *"Kendilerine ilim ve iman verilenler, (kıyamet koptuğunda, dünyada çok kısa bir süre kaldık, diye yemin eden günahkarlara) şöyle derler: Yemin olsun ki siz (dünyada) Allah'ın yazgısınca yeniden dirilme gününe kadar kaldınız. İşte bu da dirilme günüdür."* (56) ayetiyle bağlantılıdır. Çünkü ilim ve iman sahiplerinin o yemin eden günahkarlara böyle söylemesi, ahirete mahza (kesin) imanın ifadesidir. Böyle kesin bir imana sahip olanlar, bu surenin başında zikredilen المحسنون، الموقنون *"ihsan sahipleri"* ve *"ahirete kesin iman eden kimseler"* dir.

❖ Her iki surede bütün **dinler**den ve **yaratılışın başlangıcı**ndan söz edilmiştir.[132]

❖ Rum suresindeki فَأَمَّا الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ فَهُمْ فِي رَوْضَةٍ يُحْبَرُونَ (15) *"İman edip iyi işler yapanlar, cennette nimetlere mazhar olacaklardır."*ayeti,*"bahçe içinde **sema** ederek neşelendirilirler"* diye de tefsir edilmiştir.[133]

Lokman suresindeki وَمِنَ النَّاسِ مَنْ يَشْتَرِي لَهْوَ الْحَدِيثِ لِيُضِلَّ عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ بِغَيْرِ عِلْمٍ (6) *"İnsanlardan öyleleri var ki, bilgisizce (insanları) Allah'ın yolundan saptırmak ve onunla alay etmek için eğlence sözünü satın alır..* "ayetindeki لهو الحديث *"eğlence sözü"* ifadesi, "**şarkı** *ve* **çalgı aletleri**" diye de tefsir edilmiştir.[134]

---

[132] Rum suresinde bütün dinlerin zikredilmesi: اولم يسيروا فى الارض فينظروا كيف كان عاقبة الذين من قبلهم.... (9) ve.. من الذين فرقوا دينهم وكانوا شيعا . (32).
Rum suresinde yaratılışın başlangıcının zikredilmesi: ومن آياته ان خلقكم من تراب (20)'ayeti ve sonraki ayetler.
Lokman suresinde bütün dinlerin zikredilmesi: .ومن الناس من يشترى لهو الحديث. (6) ve:
ومن الناس من يجادل فى الله بغير علم ولاهدى ولاكتاب منير (20) ve sonraki ayet.
Lokman'da yaratılışın başlangıcı: ... خلق السموات بغير عمد ترونها (10) ve: وماخلقكم ولابعثكم الا كنفس واحدة (28) ayetleri.

[133] Bu, Yahya b. Ebi Kesir'in sözüdür. Bkz. *İbn Kesir Tefsiri*, 6/313.

[134] Bu, İbn Mesud'un sözüdür. Ondan Ebu's-Sahbâ' el-Bekrî işitmiştir. Bkz. Taberi *Tefsiri*, 21/39.
Bu söz, İbn Abbas, Cabir, İkrime, Said bin Cübeyr, Mücahid, Mekhul ve Hasan Basri'nin de sözüdür. Bkz.*Tuhfetü'l-Ahvezî*, 4/502-503.

SECDE SÛRESİ

Bu surenin, önceki sureyle irtibatı:

❖ Bu sure, Lokman suresinin sonunda zikredilen müğayyebât-ı hamse اَلْمُغَيَّبَاتُ الْخَمْسَةُ "**beş gayb** "ı şerh eder. Şöyle ki Secde suresindeki: يُدَبِّرُ الْاَمْرَ مِنَ السَّمَاءِ اِلَى الْاَرْضِ ثُمَّ يَعْرُجُ اِلَيْهِ فِى يَوْمٍ كَانَ مِقْدَارُهُ اَلْفَ سَنَةٍ مِمَّا تَعُدُّونَ *(5) "Allah, gökten yere kadar her işi düzenleyip yönetir. Sonra bütün bu işler, sizin hesabınızca bin yıl tutan bir gün içinde onun nezdine çıkar."* ayeti, Lokman suresindeki: اِنَّ اللّٰهَ عِنْدَهُ عِلْمُ السَّاعَةِ (34) *"Kıyamet vakti hakkındaki bilgi, ancak Allah'ın nezdindedir."* ayetini şerh eder.

اَوَلَمْ يَرَوْا اَنَّا نَسُوقُ الْمَاءَ اِلَى الْاَرْضِ الْجُرُزِ فَنُخْرِجُ بِهِ زَرْعًا تَاْكُلُ مِنْهُ اَنْعَامُهُمْ وَاَنْفُسُهُمْ.. (27) *"Görmüyorlar mı biz nasıl suyu, kuru; otsuz yere ulaştırıyoruz da onunla ekin ekin bitiriyoruz; ondan hayvanları da kendileri de yiyor?.."* ayeti, Lokman suresinde ki: وَيُنَزِّلُ الْغَيْثَ (34) *"Yağmuru, O yağdırır."* ayetini şerh eder.

Bu suredeki: اَلَّذِى اَحْسَنَ كُلَّ شَيْءٍ خَلَقَهُ وَ بَدَاَ خَلْقَ الْاِنْسَانِ مِنْ طِينٍ *"O Allah ki yarattığı her şeyi güzel yapmış ve insanı çamurdan yaratmıştır."* ayeti, Lokman suresindeki: وَيَعْلَمُ مَا فِى الْاَرْحَامِ (34) *"Rahimlerde olanı O bilir."* ayetini şerh eder.

Yine bu suredeki: يُدَبِّرُ الْاَمْرَ مِنَ السَّمَاءِ اِلَى الْاَرْضِ (5) ayeti ve: وَلَوْ شِئْنَا لَاٰتَيْنَا كُلَّ نَفْسٍ هُدَاهَا (13) *"Dileseydik her kesi doğru yola iletirdik"* ayeti, Lokman'daki: وَمَا تَدْرِى نَفْسٌ مَاذَا تَكْسِبُ غَدًا (34) *"Hiç kimse yarın ne kazanacağını bilemez"* ayetini şerh eder.

Yine bu suredeki: قُلْ يَتَوَفّٰيكُمْ مَلَكُ الْمَوْتِ الَّذِى وُكِّلَ بِكُمْ ثُمَّ اِلَى رَبِّكُمْ تُرْجَعُونَ (11) *"De ki: Üzerinize vekil edilen ölüm meleği, canınızı alacak, sonra Rabbinize döndürüleceksiniz"* ayeti, Lokmandaki: وَمَا تَدْرِى نَفْسٌ بِاَىِّ اَرْضٍ تَمُوتُ (3) *"Hiç kimse nerede öleceğini bilemez"* ayetini şerh eder.

***

❁ AHZÂB SÛRESİ ❁

Bu surenin, önceki sureyle irtibatı:

Bu surenin başı ile **Secde** suresinin sonu birbirinin benzeridir. Çünkü Secde suresi, Peygamber (a.s.)'e kafirlerden yüz çevirmesi ve onlara verilecek azabı beklemesi emri ile son bulmuştur.[135] Bu sure de Peygamber (a.s.)'e Allahtan ittikâ etmesi, kafir ve münafıklara itaat etmemesi emriyle başlamıştır.[136] Dolayısıyla bu sure, Secde'nin sonunun tamamlayıcısı gibi olmuştur, hatta iki sure, bir sure gibi olmuştur.

***

❁ SEBE' SÛRESİ ❁

Bu surenin, önceki sureyle irtibatı:

Ahzâb suresinin sonunda, **emanet**'in insana arz ediliş sebebi olarak: لِيُعَذِّبَ الْمُنَافِقِينَ وَالْمُنَافِقَاتِ وَالْمُشْرِكِينَ وَالْمُشْرِكَاتِ وَيَتُوبَ اللَّهُ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ وَالْمُؤْمِنَاتِ (73) *"Münafık erkek ve kadınları, müşrik erkek ve kadınları **cezalandırmak**; inanan erkek ve kadınları **bağışlamak için**(göklerin, yerin ve dağların yüklenmek istemediği **emaneti** insana yükledik. "*buyuruldu.

Bu surenin başındaki: ...لَهُ مَا فِي السَّمٰوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ... (1) ayetinde ifade edilen: *"Allah'ın, göklerin ve yerin sahibi olması"*, önceki ayette ifade edilen: *"Allah'ın, insana yüklediği emanete riayet etmeyenleri cezalandırması ve riayet edenleri bağışlaması"* hükmüne layık bir vasıftır. Çünkü her şeye sahip olmak ve tam bir kudret, bunu gerektirir.

❖ Ahzâb suresinin sonu: وَكَانَ اللَّهُ غَفُورًا رَحِيمًا (73) *"Allah çok bağışlayan, çok esirgeyendir"* ayetidir. Sebe' suresinin ikinci

---

135 فاعرض عنهم وانتظر انهم منتظرون (30).

136 يا ايها النبى اتق الله ولاتطع الكافرين والمنافقين (1).

ayeti: وَهُوَ الرَّحِيمُ الْغَفُورُ (2) *"Allah çok esirgeyen, çok bağışlayandır."* ayetidir.

***

FÂTIR SÛRESİ

Bu surenin, Sebe' suresinden sonra konulmasının münasebeti:

Her ikisi de الْحَمْدُ لِلَّهِ ile başlamıştır.

- Mikdarları birbirine yakındır.

Bazı âlimler, dediler ki: "Fâtır suresinin الْحَمْدُ ile başlaması, Sebe' suresinin son ayeti ile münasebetlidir. Bu son ayet, (inanmayan kimselerin, ahirette **azap** olunacaklarını anladıkları zaman, inanmak ve iyi hareketlerde bulunmak için dünyaya dönmeyi isteyeceklerini ama bu arzu ve isteklerinin önüne perde çekileceğini ifade eden) şu ayettir: وَحِيلَ بَيْنَهُمْ وَبَيْنَ مَا يَشْتَهُونَ كَمَا فُعِلَ بِاَشْيَاعِهِمْ مِنْ قَبْلُ (54) *"Artık kendileriyle arzu ettikleri şey arasına perde çekilmiştir. Tıpkı bundan önce benzerlerine yapıldığı gibi."*

Allah Teala, **En'âm** suesinde de buna benzer bir durumu da الْحَمْدُ ile ifade etmiştir: فَقُطِعَ دَابِرُ الْقَوْمِ الَّذِينَ ظَلَمُوا وَالْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ (45) *"Böylece zulmeden toplumun kökü kesildi. Hamd, âlemlerin Rabbi Allaha mahsustur."* Dolayısıyla bu surenin Sebe' suresi ile bağlantısı, En'âm suresinin başının Mâide suresinin sonuyla bağlantısına benzemektedir.[137]

***

---

137 Maide'nin sonu: هذا يوم ينفع الصادقين صدقهم (119).
En'âm'ın başı: الحمد لله الذى خلق السموات والارض وجعل الظلمات والنور (1).

YÂSÎN SÛRESİ

Bu surenin, önceki sureyle irtibatı:

❖ **Fâtır** suresinde: وَجَاءَكُمُ النَّذِيرُ...(37) *"...size uyarıcı gelmemiş miydi?"* ve: وَاَقْسَمُوا بِاللّٰهِ جَهْدَ اَيْمَانِهِمْ لَئِنْ جَاءَهُمْ نَذِيرٌ لَيَكُونُنَّ اَهْدٰى مِنْ اِحْدَى الْاُمَمِ فَلَمَّا جَاءَهُمْ نَذِيرٌ مَازَادَهُمْ اِلَّا نُفُورًا (42) *"Bütün güçleriyle yemin ederek eğer kendilerine bir uyarıcı (peygamber) gelirse her hangi bir ümmetten daha çok doğru yolda olacaklarına dair Allah'a yemin etmişlerdi. Fakat kendilerine uyarıcı (Muhammed) gelince bu, onların haktan uzaklaşmalarından başka bir şeyi arttırmadı."* ayetlerindeki نَذِيرٌ (**uyarıcı**)den maksat **Muhammed** (a.s.)'dir.[138] Kafirler ondan yüz çevirip onu yalanladılar. Yâsin suresi ise Muhammed (a.s.)'in peygamberliğinin doğruluğuna, onun doğru yol üzerinde olduğuna ve ataları uyarılmamış toplumu uyarmak üzere gönderildiğine yemin ederek başladı.

❖ Fâtır suresinde:.. وَسَخَّرَ الشَّمْسَ وَالْقَمَرَ كُلٌّ يَجْرِى لِاَجَلٍ مُسَمًّى .. (13) *"... Allah, güneşi ve ayı buyruğu altına almıştır.* ***Her biri belirtilmiş bir süreye kadar akıp gider..****"* buyuruldu. Bu surede ise daha geniş ve daha açık olarak: وَالشَّمْسُ تَجْرِى لِمُسْتَقَرٍّ لَهَا ذٰلِكَ تَقْدِيرُ الْعَزِيزِ الْعَلِيمِ وَالْقَمَرَ قَدَّرْنَاهُ مَنَازِلَ حَتّٰى عَادَ كَالْعُرْجُونِ الْقَدِيمِ (38-39) *"****Güneş kendine mahsus yörüngesinde akıp gitmektedir****. İşte bu, alîm olan Allah'ın takdiridir.* ***Ay için de bir takım menziller (konaklar) tayin ettik.*** *Nihayet o, eğri hurma dalı gibi (hilal) olur da geri döner."* buyuruldu.

❖ Fâtır suresinde: ...وَتَرَى الْفُلْكَ فِيهِ مَوَاخِرَ... (12) *"...****gemilerin*** *denizi yarıp gittiğini görürsün.."* buyuruldu. Yâsin suresinde ise daha geniş olarak: وَاٰيَةٌ لَهُمْ اَنَّا حَمَلْنَا ذُرِّيَّتَهُمْ فِى الْفُلْكِ الْمَشْحُونِ وَخَلَقْنَا لَهُمْ مِنْ مِثْلِهِ مَا يَرْكَبُونَ وَاِنْ نَشَاْ نُغْرِقْهُمْ فَلَا صَرِيخَ لَهُمْ وَلَاهُمْ يُنْقَذُونَ (41-42-43)

"Onlar için bir ayet (delil) de onların çocuklarını dolu ***gemide*** *taşımamızdır ve kendilerine onun gibi binecekleri nice şeyler yaratmamızdır. Dilesek onları (suda) boğarız, ne kendilerine imdad eden olur, ne de kurtarılırlar."* buyuruldu.

---

[138] Bu, Süddî ve Abdurrahman b. Zeyd b. Eslem'in sözüdür. Bkz. *İbn Kesir Tefsiri*, 6/542.

SÂFFÂT SÛRESİ

Bu sure, bir önceki surede **helaklerine işaret edilen kavimlerin**[139] durumunu açıklama konusunda, En'âm'dan sonraki A'râf ve Furkan'dan sonraki Şuarâ gibidir. Nitekim A'râf ve Şuarâ sureleri, kendilerinden bir önceki surelerin açıklamasıdır. (Sâffât suresi de Yâsin suresinin bir açıklamasıdır.)

***

SÂD SÛRESİ

Sâffât'tan sonra bu sure, bir önceki surede zikredilen peygamberlerin geri kalanlarını zikretme konusunda Şuarâ'dan sonraki Tâsin, Meryem'den sonraki Tâhâ ve Enbiya, Hud'dan sonraki Yunus suresi gibidir. Çünkü AllahTeala, Sâffât suresinde: Nuh, İbrahim, İsmail, Musa, Harun, Lut, İlyas ve Yunus peygamberleri zikretti. Bu surede ise: Davud, Süleyman ve Eyyüb peygamberleri zikretti ve diğerlerine işaret etti.

***

ZÜMER SÛRESİ

❖ Bu surenin başı, bir önceki surenin sonuyla irtibatlıdır. Şöyle ki: Sâd suresinin sonunda: إِنْ هُوَ إِلاَّ ذِكْرٌ لِلْعَالَمِينَ (87) *"Kur'ân, ancak bütün âlemlere bir öğüttür."* buyuruldu. Bu surenin başında: تَنْزِيلُ الْكِتَابِ مِنَ اللّٰهِ الْعَزِيزِ الْحَكِيمِ (1) *"Bu Kitab'ın indirilişi, aziz ve hikmet sahibi Allah tarafındandır."* buyuruldu.

---

[139] Yâsin suresinde inkarcı kavimlere ve onların helakine işaret eden ayet: الم يروا كم اهلكنا قبلهم من القرون انهم اليهم لايرجعون (31). Bunu Sâffât suresinde açıklayan ayetler: بل عجبت ويسخرون (12) ayetinden itibaren surenin sonuna kadarki ayetler.

Böylece sanki *"Âlemlere öğüt olan bu Kur'ân, aziz ve hikmet sahibi Allah tarafından indirilmiştir."* denilmiş gibi oldu. Bu iki ayet arasında güçlü bir bağ vardır; eğer aradaki besmele kaldırılmış olsa bu iki ayet, bir ayet gibi olur.

❖ Allah Teala, Sâd suresinin son taraflarında: **Adem (a.s.)'in yaratılış kıssasını** zikretti.[140] Bu surenin baş tarafında: **Eşininin ve bütün insanların ondan yaratılışını,** insanların analarının karınlarında safha safha yaratılışını, daha sonra onların öleceklerini zikretti. Ayrıca uyku vefatını ve ölüm vefatını, sonra kıyamet, hisap, amellerin karşılığının verilmesi; cehennem ve cennet'i[141] zikretti ve en sonunda: وَقُضِىَ بَيْنَهُمْ بِالْحَقِّ وَقِيلَ الْحَمْدُ لِلّٰهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ (75) *"... Artık aralarında adaletle (kesin) hükmedilmiş ve: Âlemlerin Rabbi olan Allah'a hamdolsun, denilmiştir."* buyurdu.

Dolayısıyla önceki surede zikredilen Adem (a.s.)'in yaratılışıyla bağlantılı olarak bu surede başlangıçtan sonuca kadar yaratılışın halleri zikredildi.

***

❴ ĞÂFİR (MÜ'MİN) SÛRESİ ❵
❴ VE DİĞER ALTI حم Lİ SURELER ❵

Zümer suresinin akabinde, başlarında حم bulunan **yedi surenin**[142] konulma münasebeti:

---

140 Sâd suresinde Adem (a.s.)'in yaratılışı: اذ قال ربك للملائكة انى خالق بشرا من طين (71) ayetinden itibaren لاملان جهنم منك وممن تبعك منهم اجمعين (85) ayetine kadar.

141 Zümer suresinde bu konular: خلقكم من نفس واحدة ثم جعل منها زوجها (6), انك ميت وانهم ميتون (30), الله يتوفى الانفس حين موتها والتى لم تمت فى منامها (42), وسيق الذين كفروا الى جهنم زمرا (71), Ve surenin sonuna kadarki ayetler. Eğer Zümer suresi, Sâd'dan önceye konulmuş olsaydı, Allah'ın muhkem yapmış olduğu Kur'ânî tertip bozulmuş olurdu.

142 Başlarında حم bulunan yedi sure: Ğafir, Fussilet, Şûrâ, Zührüf, Dühân, Câsive ve Ahkâf sureleri.

❖ Zümer ve حم li yedi sure "**Kur'ân'ın İndirilişi**" ile söze başlamıştır. Übey b. Ka'b Mushaf'ında Zümer suresi, حم ile başlar.[143]

❖ Bu sureler, حم ile ve حم den sonra Kitabı (Kur'ân'ı) zikrederek başladıkları ve Mekkî oldukları için peşpeşe sıralanmışlardır. Hatta bir hadiste bu حم li surelerin topluca nazil olduğu varit olmuştur.[144]

❖ Bu surelerin sıralanışı, الر lı altı surenin[145] sıralanışına benzemektedir. حم li ve الر lı surelerin Kur'ân'ı vasfetme üsluplarında da benzerlik vardır. Şöyle ki:

الر lı Hûd suresinde Kur'ân,: الر كِتَابٌ أُحْكِمَتْ آيَاتُهُ ثُمَّ فُصِّلَتْ مِنْ لَدُنْ حَكِيمٍ خَبِيرٍ (2) *"Bu sana indirilen, hikmet sahibi ve her şeyden haberdar olan Allah tarafından ayetleri sağlamlaştırılmış, sonra da (her yönüyle) açıklanmış bir kitaptır."* diye tarif edildi.

حم li Fussilet suresinde ise: كِتَابٌ فُصِّلَتْ آيَاتُهُ قُرْآنًا عَرَبِيًّا لِقَوْمٍ يَعْلَمُونَ (3) *"...Bilen bir toplum için ayetleri açıklanmış bir Kitaptır."* diye tarif edildi.

Diğer الر lı surelerde (çoğunlukla): تِلْكَ آيَاتُ الْكِتَابِ diye[146] tarif edildi.

Diğer حم li surelerde ise (çoğunlukla): تَنْزِيلُ الْكِتَابِ veya وَالْكِتَابِ diye tarif edildi.[147]

Surelerin nazil oluş sırası hakkında Cabir b. Zeyd ve İbn Abbas'tan bize ulaşan rivayet şöyledir: *"حم li sureler, Zümer suresinin akabinde peşpeşe, mushafta sıralandıkları gibi nazil olmuşlardır. Bu sureler: Mü'min, Secde, Şûrâ, Zühruf, Duhân,*

---

143 *el-İtkân*, 1/222. (Ebu Eşteh'in *el-Mesâhif'inden* naklen.)

144 Biz, bu rivayete ulaşamadık. Süyûti, bu rivayeti *el-İtkân*'da zikretmedi, Zerkeşî de *el-Burhân*'da zikretmedi. Ayrıca *Kütüb-ü Sitte*'de ve *Mecmau'z-Zevâid*'de de zikredilmedi.

145 الر lı altı sure: Yunus, Hud, Yusuf, Ra'd (bu surenin başı المر dır), İbrahim, Hicr.

146 İbrahim suresinde Kitap: كتاب انزلناه اليك diye vasfedlir.

147 Lakin Fussilet suresinde Kitap: تنزيل من الرحمن الرحيم diye de vasfedilir. Şûrâ suresinde:..كذلك يوحى اليك والى الذين من قبلك الله diye vasfedilir.

Câsiye ve Ahkâf. Bu surelerin arasında başka bir sure nazil olmamıştır."[148]

Kur'ân'ın her bir çeyreğinde "hurûf-u mukattaa" الحروف المقطعة "ile başlayan yedi sure peşpeşe gelmiştir. Mesela bu çeyreğinde حم ile başlayan yedi sure, bundan önceki çeyreğinde الر ile başlayan altı ve المص ile başlayan bir sure (A'râf) gelmiştir. Daha önce işaret edildiği gibi A'râf, Yunus'a bitişiktir.

Kur'ân'ın başında الحروف المقطعة ile başlayan iki sure, ikinci yarısında da الحروف المقطعة ile başlayan iki sure[149] hakkında **el-Kirmâni *"el-Acâib"*** (العجائب) isimli eserinde [150] şöyleder:

"حم ile başlayan yedi surenin sıralanışında bunlara mahsus bir benzerlik vardır; bunlardan her bir sure mikdar, uzunluk ve kısalıkta farklı olmalarına rağmen Kitap (Kur'ân) zikredilerek veya tanıtılarak açılış yapmıştır. Bu surelerin yapılarındaki konuşmada da benzerlik vardır."

Ben derim ki:

Ğâfir (Mü'min) suresinin girişi, Zümer suresinin girişi ile; حم li surelerin ikincisi olan Fussilet'in girişi, الر lı surelerin ikincisi olan Hûd'un girişi ile münasebetlidir. Zühruf'ün girişi, Duhân'ın girişi ile; Câsiye'nin girişi, Ahkâf'ın girişi ile kardeş gibidir.[151]

---

[148] *el-İtkân*, 1/97. Ebu Bekr Muhammed b. Haris b. Ebyaz'ın meşhur *Cüz*'ün den naklen.

[149] "İkinci yarısında da الحروف المقطعة ile başlayan iki sure" demek yerine "yedi sure" demek daha doğru olur. Çünkü *el-İtkân*, 1/243 de Kur'ân'ın ayet hesabıyla yarısının Şuarâ suresinin ayetlerine denk geldiği söylenmiştir. Buna göre Kur'ân'ın yarısına Şuarâ suresiyle başlanmış olur. Bu sure طسم ile, sonraki sureler sırasıyla Neml طس ile, Kasas طسم ile, Ankebut الم ile, Rum الم ile, Lokman الم ile, Secde الم ile başlamıştır. Ama Kur'ân'ın yarısı sözüyle bildiğimiz yarıya itibar edersek o zaman "iki sure" Meryem ve Tâhâ sureleri olur.

[150] Bu eser, Tâc-ül-kurrâ Mahmud b. Hamza b. Nasr el-Kirmâni'ye ait باب التفسير وعجائب التاويل isimli kitaptır. Biz, bu kitaba ne el yazması ne de matbu olarak ulaşabildik. Bkz. معجم الادباء 19/125. Kirmâni, bu kitabı اسرار التكرار فى القران isimli eserinde s. 18 de zikretmiştir.

[151] Zümer'in girişi: تنزيل الكتاب من الله العزيز الحكيم Ğâfir'in girişi: تنزيل الكتاب من الله العزيز العليم Hud'un girişi: كتاب احكمت اياته Fussilet'in girişi: كتاب فصلت اياته قرآنا عربيا Müellifin zikrettiği diğer surelerin girişleri de böyledir.

KITÂL (MUHAMMED) SÛRESİ

Bu surenin başının, **Ahkâf** suresinin sonundaki: فهل يهلك الا القوم الفاسقون (35) ".. *yoldan çıkmış topluluklardan başkası helak edilir mi hiç?* "ayetiyle irtibatlı olduğu açıktır. İrtibat ve bağlantı o kadar güçlüdür ki sureden besmele kaldırılmış olsa, birbirine kenetlenmiş tek bir ayet gibi oldukları görülür.[152]

***

FETİH SÛRESİ

Bu surenin, Kıtâl suresinden sonra konulmasının güzelliği aşikardır. Çünkü **fetih**, savaşa bağlı bir zaferdir.

Bir hadiste[153] varid olduğu üzere bu sure, Allah'ın peygamber (a.s)'e ve müminlere *nasıl muamele yapacağını* (fetih sebebiyle Peygamber(a.s.)in geçmiş ve gelecek günahlarını bağışlayacağını, mü'min erkek ve kadınları cennete koyacağını) açıklamaktadır. Ahkâf suresinde: وما ادرى ما يفعل بى ولا بكم...(9) "..*Bana ve size ne yapılacağını bilmem!* "ayetiyle ne yapılacağı müphem idi.

Dolayısıyla bu sure, Ahkâf suresiyle bu yönden irtibatlıdır.

---

152 Kıtâl suresinin başı: الذين كفروا وصدوا عن سبيلهم اضل اعمالهم (1) Kıtâl suresi, kendinden önceki Ahkâf suresinin konusunu tamamlar. Ahkâf'ta: Kafirlerin muhtelif asırlarda peygamberlerin davetinden yüz çevirmelerinden, peygamberlerin güzellikle imana çağrılmalarına, aklî ikna yolları serdetmelerine rağmen kafirlerin inat ve inkarda israr ettiklerinden söz edilir. Bu surede ise cihad, harp kuralları ve barışçıl davet araçlarından sonra gerektiğinde savaşa geçilmesi gibi hususlardan bahseder.

153 Bu söz, İbn Abbas'ın sözüdür. Ondan Ali b. Talha rivayet etmiştir. Bu sebepledir ki İkrime, Hasan ve Katade, Ahkâf suresinin Fetih'teki: ليغفر لك الله ما تقدم من ذنبك ayetiyle nesh edildiğini söylemişlerdir. Bu ayet-i kerime nazil olunca, bir sahabi: "Peki,bize ne olacak? (Allah, bizim için ne yapacak?" dedi. Bunun üzerine.ليدخل المؤمنين والمؤمنات جنات تجرى من تحتها الانهار. ayeti nazil oldu. Bkz. *İbn Kesir Tefsiri*, 7/260.

HUCURÂT SÛRESİ

Bu surenin, önceki sure ile kardeş gibi olduğu açıktır. Çünkü:

İkisi de (Fetih ve Hucurat), Medine'de nazil olmuşlardır.

Ahkâm ihtiva etmektedirler.

Fetih'te kafirlerle savaş; Hucurat'ta âsilerle savaş vardır.[154]

Fetih, الَّذِينَ آمَنُوا ile sona erdi; Hucurat, الَّذِينَ آمَنُوا le başladı.[155]

Fetih suresinde özellikle baş tarafında, Peygamber (a.s.)'i şereflendirme vardır.[156]

Hucurat'ın başında da Peygamber (a.s.)'i çeşitli şekilde şereflendirme vardır.

***

KAF ve ZÂRİYAT SURELERİ

Kaf suresinin son kısmında: Öldükten sonra dirilme, ceza, cennet, cehennem ve kıyamet halleri anlatıldı.

Zâriyat suresi, o anlatılanların doğru olduğuna ve ceza gününün muhakkak vaki olacağına yemin ederek başladı.

Bu iki sure arasında olan durum, İnsan suresiyle Mürselat suresinde de vardır. İnsan suresinde va'd, vaîd ve ceza zikredil-

---

[154] Fetih suresinde kafirlerle savaş malumdur, çünkü sure Mekke'nin fethi hakkındadır. Hucurat suresinde âsilerle savaş: وان طائفتان من المؤمنين اقتتلوا فاصلحوا بينهما فان بغت احديهما على الاخرى فقاتلوا التى تبغى حتى تفئ الى امر الله

[155] Fetih suresinin sonu: وعد الله الذين آمنوا وعملوا الصالحات منهم مغفرة واجرا عظيما ve Hucurat'ın başı: يا ايها الذين آمنوا لاتقدموا بين يدى الله ورسوله

[156] Fetih suresinde Peygamber (a.s.)'i şereflendirme: ليغفر لك الله ماتقدم من ذنبك وما تاخر ويتم نعمته عليك (2)

Hucurat suresinde Peygamberi şereflendirme: لاتقدموا بين يدى الله ورسوله (1), ان الذين ينادونك من وراء الحجرات.. (4), ان الذين يغضون اصواتهم عند رسول الله (3)

dikten sonra Mürselât suresi o va'd edilenlerin doğru olduğuna yemin ederek başladı.[157]

***

TÛR SÛRESİ

Bu surenin Zâriyat suresinden sonra konuluş münasebeti:

❖ Bu iki surenin baş ve son tarafları birbirine benzer. Şöyle ki: Zâriyat'ın baş tarafında: اِنَّ الْمُتَّقِينَ فِى جَنَّاتٍ وَعُيُونٍ (15) *"Müttekîler, cennetlerde, pınar başlarındadır."* ayeti,

Tûr'un baş taraflarında: اِنَّ الْمُتَّقِينَ فِى جَنَّاتٍ وَنَعِيمٍ (17) *"Müttekîler, cennetlerde nimet içindedirler."* buyurulmuştur

Her iki surenin sonlarında **kâfirlerin hali** anlatılmıştır; Zâriyat'ta:

فَوَيْلٌ لِلَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ يَوْمِهِمُ الَّذِي يُوعَدُونَ (60) *"Va'dedildikleri günlerinden dolayı vay o kâfirlerin haline!"*;

Tûr'da: فَالَّذِينَ كَفَرُوا هُمُ الْمَكِيدُونَ..(42) *"..Asıl tuzağa düşecek olanlar, kâfirlerin kendileridir"*. buyurulmuştur.[158]

***

NECM SÛRESİ

Bu surenin, Tûr suresinden sonra konuluşunun kuvvetli bir münasebeti vardır:

---

[157] İnsan suresinde va'd ve vaid: انا اعتدنا للكافرين سلاسل واغلالا (4) ayet ve sonrasında zikredildi.
Mürselat suresinin başında ise yemin edilerek: انما توعدون لواقع (7) buyuruldu.

[158] Bu iki sure arasında ki bir münasebet de şudur: Allah Teala Zâriyat'ta: كذلك ما اتى الذين من قبلهم من رسول الا قالوا ساحر او مجنون (52) ayetinde kafirlerin yalanlamalarını ve onlara verdiği cevabı kısa olarak zikretti. Tûr suresinde: فذكر فما انت بنعمة ربك بكاهن ولامجنون (29) ayetinden itibaren (49)'a kadar devam eden ayetlerde genişçe açıklama yaptı.

❖ Tûr suresi, وَاِدْبَارَ النُّجُومِ..(49) "...**yıldızların batışından** *sonra da O'nu tesbih et.*" ayetiyle son buldu.

Bu sure ise: وَالنَّجْمِ اِذَا هَوٰى (1) "***Battığı zaman*** *yemin olsun* ***yıldıza ki...***" ayetiyle başladı.

❖ Tûr'da Müminlerin **zürriyet**lerini ve onların, babalarının imanlı tâbileri olduklarını zikretti.[159]

Bu surede ise: .. هُوَ اَعْلَمُ بِكُمْ اِذْ اَنْشَاَكُمْ مِنَ الاَرْضِ وَاِذْ اَنْتُمْ اَجِنَّةٌ فِي بُطُونِ اُمَّهَاتِكُمْ فَلاَتُزَكُّوا اَنْفُسَكُمْ.. (32) "*Allah, sizi daha topraktan yarattığı zaman ve siz annelerinizin karınlarında bulunduğunuz sırada sizi en iyi bilen O'dur. Dolayısıyla kendinizi temize çıkarmayın..*" ayetinde yahudilerin zürriyetlerini zikretti.[160]

❖ Tûr suresinde müminler hakkında: وَالَّذِينَ آمَنُوا وَاتَّبَعَتْهُمْ ذُرِّيَّتُهُمْ بِاِيمَانٍ اَلْحَقْنَا بِهِمْ ذُرِّيَّتَهُمْ وَمَا اَلَتْنَاهُمْ مِنْ عَمَلِهِمْ مِنْ شَيْءٍ.. (21) "*İman edenler ve zürriyetleri de iman ile kendilerine tabi olanlar (var ya!) işte biz, onların nesillerini de kendilerine kattık. Onların amellerinden de bir şey eksiltmedik..*" buyurulmuştur. (Bu ayette çocuklarının salih oluşları, babalarının fazilet ve sevabını artıracağına ve babaların güzel amellerinin çocuklarına da fayda edeceğine işaret edilmiştir.

Bu surede ise kafirlerin ya da onların çocuklarının durumu hakkında, -çocuk müminler hakkında ifade edilenin tersine- şöyle buyurulmuştur:

وَاَنْ لَيْسَ لِلاِنْسَانِ اِلاَّ مَا سَعٰى (39) "*İnsan için kendi çalışmasından başka bir şey yoktur.*"

İşte bu, tezâtlar arasındaki bedîî bir münasebet yönüdür.

***

---

[159] Bu husus şu ayettedir: والذين آمنوا واتبعتهم ذريتهم بايمان الحقنا بهم ذريتهم (21).

[160] Bu ayette aslında bütün kafirlerin zürriyeti vardır. Allah Teala, Adem (a.s.)'in zürriyetini onun sulbünden çıkartıp kimini cennetlik kimini de cehennemlik yaptı. Bkz. *İbn Kesir Tefsiri*, 7/437.

KAMER SÛRESİ

Necm (yıldız) ve Kamer (ay) surelerinin, peşpeşe gelmelerinde isim yönünden güzel bir uygunluk olduğu açıktır.

Şems (güneş), Leyl (gece), Duhâ (kuşluk) surelerinin arka arkaya ve öncelerinde Fecr (sabah)'in gelmesi, bu iki surenin arka arkaya gelişinin bir benzeridir.

Önceki surede: وَاَنَّهُ اَهْلَكَ عَادًا الْاُولٰى وَثَمُودَ فَمَا اَبْقٰى وَقَوْمَ نُوحٍ مِنْ قَبْلُ اِنَّهُمْ كَانُوا هُمْ اَظْلَمَ وَاَطْغٰى وَالْمُؤْتَفِكَةَ اَهْوٰى (50–53) *"Birinci Âd kavmini O helak etti. Semudu da O helak etti ve geriye bir şey bırakmadı. Daha önce de çok zalim ve pek azgın olan Nuh kavmini helak etmişti."* ayetlerinde helak edildiklerine işaret edilen kavimlerin durumları bu surede açıklanmıştır.[161]

***

RAHMÂN SÛRESİ

Kamer suresinin son tarafında Allah Teala: بَلِ السَّاعَةُ مَوْعِدُهُمْ وَالسَّاعَةُ اَدْهٰى وَاَمَرُّ (46) *"Bilakis kıyamet onlara va'dedilen asıl saattir. O saat cidden çok feci ve acıdır."* buyurduktan sonra **mücrimlerin** Sekar (سقر) cehennemindeki durumlarını; **müttekîlerin** cennetlerdeki ve nehir kenarlarındaki durumlarını özet olarak bildirdi.

Bu surede ise, onların durumunu tam tafsilatlı olarak açıkladı: Önce kıyamet saatinin acıklılığını tanıtmaya ve o saatin fecâetine işaret etmeye başladı. Sonra cehennemi, cehennem ehlini[162] ve cenneti, cennet ehlini anlattı.

---

[161] Bu surede, bir önceki surede helak edildiklerine işaret edilen kavimlerin durumlarının sırasıyla ve fazlasıyla tafsilatı: كذبت قبلهم قوم نوح فكذبوا عبدنا (9) ayetinden فاخذناهم اخذ عزيز مقتدر (42) ayetine kadar.

[162] Rahman suresinde Cehennem ve Cehennem ehlinin vasfedilmesi: سنفرغ لكم ايها الثقلان (31) ayetinden يطوفون بينها وبين حميم آن (44) ayetine kadar.

Önceki surede müttekîler hakkında: إِنَّ الْمُتَّقِينَ فِى جَنَّاتٍ وَنَهَرٍ (54) *"Takva sahipleri cennetlerde ve ırmakların kenarlarındadır."* buyurdu.

Bu surede: وَلِمَنْ خَافَ مَقَامَ رَبِّهِ جَنَّتَانِ (46) *"Rabbinin divanında dur(up hesap ver)mekten* ***korkan*** *kimseye iki cennet vardır."* buyurdu. Çünkü **Rabbin makamından korkmak, takva'nın tâ kendisidir**.

Dolayısıyla özetle zikredilen surede (Kamer suresinde) ve tafsilatla zikredilen surede (Rahman suresinde) lafızlar uygun olsun diye: وَلِمَنْ خَافَ مَقَامَ رَبِّهِ جَنَّتَانِ buyurdu ve: لِمَنْ آمَنَ وَاَطَاعَ.. *"inanan ve itaat eden kimseye iki cennet vardır."* veya buna benzer bir lafız söylemedi.

Böylece anlaşılmış oldu ki, bu sure tamamıyla önceki surenin sonunun bir şerhidir.

***

VÂKIA SÛRESİ

Bu sure; kıyamet, cennet ve cehennem'i anlatmada Rahman suresi ile kardeş gibidirler.

Bu suredeki: إِذَا وَقَعَتِ الْوَاقِعَةُ (1) *"Kıyamet koptuğu zaman"* ayeti, Rahman suresindeki: فَإِذَا انْشَقَّتِ السَّمَاءُ... (37) *"Gök yarılıp da erimiş yağ gibi kıpkırmızı bir gül olduğu zaman"* ayetiyle bağlantılıdır.

Rahman suresinde, kıyamet hallerinden sadece göğün yarılması zikredildi. Bu surede ise sadece yerin sarsılması zikredildi.[163] Dolayısıyla bu iki sure birbirlerine bağlı olmaları sebebiyle sanki bir sure gibidir. Bunun içindir ki zikrettikleri şeylerin sıralanışı birbirlerinin aksinedir; Rahman suresinin sonunda zik-

Cennet ve cennet ehlinin vasfedilmesi: ولمن خاف مقام ربه جنتان (46) ayetinden surenin sonuna kadar.

[163] Bu husus: اذا رجت الارض رجا (4) ayetindedir.

redilen şeyler bu surenin başında; onun başında zikredilen şeyler bunun sonunda zikredilmiştir. Nitekim Bakara ile Âl-i İmran arasında da böyle olduğuna daha önce işaret etmiştim.

Bu surelerin söz ettiği şeylerin sıralanışı:

Rahman suresi, Kur'ân'ı zikrederek açılış yaptı. Sonra güneş, ay, nebatat, insanın yaratılışı, cinlerin halis ateşten yaratılması, kıyamet, cehennem ve cennet zikredildi.

Bu sure ise kıyameti zikrederek başladı. Sonra cennet, cehennem, insanın yaratılışı, nebatat, su, cehennem, yıldızlar, (bu surede güneş ve ay zikredilmediği gibi Rahman'da da yıldızlar zikredilmedi) ve en son Kur'ân zikredildi.

Velhasıl bu sure, Rahman suresinin mükabili ve sonun başa çevrilmesi gibidir.

***

﴾ HADÎD SÛRESİ ﴿

Bazı âlimler dediler ki; bu surenin Vâkıa suresiyle irtibatı şöyledir:

Bu surenin başında tesbih (سَبَّحَ لِلّٰهِ مَا فِي السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ) zikredildi, Vâkıa suresi tesbihi emrederek (فَسَبِّحْ بِاسْمِ رَبِّكَ الْعَظِيمِ) diye son buldu.

Ben derim ki:

Hadid suresinin başı, Vâkıa suresinin sonundaki tesbih emrinin illeti (sebebi) konumundadır ve sanki şöyle buyurulmuştur: فَسَبِّحْ بِاسْمِ رَبِّكَ الْعَظِيمِ *"Öyleyse Rabbini o büyük adıyla tesbih et."* Çünkü, سَبَّحَ لِلّٰهِ مَا فِي السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ *"Göklerde ve yerde bulunan her şey, Allah'ı tesbih etmektedirler."*

***

MÜCÂDELE SÛRESİ

Hadid suresinin baş tarafında **Allah Teala'nın güzel sıfatlarından bir kısmı** zikredildi: الظَّاهِرُ وَالْبَاطِنُ 'dır. Ayrıca Allah, o surede: يَعْلَمُ مَا يَلِجُ فِي الْاَرْضِ وَمَا يَخْرُجُ مِنْهَا وَمَا يَنْزِلُ مِنَ السَّمَاءِ وَمَا يَعْرُجُ فِيهَا وَهُوَ مَعَكُمْ اَيْنَمَا كُنْتُمْ (4) "*...Yere gireni ve ondan çıkanı, gökten ineni ve yükseleni bilir. Nerede olsanız O sizinle beraberdir.*" buyurdu.

Bu sure ise, Allah Teala'nın, kocası hakkında Peygamber (a.s.)'e şikayette bulunarak tartışan kadının (Evs'in hanımı Havle'nin) sözünü işittiğini zikrederek başladı. Bunun içindir ki, Mücadele'nin başındaki bu ayet nazil olunca Âişe (r.a.), şöyle dedi: "*Bütün sesleri işiten Allah'ı noksan sıfatlardan tenzih ederim. Ben evin bir köşesinde olduğum halde o kadının ne söylediğini bilmiyordum.*"[164]

Bu surede Allah Teala: اَلَمْ تَرَ اَنَّ اللّٰهَ يَعْلَمُ مَا فِي السَّمٰوَاتِ وَمَا فِي الْاَرْضِ مَا يَكُونُ مِنْ نَجْوٰى ثَلٰثَةٍ اِلَّا هُوَ رَابِعُهُمْ وَلَا خَمْسَةٍ اِلَّا هُوَ سَادِسُهُمْ وَلَا اَدْنٰى مِنْ ذٰلِكَ وَلَا اَكْثَرَ اِلَّا هُوَ مَعَهُمْ اَيْنَ مَا كَانُوا (7) "*Göklerde ve yerde olanları Allah'ın bildiğini görmüyormusun? Üç kişinin gizli konuştuğu yerde onların dördüncüsü mutlaka O'dur. Beş kişinin gizli konuştuğu yerde onların altıncısı O'dur. Bundan az da çok da olsalar, nerede bulunsalar mutlaka O, onlarla beraberdir.*" buyurdu.

Ki bu ayet, Hadid suresindeki: وَهُوَ مَعَكُمْ اَيْنَمَا كُنْتُمْ (4) "*Nerede olsanız, o sizinle beraberdir.*" ayetinin açıklamasıdır. سَبَّحَ ile başlamakta eşit olan Hadid ve Haşr surelerinin arasına Mücadele suresinin konulmasının hikmeti, böylece anlaşılmış oldu.

***

---

[164] Buhârî, *Tevhid*, 9/144; İbn Mace, *Mükaddime*, 1/67; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 6/46; İbn Cerir, *Tefsiri*, 28/5,6.

HAŞR SÛRESİ

Mücadele suresinin son ayeti, Bedir'de yakınları öldürülen eshap (r.a.) hakkında nazil olmuştur.[165]

Bu surenin baş tarafındaki ayetler ise Benî Nadîr gazvesi hakkında ve önceki surenin akabinde nazil olmuştur. Bu da münasebet ve bağlantının bir çeşididir.

Mücadele suresinin son tarafında: كَتَبَ اللّهُ لَاَغْلِبَنَّ اَنَا وَرُسُلِى (21) *"Allah, elbette ben ve peygamberlerim galip geleceğiz, diye yazmıştır."* Buyuruldu.

Bu surenin baş tarafında da: هُوَ الَّذِي اَخْرَجَ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ اَهْلِ الْكِتَابِ مِنْ دِيَارِهِمْ لِاَوَّلِ الْحَشْرِ مَاظَنَنْتُمْ اَنْ يَخْرُجُوا وَظَنُّوا اَنَّهُمْ مَانِعَتُهُمْ حُصُونُهُمْ مِنَ اللّهِ فَاَتيهُمُ اللّهُ مِنْ حَيْثُ لَمْ يَحْتَسِبُوا وَقَذَفَ فِي قُلُوبِهِمُ الرُّعْبَ يُخْرِبُونَ بُيُوتَهُمْ بِاَيْدِيهِمْ وَاَيْدِي الْمُؤْمِنِينَ فَاعْتَبِرُوا يَااُولِي الْاَبْصَارِ (2) *"Kitap sahiplerinden inkar edenleri, (kaleleri önünde Müslümanların) hemen ilk toplanmalarında yurtlarından çıkaran O'dur. Siz onların çıkacaklarını sanmamıştınız. Onlar da kalelerinin, kendilerini Allah'tan koruyacağını sanmışlardı. Ama Allah (ın azabı), onlara ummadıkları yerden geldi, yüreklerine korku saldı; öyleki evlerini hem kendi elleriyle, hem de mü'minlerin elleriyle harap ediyorlardı. Ey akıl sahipleri! İbret alın."* buyuruldu.

Mücadele suresinin sonunda: *"Allah'a ve rasûlüne düşman olanlar"*[166] zikredildi. Bu surenin baş tarafında ise: *"Allah'a ve rasûlüne karşı gelenler"*[167] zikredildi.

***

---

[165] Bu ayet: لاتجد قوما يؤمنون بالله واليوم الاخر يوادون من حاد الله ورسوله ولوكانوا آبائهم او ابنائهم او اخوانهم او عشيرتهم اولئك كتب فى قلوبهم الايمان وايدهم بروح منه ... (22)

[166] Bunlar şu ayettedir: لاتجد قوما يؤمنون بالله واليوم الاخر يوآدون من حآد الله ورسوله (22)

[167] Bunlar şu ayettedir: ذلك بانهم شآقوا الله ورسوله.. (4)

MÜMTEHİNE SÛRESİ

Haşr suresi, Peygamber (a.s.)'in kendileriyle andlaşma yaptığı Ehl-i Kitap hakkındadır.

Bu sure ise Peygamber(a.s)in andlaşma yapmış olduğu müşrikleri anlatmaktadır, çünkü Hudeybiye barışı hakkında nazil olmuştur.[168]

Haşr'de müminlerin, birbirlerinin dostu olduğu zikredildi. Bu sure ise münafıklara benzememeleri için; müminlere, **kafirleri dost edinme**yi yasaklayarak başladı, bu yasağı tekrar etti ve surenin sonuna kadar bunu genişçe açıkladı.

Bu iki sure arasındaki irtibat gayet güçlü olduğu için, Haşr ve Saf sureleri سبّح ile başlamalarına rağmen Haşr'den sonra Mümtehine gelmiştir.

***

SAF SÛRESİ

Mümtehine suresinde Allah yolunda **cihad** zikredildi. Bu surede ise Allah yolunda cihad, çok geniş bir şekilde açıklandı.

***

CUM'A SÛRESİ

Bu surenin, önceki sureyle irtibatı:

Saf suresinde Allah Teala, **Musa (a.s.)'nın kavmiyle olan**

---

[168] Bu sure, müşrikler Hudeybiye barışını bozduktan sonra Peygamber (a.s.)'in Mekke'yi fetih hazırlığı yaptığı sırada bunu müşriklere haber vermek isteyen (ama haber veremeyen) Hatıp b.Ebi Beltea hakkında nazil oldu. Bkz. Buhari, "Tefsir", 6/185-186; Tirmizi, "Tefsir" (*Tuhfet'ül-Ahvezi*'de), 9/198-202; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 1/79-80.

durumunu, kavminin ona eziyet etmesini, onları yererek zikretti.[169]

Bu surede ise iki ümmet arasındaki üstünlüğün ortaya çıkması için **Peygamber (a.s.)'in ümmetiyle olan durumunu, ümmetinin üstünlüğünü,** onları şereflendirerek zikretti. Bunun içindir ki bu surede yahudilere yer verilmedi.

Saf suresinde İsa (a.s.)'nın: وَمُبَشِّرًا بِرَسُولٍ يَأْتِى مِنْ بَعْدِى اسْمُهُ اَحْمَدُ (6) *"...ve benden sonra gelecek Ahmed adında bir peygamberi müjdeleyici olarak geldim."* dediği zikredildi.

Bu surede ise Peygamber (a.s.)'in, İsa (a.s.)'nın müjdelediği peygamber olduğuna işaret edilerek: وَالَّذِى بَعَثَ فِى الْاُمِّيِّينَ رَسُولًا مِنْهُمْ (2) *"Ümmiler arasından kendilerine bir peygamber gönderen O'dur."* buyuruldu.

Bu da iki sure arasındaki bağlantının güzel bir yönüdür.

Saf suresinin son taraflarında cihad emredildi ve cihada manevi ticaret ismi verildi. Bu surenin sonunda Cuma namazı emredildi ve bu namazın dünyevî ticaretten hayırlı olduğu haber verildi.

Önceki sure, Saf suresidir. Saflar, iki yerde meşrudur: Savaş ve namazda. Savaşta saf tutmayı öven bir sureyi, zorunlu olarak saf tutulması -cematle kılınması- şart olan cuma namazını emreden bir surenin takip etmesi uygun düşmüştür.

***

---

169 Bu husus şu ayettedir: واذ قال موسى لقومه ياقوم لم تؤذوننى (5). Allah Teala, saf suresinde İsrail oğullarının İsa (a.s)'yı yalanladıklarını, Allah hakkında yalan söylediklerini ve Allah'ın nurunu söndürmek istediklerini 6–9 arası ayetlerde bildirdi. Bu surede ise onların yalanlamalarının sebebinin ahmaklıkları olduğunu zikretti ve Allah'ın seçilmiş halkı oldukları hakkındaki delillerini geçersiz kıldı: (5-7)'ayetler.

MÜNÂFİKÛN SÛRESİ

Bu surenin, önceki sureyle irtibatı:

Cuma suresinde **müminler**; bu surede ise müminlerin zıddı olan **münafıklar** zikredildi.

Bu iki sure arasında irtibat bulunması sebebiyledir ki **Taberânî**'nin, *el-Evsat'da Ebû* Hüreyre (r.a.)'den rivayet ettiği hadiste şöyle denmiştir: *"Peygamber (a.s.), müminleri teşvik etmek için Cuma namazında Cuma suresini; münafıkları korkutmak için Münâfikûn suresini okurdu."*[170]

Bu sureden sonraki sure (Teğâbün) de müşrikler; Cum'a suresinden önceki sure (Saf) de Ehl-i Kitabtan yahudi ve hıristiyanlar; ondan önceki Mümtehine suresinde andlaşmalı müşrikler; ondan önceki Haşr suresinde andlaşmalı Ehl-i Kitab zikredildi.

Bu altı surenin, çeşitli sınıfları ihtiva etmeleri sebebiyle bu şekilde sıralanmalarındaki münasebet açıklığa kavuşmuş oldu. Çünkü andlaşmalı Ehl-i Kitabı zikreden sureden sonra andlaşmalı müşrikleri zikreden surenin gelmesi ve müminleri zikreden sureden sonra münafıkları zikreden surenin gelmesi daha uygundur.

Ve şu husus da anlaşılmış oldu ki:

سَبَّحَ ile başlayan Haşr ve Saf surelerinin arasına Mümtehine'nin konması;

يُسَبِّحُ ile başlayan **Cuma** ve Teğâbün surelerinin arasına Münâfikûn suresinin konması, hikmet sahibi ve her şeyden haberdar olan Allah'ın ince bir hikmeti iledir.

---

170 Bu hadisi el-Heysemi, *Mecmeu'z-Zevâid*'de Ebu Hüreyre'den rivayet edildiğini nakletti ve hadisi Taberanî'ye (*el-Evsat'da*) nisbet etti ve hadisin isnadı güzeldir dedi. Hadis orada: كان يقرع şeklindedir. Benzer şekilde muhtasar olarak Ebu Ubeyde el-Hûlâni'denden de rivayet edildiğini nakletti ve Taberanî'ye (*el-Kebîr'de*) nisbet etti.

İbn Abbas'tan nüzul tertibi hakkında şöyle varit olmuştur: *"Teğâbün suresi, Cum'a suresinin arkasından ve Münafıkun suresinden önce nazil olmuştur."*[171]

Dolayısıyla arka arkaya nazil olan surelerin arasına başka bir surenin girmesi, ancak bir hikmetledir.

***

TEĞÂBÜN SÛRESİ

Münâfikûn suresinin sonunda: وَاَنْفِقُوا مِمَّا رَزَقْنَاكُمْ مِنْ قَبْلِ اَنْ يَاْتِيَ اَحَدَكُمُ الْمَوْتُ فَيَقُولَ رَبِّ لَوْلَا اَخَّرْتَنِي اِلَى اَجَلٍ قَرِيبٍ فَاَصَّدَّقَ وَاَكُنْ مِنَ الصَّالِحِينَ (10) *"Her hangi birinize ölüm gelip de: Rabbim, beni yakın bir süreye kadar geciktirsen de sadaka verip iyilerden olsam! demeden önce size verdiğimiz rızıktan sadaka verin."* ayeti bulunduğu için, bu surenin hemen arkasından Teğâbün (**aldanma**) suresi konulmuştur. Çünkü bu aldanmanın manası hakkında şöyle denilmiştir:

"İnsan kıyamet günü gelir; dünyada iken mal toplamış, ama bu malla hayır yapmamış, varisi ise meşakkatsiz kolayca mala sahip olmuş fakat bu malı hayır yollarına harcamış. Malı meşakkatle, yorularak toplayan kişi hesaba çekilip azaba maruz olacak. Mala kolayca ulaşan varis ise nimet ve sevaba kavuşacak . İşte teğâbün (aldanma) budur."[172]

Dolayısıyla bu surenin, önceki surenin sonuyla irtibatı gayet açıktır. Bu sebepledir ki bu surede: .. وَاَنْفِقُوا خَيْرًا لِاَنْفُسِكُمْ وَمَنْ يُوقَ شُحَّ نَفْسِهِ فَاُولٰئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ (16) *"...ve kendi iyiliğiniz için mallarınızı Allah yolunda harcayın. Kim nefsinin cimriliğinden korunursa işte onlar kurtuluşa erenlerdir."* buyurulmuştur.

---

[171]. *el-İtkan*, 1/97. Bu, Cabir b. Zeyd'den de rivayet edilmiştir. Cabir, tâbiîn'in Kur'ân alimlerindendir.

[172] تفسير الكواشي : 4/varak 112a, Ezher kütüphanesi, el yazmaları bölümü.

Önceki surenin sonunda: لَا تُلْهِكُمْ اَمْوَالُكُمْ وَلَا اَوْلَادُكُمْ عَنْ ذِكْرِ اللّٰهِ (9) "...mallarınız ve çocuklarınız sizi Allah'ı anmaktan alıkoymasın..."; bu surede ise: اِنَّمَا اَمْوَالُكُمْ وَاَوْلَادُكُمْ فِتْنَةٌ (15) "Mallarınız ve çocuklarınız sizin için bir imtihandır...." buyuruldu. Ki bu ayet, önceki ayetin ta'lili (gerekçesi) gibidir ve önceki ayetin sırasına göre zikredilmiştir.[173]

Bazıları dediler ki:

"Münâfikun suresi, 63. sure olduğu için, bu suredeki: وَلَنْ يُؤَخِّرَ اللّٰهُ نَفْسًا اِذَا جَاءَ اَجَلُهَا.. (11) "Allah, süresi dolan hiçbir canı ertelemez.." ayetiyle Peygamber (a.s.)'ın vefatına işaret edilmiştir. Çünkü O, 63 yaşında iken vefat etmiştir. Peygamber (a.s.)'in yokluğunda aldanma var olduğu bilinsin diye Münâfikun suresinden sonra bu sure konulmuştur."[174]

***

❁ TALÂK SÛRESİ ❁

Teğâbün suresinde: يَا اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا اِنَّ مِنْ اَزْوَاجِكُمْ وَاَوْلَادِكُمْ عَدُوًّا لَكُمْ فَاحْذَرُوهُمْ.. (14) "Ey iman edenler, eşlerinizden ve çocuklarınızdan bazıları size düşmandır. Onlardan sakının.." buyurulduğu için ve eşlerin düşmanlığı, boşanmaya; çocukların düşmanlığı, katı davranmaya ve onların nafakasını terk etmeye götüreceğinden Teğâbün suresinden sonra, içinde **boşama** hükümleri ve çocuklara, boşanan kadınlara **nafaka** verilmesiyle ilgili hükümler bulunan Talâk suresi konulmuştur.

***

---

[173] Her iki ayette önce mallar sonra çocuklar zikredildi.

[174] Süyûti, bunu burada kaydettiği gibi gibi *el-İtkan'da* da, "*Kur'ândan istihracı mümkün olmayan hiçbir şey yoktur*"görüşüne bir delil gibi kimseye nisbet etmeksizin kaydetti.

TAHRÎM SURESİ

Bu sureyle önceki sure arasında açık bir münasebet vardır:

Her iki sure: يَاأَيُّهَا النَّبِيُّ *"Ey peygamber!"* hitabıyla başlamıştır.

Talak suresinde, boşama hükümleri; Tahrim suresinde **îlâ** (ايلاء)nın (hanımına yaklaşmayacağına dair yemin etmenin) haram ediliş hükmü vardır.

Talak suresi, ümmetin kadınlarıyla ilgili anlaşmazlıklar hakkında olduğu için bu surede Peygamber (a.s.)'in eşleri arasında vaki olan bir anlaşmazlık zikredildi ve onların makamlarının büyüklüğünü göstermek için diğer kadınlardan ayrı olarak onlara özel bir sure tahsis edildi. Bu sebepledir ki bu sure: cennetlik iki kadını; Firavun'un hanımı **Âsiye**'yi ve İmran kızı **Meryem**'i zikrederek son buldu.[175]

***

TEBÂREKE (MÜLK) SÛRESİ

Tahrim suresinin sonunda iki kafir kadın; yani Hz. Nuh ve Hz. Lut'un hanımları ve ayrıca Firavun'un imanlı hanımı zikredildiği için Mülk suresinde -bir görüşe göre-[176] **küfür** ve **iman** kasdedilerek ve bunların Allah'ın yaratması ile olduğuna işaret edilerek: الَّذِى خَلَقَ الْمَوْتَ وَالْحَيَاةَ (2) *"O Allah ki ölümü ve hayatı yarattı."* buyurulmuştur.

Küfür ve iman Allah'ın yaratmasıyla olduğu içindir ki o iki kadına yani Nuh (a.s.) ve Lut (a.s.)'un hanımlarına, iki değerli

---

175 وضرب الله مثلا للذين آمنوا امراة فرعون اذ قالت رب ابن لى عندك بيتا فى الجنة ونجنى من فرعون وعمله ونجنى من القوم الظالمين ومريم ابنت عمران التى احصنت فرجها فنفخنا فيه من روحنا وصدقت بكلمات برها وكتبه وكانت من القانتين (11-12)

176 حقائق التفسير للسلمى varak 201 el yazması.

peygamberin eşleri olmaları fayda etmemiştir. Firavun'un hanımına ise, o zorba ve müannidin eşi olmak zarar vermemiştir; çünkü hepsi hakkında **kaza** ve **kader** tahakkuk etmiştir.

Tebâreke, Talak'ın sonundaki اَللّٰهُ الَّذِى خَلَقَ سَبْعَ سَمٰوَاتٍ وَمِنَ الْاَرْضِ مِثْلَهُنَّ (12) *"Allah, yedi kat göğü ve yerden bir o kadarını yaratan Allahtır..."* ayetiyle de irtibatlıdır. Bu surede aşağıdaki ayetlerde mezkur ayetin genişçe ve fazlaca açıklaması yapılmıştır:

اَلَّذِى خَلَقَ سَبْعَ سَمٰوَاتٍ طِبَاقًا مَاتَرٰى فِى خَلْقِ الرَّحْمٰنِ مِنْ تَفَاوُتٍ فَارْجِعِ الْبَصَرَ هَلْ تَرٰى مِنْ فُطُورٍ ثُمَّ ارْجِعِ الْبَصَرَ كَرَّتَيْنِ يَنْقَلِبْ اِلَيْكَ الْبَصَرُ خَاسِئًا وَهُوَ حَسِيرٌ وَلَقَدْ زَيَّنَّا السَّمَاءَ الدُّنْيَا بِمَصَابِيحَ...(3-4-5)

"Allah, yedi göğü, birbiri üzerinde tabaka tabaka yarattı. Rahman'ın yaratmasında bir aykırılık, uygunsuzluk göremezsin. Gözü(nü) döndür de bak, bir bozukluk görüyormusun? Sonra gözü(nü) iki kez daha döndür (bak). Göz, (aradığı bozukluğu bulmaktan) umudu keserek hor ve bitkin bir halde sana döner. Andolsun ki biz, en yakın göğü lambalarla donattık..."

Bu irtibata rağmen Talak suresinden sonra Tahrim suresi konulmuştur. Çünkü Tahrim, Talak'ın tamamlayıcısı gibidir.

***

NÛN (KALEM) SÛRESİ

Tebareke suresinin sonunda Allah Teala suyu çekme (kurutma) tehdidini[177] zikrettiği için bu surede de geceleyin uykudayken bir ateşle bağları ve bahçeleri yok edilen, sabah kalkıp bahçelerine gittiklerinde ondan bir eser bulamayan hatta yollarını şaşırdıklarını zanneden[178] kimselerin durumunu ve bağlarının-bahçelerinin yok edilişini zikretti.

---

[177] Bu tehdid, şu ayettedir: قل ارايتم ان اصبح ماءكم غورا فمن يأتيكم بماء معين (30).

[178] Kalem suresinde: انا بلوناهم كما بلونا اصحاب الجنة (17) ayetinden انا كنا طاغين (31) ayetine kadar.

Ayrıca bu suredeki: فطاف عليها طائف من ربك وهم نائمون فأصبحت كالصريم (19-20) *"Onlar daha uykudayken Rabbin'in katından gönderilen kuşatıcı bir âfet (ateş) bahçeyi sarıverdi de bahçe kapkara kesildi."* ayetlerinde meyvelerin geceleyin yok edildiğine; önceki suredeki: إن أصبح ماؤكم غورا (30) *"...suyunuz çekilecek olsa..."* ayetinde de suyun geceleyin yok edilmesine işaret vardır.

***

HÂKKA SÛRESİ

Nûn(Kalem) suresinde: يوم يكشف عن ساق ويدعون إلى السجود فلا يستطيعون (42) *"Bacaktan açılacağı (işlerin zorlaşacağı) ve secdeye çağrılacakları gün, buna (secdeye) güç yetiremezler."* ayetinde kıyamet günü kısaca zikredildi.

Bu surede ise kıyamet, dehşeti büyük bir gün olduğu için genişçe zikredildi.[179]

***

SEELE (MEÂRİC) SÛRESİ

Bu sure, kıyamet gününün ve cehennem'in diğer özellik-lerini anlatma hususunda Hâkka suresinin tamamlayıcısı gibidir.

İbn Abbas (r.a.), bu surenin Hâkka suresinden sonra nazil olduğunu söylemiştir. Ki bu da, surenin buraya konuluş münasebetlerinden birisidir.

***

---

179 Bu husus, surenin başından itibaren لايأكله الا الخاطئون (37) ayetine kadar.

NÛH SÛRESİ

Seele (Meâric) suresinin son tarafında: فَلاَ أُقْسِمُ بِرَبِّ الْمَشَارِقِ وَالْمَغَارِبِ إِنَّا لَقَادِرُونَ عَلَى أَنْ نُبَدِّلَ خَيْرًا مِنْهُمْ وَمَا نَحْنُ بِمَسْبُوقِينَ (40-41) *"Doğuların ve batıların Rabbine yemin ederim ki onların yerine daha iyilerini getirmeğe bizim gücümüz şüphesiz yeter. Bizim önümüze geçilmez (bize engel olunamaz).* "buyuruldu.

Bu surede ise helak edilen diğer kavimlerden farklı olarak hiç kimse kalmamak üzere hepsi helak edilen ve onların yerine onlardan hayırlıları getirilen Nuh (a.s.)un kavminin kıssası zikredildi.

Dolayısıyla bu sure, önceki surede ifade edilen hususun delili oldu.

Her iki surenin başında kafirler için vaîd edilen azap zik-redildi.[180]

***

CİN SÛRESİ

Nuh suresinde: اسْتَغْفِرُوا رَبَّكُمْ إِنَّهُ كَانَ غَفَّارًا يُرْسِلِ السَّمَاءَ عَلَيْكُمْ مِدْرَارًا ..(10-11) *"Rabbinizden mağfiret dileyin; çünkü O, çok bağışlayıcıdır. (Mağfiret dileyin ki) üzerinize gökten bol bol yağmur yağdırsın."* Buyuruldu.

Bu surede de:

وَأَنْ لَوِ اسْتَقَامُوا عَلَى الطَّرِيقَةِ لَأَسْقَيْنَاهُمْ مَاءً غَدَقًا (16) *"Şayet doğru yolda gitselerdi, onlara bol su verirdik."* buyuruldu.

Bu da açık bir irtibat yönüdür.[181]

---

[180] Sele (Mearic) suresinin başındaki vaîd: سأل سائل بعذاب واقع للكافرين ليس له دافع (1-2).
Nuh suresinin başındaki vaîd: ان انذر قومك من قبل ان يأتيهم عذاب اليم .. (1).

[181] Bu iki sure arasındaki münasebet yönlerinden biri de şudur: Allah Teala, Nuh suresinde: رب انهم عصوني واتبعوا من لم يزده ماله وولده الا خسارا (22)'ayetinden itibaren takip eden ayetlerde, artık Nuh'un kavmine yaptığı nasihatlerin

MÜZZEMMİL SÛRESİ

Bu surenin başındaki: قُمِ اللَّيْلَ اِلاَّ قَلِيلاً نِصفَهُ اَو انقُصْ مِنهُ قَلِيلاً اَوْ زِدْ عَلَيْهِ وَرَتِّلِ الْقُرْآنَ تَرْتِيلاً (2-3-4) *"Geceleyin kalk (namaz kıl) Geceyi tamamen değil de yarısını yahut yarıdan az eksiğini veya fazlasını yatmadan ibadetle geçir ve Kur'ân'ı tane tane oku."* ayetinin, önceki surenin son taraflarındaki: وَاَنَّهُ لَمَّا قَامَ عَبْدُ اللَّهِ يَدْعُوهُ كَادُوا يَكُونُونَ عَلَيْهِ لِبَدًا (19) *"Allah'ın kulu (Muhammed) O'na yalvarmaya* ***(namaza)*** *kalkınca (cinlerin hepsi hayretten) onun üzerine üşüşüp neredeyse keçe gibi birbirlerine geçeceklerdi.* Ve: وَاَنَّ الْمَسَاجِدَ لِلَّهِ فَلاَتَدْعُوا مَعَ اللَّهِ اَحَدًا (18) *"Mescidler, Allah'a mahsustur. Allah ile beraber* ***hiç kimseye yalvarmayın."*** ayetleriyle irtibatlı olduğu açıktır.[182]

***

MÜDDESSİR SÛRESİ

Bu ve önceki sure, Peygamber (a.s.)'e hitap ile başlamıştır.

---

fayda vermediğini, küfür ve dalalette kalmaya devam ettiklerini, en sonunda Nuh (a.s.)'un onlara beddua ettiğini zikrettikten sonra Cin suresinin başında cinlerin iman ve küfür konusunda insanlar gibi olduğunu, cin kafirleriyle insan kafirleri arasında bir bağ bulunduğunu beyan ederek: وانه كان رجال من الانس يعوذون برجال من الجن فزادوهم رهقا (6) ve: وانا منا الصالحون ومنا دون ذلك كنا طرائق قددا (11) ve: وانا منا المسلمون ومنا القاسطون (14) buyurdu.
Dolayısıyla bu sure, iman ve küfür noktasında cinlerle insanlar arasındaki benzerliği açıklamış oldu.

182 Cin ve Müzzemil sureleri arasındaki bir münasebet de şudur: Allah Teala, Cin suresinin sonundaki: فلا يظهر على غيبه احدا الا من ارتضى من رسول (26-27) ayetlerinde gayb bilgisini kimseye bildirmeyeceğini ancak bunu dilediği peygambere bildireceğini ifade etti. Müzzemmil suresi ise Peygamber (a.s.)'in peygamberliğinin başlangıcını ve mükellef olduğu ubudiyyet, ibadet ve davet düsturlarını zikretti. Çünkü Peygamber (a.s.) bir hadiste ifade edildiği üzere kıyamet öncesi gönderildi. Cin suresinde: وان ادرى اقريب ام بعيد ماتوعدون (25) buyuruldu. Sanki şöyle buyrulmuş oldu: *"Bu Müzzemmil suresi, kıyamet alametlerinden biridir ve Muhammed(a.s) Allah'ın, kendisine gaybı bildirmeğe razi olduğu kıyamet öncesinde bir peygamberdir."*

Her iki surenin baş tarafı, aynı konu hakkında nazil olmuştur.

İbn Durays, İbn Abbas'ın surelerin tertibiyle ilgili şöyle dediğini rivayet etmiştir: *"Müddessir suresi, Müzzemmil suresinin akabinde nazil oldu."* Bunu, Cabir b. Zeyd'den rivayet edenler de vardır.

***

﴾ KIYAMET SÛRESİ ﴿

Allah Teala, Müddessir suresinin sonunda cennet ve cehennem'i zikrettikten sonra: كَلاَّ بَلْ لاَيَخَافُونَ الآخِرَةَ (53) *"Yok yok onlar âhiretten korkmuyorlar."* buyurdu.

İnanmayanların ahiretten korkmamaları, öldükten sonra dirilmeyi inkar etmelerindendir.

Bu surede, öldükten sonra dirilmeye delil zikredildi. Kıyamet günü, o günün dehşeti ve halleri ve yaratılışın başlangıcı anlatıldı. Bu surede kıyamet halleri, vakıaya (gerçekteki sıraya) uyulmaksızın zikredildi.

***

﴾ İNSÂN SÛRESİ ﴿

Bu surenin, Kıyamet suresiyle irtibatı son derece açıktır:

Allah Teala, kıyamet suresinin sonunda insanı **nutfe**'den yarattığını zikretti.

Bu surenin başında da beşer'in babası Adem (a.s.)'in yaratılışıyla başlayarak aynı şekilde **insanı nutfe'den yarattığını** zikretti.

Kıyamet suresinde: فَجَعَلَ مِنْهُ الزَّوْجَيْنِ الذَّكَرَ وَالأنثى (39) *"O (meni)den iki çifti: Erkeği ve dişiyi yarattı."* buyurdu.

Bu surede: إِنَّا خَلَقْنَا الْإِنسَانَ مِن نُّطْفَةٍ أَمْشَاجٍ نَّبْتَلِيهِ فَجَعَلْنَاهُ سَمِيعًا بَصِيرًا (2) *"..Biz insanı, karışık bir nutfeden yarattık. Onu imtihan edelim diye, kendisini işitir ve görür yaptık."* buyurarak önceki ayette değinmediği bir hususa değindi. Sonra, insana doğru yolu gösterdiğini, onu "**şükreden**" ve "**nankör**" diye iki kısma ayırdığını ve hepsine durumlarına göre karşılık verileceğini beyan etti.

Allah, kıyamet suresinde, kıyamet gününün durumunu anlattı. Cehennem ve Cennet'in halini geniş olarak anlatmadı, kısaca anlattı. Bu surede ise ikisinin özellikle cennet'in halini uzunca anlattı.[183] cennet'in durumunun uzunca anlatılması, kıyamet suresindeki: وُجُوهٌ يَوْمَئِذٍ نَّاضِرَةٌ (22) *"Yüzler vardır ki o gün ışıl ışıl parlar."* ayetinin bir şerhidir.

Kıyamet suresindeki: تَظُنُّ أَن يُفْعَلَ بِهَا فَاقِرَةٌ (25) *"Kendilerinin, bel kemiklerini kıran bir felakete uğratılacaklarını sezerler."* ayetinin şerhi ise, bu suredeki: إِنَّا أَعْتَدْنَا لِلْكَافِرِينَ سَلَاسِلَ وَأَغْلَالًا وَسَعِيرًا (4) *"Biz, kâfirler için zincirler, demir halkalar ve alevli bir ateş hazırladık."* ayetidir.

Kıyamet suresinde: كَلَّا بَلْ تُحِبُّونَ الْعَاجِلَةَ وَتَذَرُونَ الْآخِرَةَ (20–21) *"Hayır, siz çabuk geçen dünyayı seviyorsunuz da âhireti bırakıyorsunuz"*; bu surede de: إِنَّ هَؤُلَاءِ يُحِبُّونَ الْعَاجِلَةَ وَيَذَرُونَ وَرَاءَهُمْ يَوْمًا ثَقِيلًا (27) *"Şu insanlar, çarçabuk geçen dünyayı seviyorlar da önlerindeki çetin bir günü (âhireti) ihmal ediyorlar."* buyurdu.

Bu da iki sure arasındaki münasebet yönlerinden biridir.[184]

***

---

[183] Bu surede cennetin durumunun uzunca anlatılması şu ayetlerdedir: ان الابرار يشربون من كاس كان مزاجها كافورا (5) ayetinden itibaren, ان هذا كان لكم جزاء وكان سعيكم مشكورا (22) ayetine kadar.

[184] Kıyamet suresiyle İnsan suresi arasındaki münasebetlerden biri de şudur: Allah Teala, kıyamet suresinde: كلا اذا بلغت التراقى وقيل من راق (26)'ayetinden ثم اولى لك فاولى (35) ayetine kadar kafirlerin ölüm zamanındaki hallerini, karşılaşacakları kahır ve pişmanlıkları anlattı. Bu surede ise: يوفون بالنذر ويخافون يوما كان شره مستطيرا (7)' ayetinden, فوقيهم الله شر ذلك اليوم ولقيهم نضرة وسرورا (11) ayetine kadar müminlerin hayattaki hallerini açıkladı.

MÜRSELÂT SURESİ

Bu surenin, önceki sureyle irtibatı:

Allah, İnsan suresinin sonunda: يُدْخِلُ مَنْ يَشَاءُ فِى رَحْمَتِهِ وَالظَّالِمِينَ أَعَدَّ لَهُمْ عَذَابًا أَلِيمًا (31) *"Allah, dilediğini rahmetine dahil eder. Zalimlere gelince O, onlar için elemli bir azap hazırlamıştır."* buyurdu.

Bu sureye, önceki surede o va'd edilenlerin doğru olduğuna yemin ederek başladı. Bu yemin, müminlere va'd edilen ve zalimlere vaîd edilen şeylerin gerçek olduğunu teyid etmek içindir.

Sonra Allah: فَإِذَا النُّجُومُ طُمِسَتْ (8) *"Yıldızların ışığı söndürüldüğü zaman."* ayetinde ve takip eden ayetlerde kıyametin kopmasını ve alametlerini zikretti.

Bu surede ki: إِنَّمَا تُوعَدُونَ لَوَاقِعٌ (7) *"Size va'dolunan şeyler, muhakkak gerçekleşecektir."* ayetiyle, önceki surede ve bu surede kafirler için yapılan vaîd'e ve müminler için yapılan va'd'e işaret edilerek hepsinin doğru ve gerçek olduğu ifade edilmiştir..[185]

***

AMME (NEBE') SÛRESİ

Bu surenin, önceki sureyle irtibatı:

Her iki surede ayetlerin cümle yapısı birbirleriyle mütena-

---

[185] Kıyamet, İnsan ve Mürselat sureleri arasında insanın yaratılışını anlatmaları yönünden de bir münasebet vardır: Allah Teala, Kıyamet suresinde: الم يك نطفة من منى يمنى ثم كان علقة فسوى فجعل منه الزوجين الذكر والانثى (37–39) ayetlerinde insanın yaratılışının başlangıcını zikretti. İnsan suresinde: نحن خلقناهم وشددنا اسرهم (28) ayetinde insanın bünyesini, (eklemlerini, damarlarını, sinirlerini) tedricen sağlamlaştırdığını zikretti. Mürselat suresinde: الم نخلقكم من ماء مهين (20) ayetiyle, kendisini güçlü görerek kibirlenen insana, onu hakîr bir sudan yarattığını hatırlattı.

siptir. Mürselat suresinde: اَلَمْ نُهْلِكِ الْاَوَّلِينَ (17) *"Öncekileri helak etmedik mi?* ",اَلَمْ نَخْلُقْكُمْ مِنْ مَاءٍ مَهِينٍ (20)*" Sizi âdi bir sudan yaratmadık mı?* اَلَمْ نَجْعَلِ الْاَرْضَ كِفَاتًا (25) *"Yeri toplanma yeri yapmadık mı?* "ve sonuna kadarki ayetlerle, Amme suresindeki: اَلَمْ نَجْعَلِ الْاَرْضَ مِهَادًا (6) *"Biz yeri beşik yapmadık mı?* "ayeti ve sonuna kadarki ayetlerin cümle yapısı birbiriyle uyumludur.

Böyle cümleler arasındaki uyumun bir benzeri Şerh ve Duhâ surelerinin cümlelerinde de vardır. Duhâ'da: اَلَمْ يَجِدْكَ يَتِيمًا فَآوٰى وَوَجَدَكَ ضَالًّا فَهَدٰى وَوَجَدَكَ عَائِلًا فَاَغْنٰى فَاَمَّا الْيَتِيمَ فَلَا تَقْهَرْ وَاَمَّا السَّائِلَ فَلَا تَنْهَرْ وَاَمَّا بِنِعْمَةِ رَبِّكَ فَحَدِّثْ *"O,seni yetim bulup barındırmadı mı? Seni şaşırmış bulup yol göstermedi mi? Seni fakir bulup zengin etmedi mi? Öyleyse sakın öksüzü ezme! Dilenciyi azarlama! Rabbinin nimetini şükranla an!* "

Şerh suresinde : اَلَمْ نَشْرَحْ لَكَ صَدْرَكَ وَوَضَعْنَا عَنْكَ وِزْرَكَ..وَرَفَعْنَا لَكَ ذِكْرَكَ ..فَاِذَا فَرَغْتَ فَانْصَبْ وَاِلٰى رَبِّكَ فَارْغَبْ (1) *"Biz açmadık mı senin göğsünü? Atmadık mı üzerinden yükünü? Yüceltmedikmi şanını? ..Öyleyse boş kaldığında ibadete dur! Rabbine yalvar!"* ayetlerinin cümleleri birbirleriyle uyumludur.

Bu sure ve bundan önceki dört sure cennet ve cehennem'i anlatma konusunda müşterektirler:

Mürselat suresinde: لِاَيِّ يَوْمٍ اُجِّلَتْ لِيَوْمِ الْفَصْلِ وَمَا اَدْرٰيكَ مَا يَوْمُ الْفَصْلِ (12–14) *"(Bu alametler yani yıldızların ışığının söndürülmesi, gökkubbenin yarılması, dağların ufalanıp savrulması ve peygamberlerin ümmetleri hakkında şahitlik yapma zamanı, bütün bunlar) ne zamana ertelenmiştir? Ayırım gününe (haklının, haksızın ayırt edileceği hüküm gününe). (Resûlüm) Ayırım gününün ne olduğunu sen nerden bileceksin!"*; bu surede ise: اِنَّ يَوْمَ الْفَصْلِ كَانَ مِيقَاتًا يَوْمَ يُنْفَخُ فِى الصُّورِ فَتَأْتُونَ اَفْوَاجًا وَفُتِحَتِ السَّمَاءُ فَكَانَتْ اَبْوَابًا وَسُيِّرَتِ الْجِبَالُ فَكَانَتْ سَرَابًا... (17–18 ve sonraki ayetler) *"Şüphesiz ayırım günü, belirlenmiş bir zamandır. O gün Sûr'a üflenir, bölük bölük gelirsiniz. Gök açılmış kapı kapı olmuştur. Dağlar yürütülmüş bir serap olmuştur..."* buyuruldu.

Dolayısıyla bu sure, önceki surede mücmel (özet) olarak zikredilen يَوْمَ الْفَصْلِ (ayırım günü)'ın şerhi gibidir.[186]

***

ABESE SÛRESİ

Bu surenin, Nâziât suresinden sonra konulmasının münasebeti:

Bu iki surenin son bölümü birbirinin benzeridir. Çünkü Naziat suresinde: ..فَإِذَا جَآءَتِ الطَّآمَّةُ (34) *"Her şeyi alt üst eden o büyük felaket geldiği zaman"*; Bu surede de: فَإِذَا جَآءَتِ الصَّآخَّةُ (33) *"Kulakları patlatan gürültü geldiği zaman"* buyurulmuştur. الطآم ve الصآخة kıyamet gününün isimlerindendir.[187]

***

---

[186] Müellif, Nâziât suresini ve önceki sureyle münasebetini zikretmedi. Bizim bu iki sure arasındaki münasebet konusunda görüşümüz şöyledir: Nebe' suresinde kıyamet günü uzunca anlatıldı. Nâziât suresinde kıyameti ve tekrar dirilmeyi inkar edenlerin bahaneleri: يقولون أئنا لمردودون فى الحافرة أئذا كنا عظاما نخرة (10–11) demeleri ve onlara verilen cevap: فانما هى زجرة واحدة (13) zikredildi. Surenin geri kalan kısmında Allah'ın ölüleri diriltmeye gücünün yettiği teyit edildi ve buna delil getirildi.

[187] Müellif, bu iki surenin sıralanışındaki sırrı zikretmedi. Ben derim ki: الطامة kelimesi, الطم kökündendir. الطم: Baskın yapmak, darmadağın etmek, doldurmak, felaket ve su baskınında kalmak gibi manalara gelir. طم البئر : kuyu sıkıştı, taştı demektir. Kıyamete الطامة ismi verilmiştir, çünkü kıyamet, her şeyi darmadağın, alt üst eder. الصاخة kelimesi, الصخ kökündendir. الصخ: şiddetli ses demektir. Kıyamet'e الصاخة ismi verilmiştir, çünkü kıyametin, insanların dizlerinin bağlarını çözen çok şiddetli sesi vardır. الطم (yıkıp darmadağın etmek), الصخ (şiddetli ses)'ten önce olduğu için الطامة , Naziat suresinde; الصاخة ise Abese suresinde zikredildi.Tabiatıyla Abese, Naziat'tan sonraya bırakıldı.

TEKVÎR SÛRESİ

Önceki surede: فاذا جائت الصّاخّة يوم يفرّ المرء من اخيه وامّه وابيه وصاحبته وبنيه لكلّ امرئ منهم شان يغنيه... (34–35 ve sonraki ayetler) *"Kulakları patlatan gürültü geldiği zaman, işte o günde kişi kardeşinden, annesinden, babasından, eşinden ve çocuklarından kaçar..."* buyurularak kıyamet günü, âdeta gözle görülüyor gibi anlatıldı.

Hadis-i şerifte şöyle buyuruldu:

"Kim kıyamet gününe, gözüyle görüyor gibi bakmak isterse, اذا الشّمس كوّرت اذا السّماء انشقّت, اذا السّماء انفطرت *surelerini okusun."*[188]

İNFİTÂR SÛRESİ

Bu surenin, önceki sureyle irtibatı:

Yukarıda ifade edilenlerle birlikte, her iki surenin sonları, birbirlerine benzer.[189]

***

MÜTAFFİFÎN SÛRESİ

İnfitar ve İnşikak sureleri, beş yönden birbirine benzemesine rağmen bunların arasına Mütaffifîn suresi konulmuştur. Bunun sebebi aşağıda açıklanacaktır.

Önce İnfitar ve İnşikak sureleri arasındaki benzerlikler:

---

[188] Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 2/72; *Tuhfetü'l-Ahvezî*'de Tirmizi, "tefsir" böl., 9/252-253.

[189] Tekvir suresinin sonu: وما تشاءون الا ان يشاء الله (29), İnfitar suresinin sonu: يوم لاتملك نفس لنفس شيئا و الامر يومئذ لله (19). Her iki ayetin manası birdir.

إِذَا السَّمَاءُ lafzıyla başlamışlardır.

İkisinde de: يَا اَيُّهَا الْاِنْسَانُ hitabı vardır.

Kıyamet gününün durumunu şerh etmişlerdir. Bu sebeple, yukarıda (Tekvir suresinde) geçen hadis, her ikisini de kapsamaktadır.

Mikdarları, birbirine uygundur.

Mekke'de nazil olmuşlardır.

Mütaffifin suresinin, Medine'de nazil olmasına ve başlangıcı, sonucu farklı olmasına rağmen **İnfitar suresinden sonra ve İnşikak suresinden önce konulmasının hikmeti:**

Dört surede (Tekvir, İnfitar, Mütaffifin ve İnşikak) kıyamet gününün halleri anlatılırken o günde vaki olacak safhalar, vuku' sırasına göre zikredilmiştir:

Tekvir suresinde haber verilen, kıyamet günü hallerinin çoğu ve İnfitar suresinde haber verilen hallerin hepsi, kıyamet gününün başında vaki olacak hallerdir.

Bundan sonra (mahşerde) uzun bir bekleme safhası olacaktır. İnsanlar, bu uzun bekleme sonucu sıkıntı, izdiham ve zorluklarla karşılaşacaklar ve terler içinde kalacaklardır. İşte bu uzun bekleyiş Mütaffifin suresinde: يَوْمَ يَقُومُ النَّاسُ لِرَبِّ الْعَالَمِينَ (6)

"O gün insanlar, âlemlerin Rabbinin dîvanında dururlar." ayetinde zikredilmiştir. Bunun içindir ki hadis-i şerifte: *"İnsanların her biri, kulaklarının yarısına kadar ter içinde ayakta kalacaklardır."*[190] buyurulmuştur.

Sonra, **şefâat-i uzmâ** tahakkuk edecek, bunun akabinde her kesin kitabı dağıtılacak. Kitapları kimi sağ eliyle, kimi sol eliyle ve kimi de sırtından alacak. Bu olayların sırası, hadislerde böylece anlatılmıştır.

Dolayısıyla, içinde *"kitapların verilmesi ve hisap"* zikredilen İnşikak suresinin, kendisinde *"bekleme"* zikredilen Mütaffifin su-

---

[190] Buhârî, "Tefsir", 6/207 (İbn Ömer'den). Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 2/13-19 (Buhari' den farklı lafızla), 2/31 (aynı lafızla).

resinden ve kıyamet gününün ilk safhalarının zikredildiği Tekvir ve İnfitar surelerinden sonraya konulması münasip olmuştur.

Allah Teala İnfitar suresinde: وَإِنَّ عَلَيْكُمْ لَحَافِظِينَ كِرَامًا كَاتِبِينَ.. (11-12) *"Üzerinizde muhafızlık yapan (yaptıklarınızı zapt eden) değerli kâtipler vardır."* buyurdu. Bu yazıcı meleklerin, yazma işi dünyadadır. Bu surede, **yazıcı melekler**in yazdıkları şeye سِجِّين *yani aşağı zindanda* veya عِلِّيُّون *yücelerde olan:* كِتَابٌ مَرْقُومٌ (9, 20) *"amellerin yazıldığı kitap"* denildi. Bu yazma da dünyadadır. Ancak meleklerin bunları yazması, hadislerde belirtildiği üzere ya günü gününedir ya da ölümden sonra berzah âlemindedir.

İşte kitaplarla ilgili bu ikinci durum, ikinci surede zikredilmiştir. Bu kitaplarla ilgili üçüncü bir durum daha vardır ki bu, kıyamette kitabı sahibinin sağ veya sol elle almasıdır.

Dolayısıyla kitapların üçüncü durumunun (sağ ve sol elle almanın) zikredildiği İnşikak suresinin, ikinci durumun zikredildiği Mütaffifin suresinden sonra konulması münasip olmuştur.

İmam Fahreddin (Râzî)'in, Mütaffifin suresi hakkında şöyle dediğini gördüm: "Bu surenin evvelinin, kendinden önceki surenin sonuyla irtibatı açıktır. Çünkü Allah Teala, İnfitar suresinde kıyamet gününün sıfatı olarak:

يَوْمَ لَاتَمْلِكُ نَفْسٌ لِنَفْسٍ شَيْئًا وَالْاَمْرُ يَوْمَئِذٍ لِلّٰهِ *"O ceza günü, kimsenin kimseye yardım edemeyeceği bir gündür.O gün emir yalnız Allah'ındır."* Buyurdu. Ki böyle buyurması, âsiler için bir tehdittir. Bu tehdidi hemen (yine bir tehdit olan): وَيْلٌ لِلْمُطَفِّفِينَ *"Ölçü ve tartıda hile yapanlara yazıklar olsun!* "ayeti izlemiştir.

***

İNŞİKÂK SÛRESİ

Bu sure hakkında, Mütaffifin suresi anlatılırken yeterince söz edildi.

BÜRÛC VE TÂRIK SURELERİ

Bu iki sure kardeş gibi oldukları için beraberce ele alındı.

Bürûc suresi uzun olduğu için önce konulmuştur.

Her iki sure, وَالسَّمَاءِ lafzıyla başlamada kardeş gibi olduklarından, yine السَّمَاء lafzıyla başlayan İnşikak suresinden sonra konulmuşlardır. Bunun için hadiste, السماء kelimesiyle başlayan dört sureye: es-Semâvât (السَّمٰوَات) denilmiştir.[191] Bu surelere el-Müsebbihât (الْمُسَبِّحَات) da denir.

A'LÂ SÛRESİ

Önceki surede: وَالْاَرْضِ ذَاتِ الصَّدْعِ (12) *"(Bitkilerin çıkması için) çatlayan yere andolsun"* ayetinde **nebatatın yaratılışı**; فَلْيَنْظُرِ الْاِنْسَانُ مِمَّ خُلِقَ خُلِقَ مِنْ مَاءٍ دَافِقٍ يَخْرُجُ مِنْ بَيْنِ الصُّلْبِ وَالتَّرَآئِبِ (5-7) *"İnsan neden yaratıldığına bir baksın: Atılan bir sudan yaratıldı. Bel ile kaburga kemikleri arasından çıkan bir sudan."* ayetlerinde **insanın yaratılışı** zikredildi.

Bu surede ise **insanın yaratılışıyla** ilgili: اَلَّذِى خَلَقَ فَسَوّٰى (2) *"O ki her şeyi yarattı, düzene koydu"*; **nebatatın yaratılışı** hakkında: وَالَّذِى اَخْرَجَ الْمَرْعٰى فَجَعَلَهُ غُثَاءً اَحْوٰى (3–4) *"Ve O ki otlağı çıkardı, sonra da onu kupkuru siyah bir çöpe çevirdi"* buyurularak bu surede nebatat genişçe anlatıldı. İnsanın yaratılışı ise önceki surede genişçe anlatıldı.

Bu sure, insana ve diğer yaratılanlara şamil olması cihetiyle daha umumidir.

***

---

[191] Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 2/327 de Ebu Hüreyreden rivayet edilen şu hadisi nakletti:
"Peygamber (a.s.), yatsı namazında السموات*'ın (başında* السماء *zikredilen dört surenin) okunmasını emreti."*

ĞÂŞİYE SÛRESİ

Allah Teala, A'lâ suresinde: سَيَذَّكَّرُ مَنْ يَخْشَى وَيَتَجَنَّبُهَا الْاَشْقَى الَّذِى يَصْلَى النَّارَ الْكُبْرَى ثُمَّ لَايَمُوتُ فِيهَا وَلَا يَحْيَى قَدْ اَفْلَحَ مَنْ تَزَكَّى وَذَكَرَ اسْمَ رَبِّهِ فَصَلَّى بَلْ تُؤْثِرُونَ الْحَيَوةَ الدُّنْيَا وَالْاٰخِرَةُ خَيْرٌ وَاَبْقَى (10–17) *"Allah'a saygılı olan öğüt alır. Kötü kimse öğütten kaçınır. O da en büyük ateşe girer. Sonra orada ne ölür, ne yaşar. Temizlenen, Rabbinin adını anıp ona kulluk eden kimse kuşkusuz kurtuluşa erer. Fakat siz dünya hayatını tercih ediyorsunuz. Oysa âhiret hayatı daha iyi ve daha devamlıdır."* Ayetlerinde mücmel olarak mümin, kafir cehennem ve cennet'e işaret etti.

Bu surede bunları ayrıntılı olarak anlattı ve cennet ile cehennemin özelliklerini ve bu her ikisine de gidecek olanların durumlarını önceki suredeki anlatıma göre genişçe açıkladı.

Bundan dolayı:

Bu suredeki: وُجُوهٌ يَوْمَئِذٍ خَاشِعَةٌ عَامِلَةٌ نَاصِبَةٌ *"Yüzler var ki o gün öne düşüktür, durmadan çalışır(didinir), yorulur."* (3–4) ayetleri, önceki surede: وَيَتَجَنَّبُهَا الْاَشْقَى (11) *"kötü kimse öğütten kaçar"* ayetinin karşılığıdır. (Yani o gün, yüzleri öne düşen ve maruz kaldığı felaketten kurtulmak için didinip çırpınarak yorulanlar, peygamberin öğüdünden kaçan kötü kimselerdir.)

Bu suredeki: تَصْلَى نَارًا حَامِيَةً تُسْقَى مِنْ عَيْنٍ آنِيَةٍ لَيْسَ لَهُمْ طَعَامٌ اِلَّا مِنْ ضَرِيعٍ لَايُسْمِنُ وَلَايُغْنِى مِنْ جُوعٍ (3-7) *"Kızgın ateşe atılır, kaynar su akıtan pınardan içirilir. Onlar için yemek yoktur, ancak onlara gıda vermeyen, açlığı da gidermeyen kuru dikenden yapılan bir yiyecek verilir."* ayetleri, önceki suredeki: يَصْلَى النَّارَ الْكُبْرَى (12) *"O (öğütten kaçan nasipsiz) en büyük ateşe girer."* ayetinin karşılığıdır.

Önceki surede, ahiret hakkında: وَالْاٰخِرَةُ خَيْرٌ وَاَبْقَى (16) *"Oysa âhiret hayatı daha iyi ve daha devamlıdır."* buyurulduğundan, bu suredeki *"ahiret hayatı daha iyidir"* ayetinin manasını teyit etmek için cennet'in özelliği, cehennem'in özelliğinden daha geniş olarak anlatıldı.

***

FECR SÛRESİ

Bu surenin, önceki sureyle irtibatı:

Önceki surede: إِنَّ إِلَيْنَا إِيَابَهُمْ ثُمَّ إِنَّ عَلَيْنَا حِسَابَهُمْ (25–26) *"Onların dönüşü bizedir. Sonra onların sorguya çekilmesi de bize âittir."* Ayetlerinin ve o surenin ihtiva ettiği va'd ve vaidlerin doğru olduğuna bu surenin başında yemin edilmiştir.

Bunun gibi Zariyat suresinin evveli, Kaf suresinde anlatılanların gerçek olduğuna; Mürselat suresinin evveli, Amme suresinde zikredilenlerin hakikat olduğuna bir yemindir.

Bu suredeki: أَلَمْ تَرَ كَيْفَ فَعَلَ رَبُّكَ بِعَادٍ إِرَمَ ذَاتِ الْعِمَادِ الَّتِي لَمْ يُخْلَقْ مِثْلُهَا فِي الْبِلَادِ وَثَمُودَ الَّذِينَ جَابُوا الصَّخْرَ بِالْوَادِ وَفِرْعَوْنَ ذِي الْأَوْتَادِ... (6) *"Görmedin mi, Rabbin ne yapmış Âd kavmine? Ülkelerde benzeri yaratılmamış olan sütunlu İrem şehrine? Yontulmuş kayaları vâdiye getiren Semud kavmine? Kazıkların (kazık gibi dikilmiş pramitlerin) sahibi Firavun'a?..."* ayetlerinin **cümle yapısı**, önceki suredeki: أَفَلَا يَنْظُرُونَ إِلَى الْإِبِلِ كَيْفَ خُلِقَتْ وَإِلَى السَّمَاءِ كَيْفَ رُفِعَتْ وَ إِلَى الْجِبَالِ كَيْفَ نُصِبَتْ وَ إِلَى الْأَرْضِ كَيْفَ سُطِحَتْ... (17) *"Bakmıyorlar mı develere; nasıl yaratılmış? Göğe, nasıl yükseltilmiş? Dağlara, nasıl dikilmiş? Yere, nasıl yayılıp döşenmiş?..."* ayetlerinin **cümle yapısına** benzemektedir.[192]

---

[192] Müellifin zikrettiği irtibattan daha açık irtibat yönleri vardır: Allah Teala, Ğaşiye suresinde cennet ve cehennemin özelliklerini, A'lâ suresinde sıraya göre detaylıca anlattı. Fecr suresinde cehennem ehlinin azap edilme sebeplerini zikrederek daha da detaylandırdı ve buna: الم تر كيف فعل ربك بعاد (6)'dan itibaren ان ربك لبالمرصاد (14)'e kadarki ayetlerde Ad ve Firavun kavimlerini örnek gösterdi. Sonra: كلا بل لاتكرمون (17) ve sonrası ayetlerde onların azgınlıklarının bazı unsurlarını zikretti. Dolayısıyla Fecr suresi, onlara delil ikame etme mesabesindedir. Yine Ğaşiye suresinde: انما انت مذكر لست عليهم بمسيطر (21–22) ayetinde Peygamber (a.s.)'in sadece hatırlatıcı olduğu, inanmayanlar üzerine mütehakkim olmadığı zikredildi. Fecr suresinde de daha önceki inanmayanlara hatırlatmalar yapıldığı sonra da onların dünyada cezalandırıldığı ve ahirette azaba uğrayacakları ve pişmanlığın kendilerine artık fayda vermeyeceği zikredildi.

BELED SÛRESİ

Bu surenin, önceki sureyle irtibatı:

Önceki surede, malı çok sevenler, haram-helal demeden miras yiyenler, yoksulları doyurmayı teşvik etmeyenler kötülendi.

Bu surede de mal sahiplerinden, köle azad etmek, zor günde yetimi ve yoksulu doyurmak gibi hasletler istendi.[193]

***

ŞEMS, LEYL, DUHÂ SÛRELERİ

Bu üç sure arasında çok güzel bir ahenk vardır. Çünkü bu surelerin baş taraflarında, anlamca birbirine yakın olan الشَّمْس, الَّيْل, الضُّحَى kelimelerinin olması sebebiyle, başlıkları arasında bir münasebet vardır. Fecr suresi de bunlardandır. Ancak önemli bir nükte sebebiyle, -İnfitar ile İnşikak sureleri arasına ve السماء kelimesiyle başlayan sureler (dört sure) arasına Mütaffifin suresi konulduğu gibi- bu surelerle Fecr suresi arasına Beled suresi konulmuştur.

Surelerin sıralanışında; surelerin isim ve başlangıçlarındaki uygunluğa ve nüzul tertibine riayet edilmesi, ancak daha kuvvetli ve sağlam bir münasebet olmadığı zamandır. (Daha kuvvetli münasebet olduğu zaman, surelerin sıralaması, isim ve başlangıçlarındaki uygunluğa göre değil, o sağlam münasbete göredir.)

Şems suresinin, Beled suresiyle irtibatı açıktır:

---

[193] Bu surenin, önceki sureyle münasebetlerinden biri de şudur: Allah Teala; önceki surede yoksulları doyurmaması, yetimlere iyilik yapmaması sebebiyle, insana rızık darlığını müptela ettiğini, mal sevenleri kınadığını zikretti. Bu surede de o kimselerin, sarp yokuşu geçip hedefe varamadıklarını zikretti.

Allah Teala, Beled suresinin sonunda eshâbü'l-meymene (اَصْحَابُ الْمَيْمَنَةِ = kitapları sağ eline verilenler) ve eshâbü'l-meş'eme (اَصْحَابُ الْمَشْئَمَةِ = kitapları sol eline verilenler) 'yi zikrettikten sonra bu iki fırkayı Şems suresinde özetledi. Dolayısıyla Şems suresinde: قَدْ اَفْلَحَ مَنْ زَكّٰيهَا (9) ayetindeki: *"nefsini kötülüklerden arındırıp kurtuluşa erenler"*, Beled suresindeki: اَصْحَابُ الْمَيْمَنَةِ 'dir. Şems suresinde: وَقَدْ خَابَ مَنْ دَسّٰيهَا (10) ayetindeki: *"nefsini kötülüklere daldırıp ziyan edenler"*, Beled suresindeki اَصْحَابُ الْمَشْئَمَةِ 'dir.

Velhasıl bu sure, önceki surede zikredilenlerin bir özetidir.

İmam Fahreddin (Râzî), dedi ki:

"Şems suresinin amaçladığı şey, tâatlere özendirmek; masiyetlerden sakındırmaktır."

Leyl suresi, Şems suresinin özetle zikrettiğini ayrıntılı açıklar:

Leyl suresindeki: فَاَمَّا مَنْ اَعْطٰى وَاتَّقٰى وَصَدَّقَ بِالْحُسْنٰى (5–6) *"Kim (hayır için) verir, takva sahibi olur ve en güzel sözü doğrularsa."* ayetleri, Şems suresindeki: قَدْ اَفْلَحَ مَنْ زَكّٰيهَا (9) *"Andolsun ki nefsini kötülüklerden arındıran kurtuluşa ermiştir."* ayetinin detayıdır.

Duhâ suresi, Leyl suresiyle iki yönden irtibatlıdır:

Leyl suresinde: وَاِنَّ لَنَا لَلْاٰخِرَةَ وَالْاُولٰى (13) *"Âhiret de dünya da bizimdir"*;

Duha suresinde: وَلَلْاٰخِرَةُ خَيْرٌ لَكَ مِنَ الْاُولٰى (4)" *Âhiret, senin için dünyadan daha hayırlıdır."*

Leyl suresinde: وَلَسَوْفَ يَرْضٰى (21)" *(Malını Allah rızası için veren) yakında kendisi de memnun olacaktır."*;

Duha suresinde: وَلَسَوْفَ يُعْطِيكَ رَبُّكَ فَتَرْضٰى (5) *"Rabbin sana verecek, sen de memnun olacaksın."* ayetleri arasında irtibat vardır.

Duha suresi, Peygamber (a.s.) hakkında nazil olduğu için aydınlığı ifade eden الضُّحٰى "kuşluk" kelimesi ile başladı.

Leyl suresi, - cimri hakkındaki ayetler hariç-[194] Ebû Bekir (r.a.) hakkında; Duhâ suresi de Peygamberimiz hakkında olduğundan, Muhammed (a.s.) ile Ebû Bekir (r.a.) arasında aracı olmadığı bilinsin diye bu iki sure arasına aracı (başka bir sure) girmedi.

***

﴿ ELEM NEŞRAH (ŞERH) SÛRESİ ﴾

Bu sure, Duhâ suresiyle cümlelerindeki uyumluluk sebebiyle kuvvetli bir şekilde irtibatlıdır. Bunun için Selef'ten bazıları, bu iki surenin aralarında besmele olmaksızın tek bir sure olduğunu söylemişlerdir.[195]

İmam Fahreddin, dedi ki:

"Onları böyle söylemeye sevk eden şey, أَلَمْ نَشْرَحْ لَكَ صَدْرَكَ ayetinin, Duha suresindeki: أَلَمْ يَجِدْكَ يَتِيمًا فَآوَى ayetine atıf gibi olmasıdır." [196]

Ben derim ki:

İsrâ hadis-i kudsisinde Allah Teala şöyle buyurmuştur: يَا مُحَمَّدُ أَلَمْ أَجِدْكَ يَتِيمًا فَآوَيْتُ وَضَالاً فَهَدَيْتُ وَعَائِلاً فَأَغْنَيْتُ وَشَرَحْتُ لَكَ صَدْرَكَ وَحَطَطْتُ عَنْكَ وِزْرَكَ وَرَفَعْتُ لَكَ ذِكْرَكَ فَلاَ أُذْكَرُ إِلاَّ ذُكِرْتَ *"Ya Muhammed! Seni yetim bulup barındırmadım mı? Seni şaşırmış bulup yol*

---

[194] Bu sureden Ebu Bekir hakkında nazil olan ayetler: فاما من اعطى واتقى وصدق بالحسنى فسنيسره لليسرى
Ebu Bekir, Mekke'de müslüman olan güçsüzleri, kadınları azad ederdi, babası onu bu sebeple ayıpladı. Bunun üzerine o ayetler nazil oldu. (*Taberi Tefsiri*, 30/142.)

[195] Bu sözü, Fahreddin Râzi, tefsirinde Tâvûs ve Ömer b. Abdülaziz'in söylediğini nakletmiştir.

[196] Mana yönünden atıftır, lafız yönünden atıf değildir. Bu surede Allah, Peygamber (a.s.)'in kalbini açtığını; önceki surede de kalbinin açılmasına amil olan unsurları zikretti: Ki bunlar, yetim kalmasından sonra Allah'ın onu barındırması, şaşkınlık halinden sonra ona yol göstermesi, fakirlikten sonra, zengin etmesi, özellikle Allah'ın, verceğim vaadinden sonra onun memnun olacak olması. Bütün bunlar, kalbinin iman için açılmasının sebepleridir.

göstermedim mi? Seni fakir bulup zengin etmedim mi? Ben, senin göğsünü açıp, üzerinden yükünü attım, şanını yücelttim. Senin anındıklarını ben de anarım"

Bu hadis-i kudsî'yi, İbn Ebî Hâtim nakletmiştir.[197] Bu hadiste de iki sûrenin mana yönünden irtibatlı olduğuna yeterli delil vardır.

***

﴾ TÎN SÛRESİ ﴿

Bu sûredeki: لقد خلقنا الانسان فى احسن تقويم ثم رددناه اسفلين (4-5) *"Yemin ederim ki biz,insanı en güzel biçimde yarattık.Sonra onu aşağıların aşağısına(cehenneme) gönderdik."* ayetleri, Şems suresindeki: ونفس وما سويها (3) *"Nefs'e ve onu biçimlendirene yemin olsun ki.."* ayetinin ayrıntılı açıklamasıdır. Ancak üç surenin (Şems, Leyl ve Duha), arka arkaya gelmesi daha münasip olduğu için bu sure sona bırakılmıştır.

Bu sure, وهذا البلد الامين (3) ayeti sebebiyle Beled suresiyle de irtibatlıdır.

Şems suresinin Beled suresiyle; Beled suresinin Fecr suresiyle irtibatı, Tin suresinin Beled suresiyle olan irtibatından daha kuvvetli olduğu için Tin suresi yine sona bırakılmıştır. Çünkü Tin ile Beled'in irtibatı sadece ikisinde de: هذا البلد bulunması sebebiyledir.

Şeyh Tacüddin b. Atâullah el-İskenderî,[198] *"Letâif'ül-Minen"* isimli kitabında Şeyh Ebü'l-Abbas el-Mürsî'nin [199] şöyle dediğini nakletti:

---

[197] İbn Kesir, tefsirinde İbn Ebi Hatim'den naklederek zikretti. (8/452.)

[198] Maliki âlimlerinden ve Şazili tarikatının büyüklerinden. H. 709 (m.1309) senesinde Mısır'da vefat etti. *"el-Hıkem'ül-Atâiyye"* ve *"Letâifül-Minen"* kitapları meşhurdur. (M.K.)

[199] Maliki mezhebi fıkıh alimlerinden ve evliyâ'dan. Aslen Endülüs'ün Mürsiyye şehrinden olup Mısır'da İskenderiye'de ikamet etti. Ebü'l-Hasen eş'Şâzili

"Tîn suresini okurken لَقَدْ خَلَقْنَا الإِنسَانَ فِي أَحْسَنِ تَقْوِيمٍ ثُمَّ رَدَدْنَاهُ أَسْفَلَ سَافِلِينَ ayetlerinin manası üzerinde düşündüm. Allah, bana onların manasını şöyle ilham etti: *Biz, insanı **ruh** ve **akıl** yönünden en güzel biçimde yarattık. Sonra onu **nefis** ve **heva** yönünden aşağıların aşağısına çevirdik.*"[200]

Ben derim ki:

Tin suresinin, Şerh suresinden sonra konulmasının münasebeti, -bu nakledilen nükteyle birlikte- açıktır. Çünkü Şerh suresi, **şu hususları haber veriyor:**

- **Allah (c.c.), Peygamber (a.s.)'in göğsünü açmıştır.** Göğsün açılması, onun aklının ve ruhunun kâmil olmasını gerektirir ve akıl ile ruh, göğüsteki kalptedir.
- **Allah, onu nefis ve heva'dan neşet eden günahlardan kurtarmıştır.** O, nefis ve heva'dan masumdur.
- **Allah, onun şanını yüceltmiştir.** Makamını, bütün yanıltıcı, vehim verici şeylerden temizlemiştir.

Bu sure insan hakkında olduğundan, bunu bütün insanları kapsayan sure takip etmiş ve insanların nefis ve heva'ya tabi olmaları halinde ne fesadlıklar yapacaklarını zikretmiştir.

***

ALAK SÛRESİ

Tîn suresinde insanın en güzel biçimde yaratıldığı açıklandı. Bu surede ise خَلَقَ الإِنسَانَ مِنْ عَلَقٍ (2) ayetinde insanın alak'dan yaratıldığı açıklandı. Ki bu, açık bir irtibattır.

Dolayısıyla önceki surede, şeklî illet; bu surede ise maddî illet açıklanmıştır.

---

hazretlerinin yetiştirdiği insanların büyüklerindendir. 686 (m.1287) senesinde İskenderiyede öldü. (M.K)

[200] *Letâif'ül-Minen,* s.118, el-Fahriyye Matbaası, 1972 Kahire.

KADİR SURESİ

Hattâbî, (الخطابى)[201] dedi ki:

"Peygamber (a.s.)'in eshabı, Kur'ân üzerinde ittifak edip Kadir suresini Alak suresinden sonraya koymakla إِنَّا أَنْزَلْنَاهُ فِى لَيْلَةِ الْقَدْرِ (1) ayetindeki (ه) zamiriyle, ..إِقْرَأْ بِاسْمِ رَبِّكَ الَّذِى خَلَقَ ayetlerine (ilk nazil nazil olan beş ayet'e yani Kur'ân-ı Kerim'in bu beş ayetle kadir gecesinde inmeye başladığına) işaret edildiğini göstermek istediler.."

Kadı Ebû Bekir İbnü'l-Arabî: *"Bu görüş, çok güzeldir."* dedi.[202]

***

LEM YEKÜN (BEYYİNE) SÛRESİ

Bu sûre, önceki sûre için bir sebep konumundadır. Allah Teala, önceki surede: *"Biz Kur'ân'ı indirdik."* buyurunca, *"Peki Allah, onu niçin indirdi?"* sorusu varit imiş gibi bu surede cevap verildi:

لَمْ يَكُنِ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ وَالْمُشْرِكِينَ حَتَّى تَأْتِيَهُمُ الْبَيِّنَةُ (1) *"Kitap ehlinden ve müşriklerden inanmayanlar, kendilerine açık belge(kanıt) gelinceye kadar (öylece) bırakılacak değillerdi. (muhakkak, onlara belge gelecekti. İşte belgeyi getirdik; Kur'ân'ı indirdik."* ayetiyle buna cevap verilmiş oldu.

---

[201] İsmi, Ahmed b. Muhammed b. İbrahim Ebu Süleyman.*"Şerh-ü Sünen-i Ebi Davut"* ve *"Beyan-ü İ'câzi'l-Kur'ân"* isimli eserleri vardır. H. 288 senesinde vefat etmiştir. Bkz. *Vefeyâtü'l-A'yân,* 1/166.

[202] Bu iki sure arasında başka gizli bir münasebet daha vardır: Allah Teala, Alak suresinin sonunda secde ve Allah'a yaklaşmayı emretti. Bu yakınlaşmadan maksad, namaz kılan kimseye Allah tarafından tecelli eden rahmete kavuşmaktır. Namaz kılmak da ancak Kur'ân ile olur. Bu surenin başında ise, bizzat rahmet olan ve meleklerin dünyaya Ruh ile, esenlik ile indikleri kadir gecesinde başka bir rahmet olan Kur'ân zikredilmiş oldu.

Bir hadis-i kudsî ispat etmektedir ki bu surenin içinde Kur'ân'dan yazımı nesh edilmiş bir parça vardır. O hadis:

"Namaz kılsınlar ve zekat versinler diye biz malı indirdik. Adem oğlunun bir vadi dolusu malı olsa ikincisini ister. İki vadi dolusu malı olsa üçüncüsünü ister. İnsanoğlunun içini ancak toprak doldurur. Tevbe edenlerin tevbesini kabul ederim."[203]

Böylece bu sure ile önceki sure arasındaki münasebet güçlenmiş oldu. Çünkü önceki surede Kur'ân'ın indirilmesi zikredildi. Bu surede ise (yazımı nesh edilen) "malın indirilmesi "zikredildi.

Bu iki sure, Alak suresinin muhtevası için bir talil (gerekçe) konumundadırlar. Çünkü Alak suresinin baş tarafında ilim;[204] ondan sonra mal zikredilip sanki şöyle buyuruldu: *"Biz; azgınlık, saldırganlık yapılsın ve övünülsün diye ilim öğretmedik ve mal indirmedik. Bilakis bizden ittika edilsin, namaz kılınsın ve zekat verilsin diye ilim öğrettik, mal indirdik."*

***

ZELZELE SÛRESİ

Lem yekün (Beyyine) suresinin sonunda kafirlerin cezasının cehennem; müminlerin mükafatının cennet olduğu zikredildi. Sanki, "Peki bu ne zaman vaki olacak?". denildi ve bunun üzerine şöyle cevap verildi: إِذَا زُلْزِلَتِ الْأَرْضُ زِلْزَالَهَا

"Yer, yaman bir sarsıntıyla sarsıldığı zaman."

İmam Fahreddin (Râzî)'in tefsirini gözden geçirdiğim zaman, aynı böyle dediğini gördüm ve hamdettim. Orada şöyle diyor:

---

203 El-Heysemî, bu hadisi *Mecmeu'z-Zevâid*, 7/141'de Ebu Vâkid el-Leysî'den nakletti, hadisi Ahmed b. Hanbel ve Taberânî'ye nisbet ederek Ahmed'in ravilerinin sağlam raviler olduğunu söyledi .

204 İlim: علم الانسان ما لم يعلم ayetinde; Mal: ان الانسان ليطغى ان رآه استغنى ayetinde zikredildi.

"Bu surenin önceki sureyle birçok münasebet yönlerini zikrettiler. Bunlardan biri: Allah Teala, önceki surede: جَزَاؤُهُمْ عِنْدَ رَبِّهِمْ جَنَّاتُ عَدْنٍ تَجْرِى مِنْ تَحْتِهَا الْاَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا اَبَدًا رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُمْ وَرَضُوا عَنْهُ .. (8) *"Rableri katında onların mükafatı, altılarından ırmaklar akan, içinde ebedi kalacakları Adn cennetleridir. Allah, onlardan razı olmuş, onlar da O'ndan razı olmuşlardır..."* buyurunca sanki: *"Bu ne zaman olacak? Ya Rabbi!"* diye bir süal vaki olmuş Allah da: ...اِذَا زُلْزِلَتِ الْاَرْضُ *"Yer, o yaman sarsıntı ile sarsıldığı... zaman."* buyurmuştur.

Önceki surede kafirlere vaîd; müminlere vaad zikredildiği için bu surede Allah, kafirlere olan vaîdini: اِذَا زُلْزِلَتِ الْاَرْضُ زِلْزَالَهَا buyurarak artırmak istedi. Sonra surenin sonunda kafirleri, *"şer işleyenler"*; müminleri *"hayır işleyenler"* diye iki grup olarak zikretti.

Bunun bir benzeri, Âl-i İmran suresindeki: يَوْمَ تَبْيَضُّ وُجُوهٌ وَتَسْوَدُّ وُجُوهٌ (106) *"O gün bazı yüzler ağarır, bazı yüzler kararır..."* ayetidir. Bu ayette önce iki grup zikredildi ve sonra onlara ne karşılık verileceği zikredildi:

وَاَمَّا الَّذِينَ اسْوَدَّتْ وُجُوهُهُمْ اَكَفَرْتُمْ بَعْدَ اِيمَانِكُمْ فَذُوقُوا الْعَذَابَ بِمَا كُنْتُمْ تَكْفُرُونَ وَاَمَّا الَّذِينَ ابْيَضَّتْ وُجُوهُهُمْ فَفِى رَحْمَةِ اللّٰهِ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ (106-107).

"...Nice yüzlerin ağardığı, nice yüzlerin karardığı günü (düşün). ***Yüzleri kararanlara:*** *İnanmanızdan sonra inkar ettiniz ha? Öyleyse inkar etmenize karşılık azabı tadın (denilir.)* ***Yüzleri ağaranlar*** *ise Allah'ın rahmeti içindedirler, orada sürekli kalacaklardır."*

***

ÂDİYAT SÛRESİ

Zelzele suresindeki: وَاَخْرَجَتِ الْاَرْضُ اَثْقَالَهَا (2) *"Yer, (bağrındaki) ağırlıklarını çıkardığı zaman..."* ayetiyle bu suredeki: اِذَا بُعْثِرَ

مَافِى الْقُبُورِ (9) *"Kabirde olanlar dışarı atıldığı zaman..."* ayeti arasındaki münasebet ve bağlantı açıktır.[205]

***

⟨ KÂRİA SÛRESİ ⟩

İmam (Fahreddin Râzî), dedi ki:

Önceki surenin sonunda Allah Teala: إِنَّ رَبَّهُمْ بِهِمْ يَوْمَئِذٍ لَخَبِيرٌ (11) *"**O gün**, Rableri onların her yaptıklarından haberdardır."* Buyurunca, sanki "o gün nedir? (nasıldır)" diye süal varid olmuş gibi Allah, o gün: الْقَارِعَةُ (yani çarpıcı bir olay)dır buyurdu. Bunun takdiri şöyledir: *Ya Muhammed,* إِذَا بُعْثِرَ مَافِى الْقُبُورِ *ayetimle insanlara haber vermiş olduğun şeylerin gerçekleşmesi için,* الْقَارِعَةُ *(çarpıcı bir olay olan kıyamet) gelecektir.*

***

⟨ TEKÂSÜR SÛRESİ ⟩

Bu sure, önceki surenin sonunun illeti konumundadır:

Önceki surede: فَأُمُّهُ هَاوِيَةٌ (9) *"onun anası (atılacağı yer) hâviye (uçurum)dur."* buyurunca, sanki "niçin atılacak?" denildi. Allah Teala da: أَلْهَيكُمُ التَّكَاثُرُ *"(çünkü) çokluk sizi oyaladı; dünyanızla meşgul oldunuz, mizanlarınızı döküntü amellerle doldurdunuz, günahlarla hafiflettiniz."* Buyurdu.

---

[205] Ben derim ki, burada başka bir münasbet daha vardır ki o da kendisiyle insanın sapıttığı veya hidayete erdiği temel sebebin açıklanmasıdır: Zelzele suresinin sonunda insana, hayır ve şer işlemesine göre karşılık verileceği zikredildi. Bu surede de insanın, tabiatı gereği hayrı sevdiği zikredildi. İnsanın hayrı sevmesi, ya dünya içindir -ki bu şerdir- ya da ahiret içindir ki bu, gerçek hayırdır. İnsanın amellerini yönlendiren şey, bu sevgidir.

İşte bunun içindir ki bu sureyi, *"insanın zararda olduğunu; dünya ticaretinin zarar edeceğini, ahiret ticaretinin kazanacağını"* açıklayan Asır suresi takip etmiştir.

Asır suresini, içinde *"mal yığıp onları sayanlara, malının kendisini hep dünyada bırakacağını sananlara vaîd "* bulunan Hümeze suresi izlemiştir.

Bu dört sure arasında güzel bir uyum ve bağlantı vardır.

***

FÎL SÛRESİ

Allah Teala, önceki surede *"arkadan çekiştiren, yüze karşı eğlenen, başkalarını ayıplayan, servet biriktirip onu sayan, malıyla itibar ve güç kazanan kimseler"*in durumunu zikretti.

Bu surenin peşinden, önceki surede anlatılan kişilerden *"kuvvetçe daha güçlü, mal ve azgınlıkları daha çok olan, hileleri boşa çıkarılıp kuşların en küçüğü ve zayıfı ile helak edilen ve yenilmiş anız (ekin yaprağı) gibi yapılan; malları, güç ve kuvvetleri, filleri, kendilerini kurtaramayan Fil Ordusunu,* zikreden Fil suresi getirildi.

Kimin izzeti, itibarı ve gücü mal ile olur ve diliyle insanları alaya alırsa o helake ve zillete yaklaşmış olur.

***

KUREYŞ SÛRESİ

Bu surenin başındaki (ل) harf-i ceri, önceki surenin sonundaki (فَجَعَلَهُمْ) fiiline tealluk ettiği için (yani fil ordusunun helak edilmesi, yenilmiş ekin gibi yapılması, kureyş'in yaz ve kış ticaret alışkanlığı ve bu ticaret yolunun güvenliği için vaki olması sebebiyle), bu surenin önceki sureyle sağlam bir irtibatı vardır.

Bu sebepledir ki bu iki sure, Übey b. Ka'b Mushafında bir sure olarak yer almıştır.[206]

***

MÂÛN SÛRESİ

Allah, önceki surede: الَّذِى اَطْعَمَهُمْ مِنْ جُوعٍ (4) *"O Allah ki, onları yedirip açlıktan kurtardı ve onları korkudan güvene kavuşturdu"*; bu surede ise açları doyurmaya teşvik etmeyenleri kötüleyerek: وَلَايَحُضُّ عَلٰى طَعَامِ الْمِسْكِينِ *"O (ceza gününü yalanlayan), yoksulu doyurmaya ön ayak olmaz"* buyurdu.

Önceki surede: فَلْيَعْبُدُوا رَبَّ هٰذَا الْبَيْتِ (3) *"Bu Ev (Kabe)'in Rabbine **kulluk etsinler**"* buyurdu. Bu surede namazlarından gaflet edenleri zemmederek: الَّذِينَ هُمْ عَنْ صَلَاتِهِمْ سَاهُونَ *"Ki onlar, **namazlarından** gaflet ederler"* buyurdu.[207]

***

[206] Süyuti, bunu Sehavi'nin *Cemal'ül-Kurra'* kitabından Cafer Sadık'tan gelen bir rivayet olarak nakletti ve dedi ki: Bu iki surenin orada bir sure olarak gösterilmesini, Hakim ve Taberani'nin naklettikleri Ümmü Hâni hadisi çürütüyor. Hadis: Rasülüllah (s.a.) buyurdu ki: *"Allah, kureyşi yedi şeyle.... üstün kıldı: Allah, onlar hakkında Kur'ândan bir sure indirdi, o surede onlardan başkasını zikretmedi. O sure* لايلاف قريش *dir."* Bununla birlikte kureyş'in üstünlüğü, fil olayı ile kaimdir. Çünkü Allah'ın fil ordusunu helak etmesi, kureyş'in ticaret alışkanlığı ve yaz ile kış mevsiminde çıktıkları ticaret yolunun güvenliği içindir. Ebrehe'nin siyasi hedeflerinden biri, kureyşi bu ticaretten mahrum etmek idi.

[207] Ben derimki bu sure tamamen, Zelzele suresinden itibaren başlayan çizgi üzerinde seyr etmektedir ve şu hususlarda irşad etmektedir: Malın kullanılması için doğru yolu gösterme; yetimlere yardım ve yoksulları doyurmak için harcama, bu yolu ihmal etmekden sakındırma, yardıma (zekata)'engel olanların, ahireti yalanlayanlar olarak ısimlendirilmesi.

﴾ KEVSER SÛRESİ ﴿

İmam Fahreddin dedi ki:

"Bu sure, önceki surenin karşılığı gibidir. Çünkü Allah Teala önceki surede münafıkların dört özelliğini bildirdi: **Cimrilik, namazı terk, namazda riyakarlık** ve **zekata engel olma**.

Bu surede ise, cimriliğin karşılığında: إِنَّا أَعْطَيْنَاكَ الْكَوْثَرَ (1) *"Biz sana çok hayır, şeref ve şan verdik."* ayetini; **Namazı terk** etme karşılığında: فَصَلِّ (2) ***"namaza devam et."***; Riyakarlığın karşısında: لِرَبِّكَ (2) *"**Rabbinin rızası için**, insanlar için değil."* **Hayrı engelleme** karşılığında: وَانْحَرْ (2) ***"kurban kes -kurban etlerini tasadduk et."*** ayetini zikretti."

***

﴾ KÂFİRÛN SÛRESİ ﴿

Bu surenin, önceki sureyle irtibatı:

Allah Teala, önceki surede: فَصَلِّ لِرَبِّكَ buyurdu. Bu surede ise Peygamberinin, kafirlere hitap ederek sadece kendi Rabbine ibadet edeceğini; onların taptıklarına tapmayacağını tekrar tekrar söylemesini emretti. Peygamber (a.s.), onların dîni onların; kendi dîni kendinin olmak üzere onlardan ayrıldı.

***

﴾ NASR SÛRESİ ﴿

Bu surenin, önceki sureyle irtibatı:

Allah Teala, önceki surede Peygamberine, kafirlere: وَلِيَ دِينِ *(benim dinim bana)* demesini emretti. Onun böyle demesinde Allah'ın dîninin sadece Allah'a ait olduğuna ve kafirlerin, muhaliflerin şaibelerinden salim bulunduğuna işaret vardır.

Dolayısıyla bu sureyi, Allah'ın dîninin sadece O'na ait olduğu (dininin tamamlandığı) vakti açıklayan bu sure izlemiştir. Ki bu vakit, fetih ve zaferin geldiği zamandır. Çünkü insanlar Allah'ın dînine bölük bölük girdikleri zaman iş tamamlanmış olacak; küfür gidecek ve İslam dîni, kendine düşmanlık yapanlardan kurtulmuş olacaktır. Bunun içindirki bu Nasr suresi, Peygamber (a.s.)'in vefatına işaret sayılmıştır.[208]

İmam Fahreddin, dedi ki:

"Allah Teala sanki şöyle buyuruyor: *"Önceki surede sana, kafirlerden uzaklaş, dinlerini geçersiz kıl, onların hepsiyle mücahede et diye emrettim. Bunun karşılığı olarak sana zafer, fetih ve çok ümmet verdim."*

Allah; Peygamber (a.s.)'e kevseri -çok hayrı- verince, ona meşakkat ve sorumluluklar (namaz, kurban) yüklemek uygun düşmüştür. Bunu, kafirlerle mücahede ve onlardan uzaklaşma emri izlemiştir. Peygamber (a.s.) bu emre itâat edince, bunu zafer, fetih ve insanların İslam dînine yönelecekleri müjdesi takip etmiş ve O'nun ecelinin yaklaştığına işaret edilmiştir. Çünkü, her kemalden sonra bir zeval vardır.

***

﴿ TEBBET SÛRESİ ﴾

İmam Fahreddin, dedi ki:

"Bu surenin, önceki sureyle irtibatı: Kafirun suresinde, لَكُمْ دِينُكُمْ وَلِيَ دِينِ *"O halde sizin dininiz size; benim dinim bana"* buyurulunca, sanki şöyle denildi: *"Allah'ım! dinime uymamın karşılığı nedir?"* Allah, ona: *"Zafer ve fetihtir"* diye cevap verdi. *"Beni, putlara tapmaya çağıran amcama ne karşılık verilecek-*

208 Buhari, İbn Abbas'dan rivayet edilen bu manayı Tefsir Bölümünde nakletti, 6/220-221; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 1/217,344,356; İbn Cerir, *Taberi Tefsiri*, 30/215.

tir?" Allah: تَبَّتْ يَدَا اَبِى لَهَبٍ وَتَبَّ *"Ebû Leheb'in iki eli kurusun. Kurudu da!"* buyurdu.

Zafer, وَلِىَ دِينِ *(benim dinim bana)* kavl-i şerifi ile ta'lil edilmiş (gerekçelendirilmiş) olsun ve تبت يَدَا ابى لهبٍ وتَبَّ vaidi, لَكُمْ دِينُكُمْ (sizin dininiz size) kavl-i şerifine râci' olsun diye اذا جآء نصر الله.. va'di, تبت يدا ابى لهب vaîd'i üzerine takdim edilmiştir.

Naṣr suresi, Medine'de nazil olan son surelerden[209]; Kafirun ve Tebbet ise Mekke'de nazil olan ilk surelerden[210] olmasına rağmen aralarındaki bu kadar çok bağlantı, bu surelerin sıralanışının Allah'tan ve onun emriyle olduğunu gösterir.

Burada başka bir münasebet vechi şudur: لَكُمْ دِينُكُمْ وَلِىَ دِينِ buyurulunca, sanki şöyle bir söz denildi: "Ya İlahi, itâat edenin mükafatı nedir?" Allah: *"Onun muzaffer olması ve (yolunun) açılmasıdır"* dedi. "İsyankarlık edenin cezası nedir?" Allah: *"Onun dünyada hüsrana uğraması, ahirette cezaya çarptırılmasıdır"* dedi. Nitekim Tebbet suresi buna delalet etmektedir."

***

İHLÂS SÛRESİ

Bazıları dediler ki:

Bu surenin buraya konulması, Tebbet suresinin sonuyla bu surenin durakları arasındaki lafızların vezin uygunluğudur.

Ben derim ki:

Lafızların vezin benzerliğinden başka bu sure, Kâfirun suresiyle mana yönünden irtibatlıdır: Kâfirun ve İhlas sureleri ikisi de tevhîdi içerdiğinden Kâfirun suresinin bir isminin İhlas olduğu söylenmiştir. Bu sebeple sabah, tavaf ve kuşluk namazlarında, akşamın sünneti, yolcunun sabah namazı ve Cuma ge-

---

[209] Müslim, (İbn Abbas'dan), 8/242, 243. Orada: "Nasr suresi, en son nazil olan suredir." şeklindedir.

[210] *El-İtkân*, 1/96.

cesi akşam namazlarında Kâfirun ve İhlas sureleri okunmuştur.[211]

Kâfirun'da, Peygamber (a.s.)'in kafirlerin ibadet ettikleri şeylere ibadet etmesi yasaklandı. İhlas suresinde o yasakla bağlantılı olarak onun mabudunun bir olduğu açıklandı ve "*O, sameddir (her şey ona muhtaçtır, o hiçbir şeye muhtaç değildir, her varlık'ın varlığı ona muhtaçdır) ve O; doğurmamıştır, doğurulmamıştır, hiçbir şey O'nun dengi değildir, ibadete, ancak böyle olan müstehak olur, kafirlerin mabudları böyle değildir.*" denilerek O'nun birliğine delil getirildi.

Bu benzer iki sure (Kafirun ve İhlas) arasına Nasr ve Tebbet surelerinin konulmaları daha önce ifade ettiğimiz hikmete binaendir ve İhlas suresi Tebbet suresinden sonra özellikle konulmuş gibidir.

***

FELAK VE NÂS SÛRELERİ

Bu iki sure, beraberce nazil olmuşlardır. Nitekim Beyhakî'nin *ed-Delâil* isimli kitabında da böyledir. Bunun için her ikisine "müavvizeteyn" ismi verilmiştir ve ikisi de أعوذ ile başlamıştır.

Bu sureleri, İhlas suresi takip etmiştir.

Çünkü bu üç sureye, hadis-i şerifte المعوذات ve القواقل isimleri verilmiştir.[212]

---

[211] el-Heysemi, *Mecmau'z-Zevâid*, (2/120) de İbn Ömer'den şu hadisi nakletmiştir: "Peygamber (a.s.) seferde sabah namazında Kafirun ve İhlas surelerini okudu. İbn Hacer, *el-Metâlibü'l-Âliye* (3/399) de Peygamber (a.s.)'in yirmiden fazla: "*İki rek'atte okunan iki sure ne güzeldirler. Onlar Kafirun ve İhlas'dır.* "Dediğini; Ayrıca Ebu Ya'lâ'dan Cübeyr b. Müt'im hadisini nakletti. Ki o hadis: "*Peygamber (a.s.), Cübeyr'e Kafirun, Nasr, İhlas ve Müavvizeteyn surelerini okumasını emretti." (el-Metâlibü'l-Âliye,3/398.)*

[212] Bu hadis, Abdullah b. Hubeyb'in babasından rivayet ettiği şu hadisdir: "*Yağmur ve karanlıkta kalmıştık .Rasülullah (s.a.)'a baktım; o yanıma gele-*

Felak suresi, Nâs suresinden kısa olmasına rağmen sonu (yani حَسَدَ kelimesi), İhlas suresinin duraklarına vezinde uygun olduğu için (احَدٌ, الصَّمَدُ, احَدٌ gibi) ondan önce getirilmiştir.

İşte surelerin tertibindeki n ettiklerini yazmayı burada bitiririyorum. münasebetleri ortaya çıkarma konusunda Allah'ın bana ihsa

Bu yazdıklarım, benim kendi tesbit ettiğim ve çıkardığım şeylerdir. Benim ortaya çıkarıp tesbit ettiklerimin dışında bu konuda bir şeye müttali olduğumda –ki bunlar çok azdır– sahibine nisbet ederek açıkladım.

Allah'ım, bana ilham ettiklerine karşılık sana hamd olsun! İhsan ve in'am ettiklerine karşılık şükürler olsun! Seni noksan sıfatlardan tenzih ederim, seni gerektiği gibi sena edemem! Sen, kendini sena ettiğin gibisin!

---

rek elimi tuttu ve: Söyle dedi ve sustu. Tekrar: Söyle, dedi. Ben: Ne söyliyeyim? Dedim. Buyurdu ki: Akşam ve sabah; günde iki kez: قل هو الله احد *ve m üavvizeteyn'i söyle, sana yeter.*" (Ahmed b. Hanbel; *Müsned*, 5/312; Ebu Davut, *Sünen*, "Edep, sabahleyin ne söylenir" böl., 2/176; Nesâi; Sünen, "İstiâze" böl., 8/250, Tirmizi, Sünen, "Dualar" böl., 9/347; Buhârî, *Sahih*, "Kur'ân'ın faziletleri" Kitabı, 6/233. Buhârî'de hadis şöyledir: "*Peygamber (a.s.) her gece üç defa bu surelerle Allah'a sığınırdı.*

Süyuti, Sehâvi'nin şu sözünü nakleder: "Kurânın çarpanları (قوارع القران), kendisiyle sığınılan ve korunulan ayetlerdir. Bu ayetler, şeytanı çarpıp baskı altına aldıkları için Kur'ân'ın çarpanları diye isimlendirilmişlerdir. Bunlar, ayetü'l-kürsi ve müavvizeteynlerdir. (*el-İtkân*, 1/201.)

Müellifin zikrettiği: القوافل ismine elimizdeki hadis kaynaklarında ulaşamadık.

EK

İmam Fahreddin (Râzî)'nin, tefsirine bu son sureler arasındaki münasebetle ilgili güzel şeyler yazdığını gördüm ve onları buraya aldım:

"Bilesin ki, **Kevser** (إِنَّا أَعْطَيْنَاكَ الْكَوْثَرَ *"Biz sana çok şeref ve şan verdik"*) **suresi**:

1. **Kendinden önceki surelerin tamamlayıcısı**;

2. **Kendinden sonraki surelerin aslı gibidir**. Şöyle ki:

a. Kevser suresinin, kendinden önceki surelerin tamamlayıcısı gibi olması şöyledir: Allah Teala, aşağıdaki surelerde Peygamberini övdü ve onun hallerini açıkladı:

Duhâ suresinin baş kısmında Onun Peygamberliği ile ilgili üç şeyi zikretti. Bunlar:

1. مَا وَدَّعَكَ رَبُّكَ وَمَا قَلَى *"Rabbin seni bırakmadı ve sana darılmadı."*

2. وَلَلْآخِرَةُ خَيْرٌ لَكَ مِنَ الْأُولَى *"Âhiret senin için dünyadan hayırlıdır."*

3. وَلَسَوْفَ يُعْطِيكَ رَبُّكَ فَتَرْضَى (3–5) *"Rabbin sana verecek ve sen razi olacaksın."*

Surenin son kısmında dünyadaki halleriyle alakalı üç şeyi zikretti:

1. أَلَمْ يَجِدْكَ يَتِيمًا فَآوَى *"O (Rabbin), seni yetim bulup barındırmadı mı? "*

2. وَوَجَدَكَ ضَالًّا فَهَدَى *"Seni şaşırmış bulup yola iletmedi mi? "*

3. وَوَجَدَكَ عَائِلاً فَاغْنَى (6–8) *"Seni fakir bulup zengin etmedi mi?"*

Sonra, Allah Teala **Elem Neşrah suresi**nde Peygamberini üç şey ile şereflendirdi:

1. Kalbinin açılması,

2. Ondan günahın kaldırılması ve

3. Şanının yüceltilmesi.

Yine **Tîn suresi**nde onu üç şey ile şereflendirdi:

1. وَهَذَا الْبَلَدِ الأَمِينِ ayetiyle, onun beldesine yemin etti,

2. إلاَّ الَّذِينَ آمَنُوا kavl-i şerifi ile ümmetinin, esfel-i safilin'deki insanlardan kurtulduğunu haber verdi,

3. فَلَهُمْ اَجْرٌ غَيْرُ مَمْنُونٍ kavl-i şerifi ile onların kesintisiz sevaba kavuştuklarını haber verdi.

Yine **İkra'** (**Alak**) **suresi**nde onu üç şey ile şereflendirdi:

1. اِقْرَاْ بِاسْمِ رَبِّكَ ayetiyle, kendisine vahyin başlaması;

2. فَلْيَدْعُ نَادِيَهُ سَنَدْعُ الزَّبَانِيَةَ ayetiyle, düşmanlarının kahredilecek olması;

3. وَاسْجُدْ وَاقْتَرِبْ ayetiyle, Allah'a yakınlık tahsis edilmesi.

Kadir suresinde onu kadir gecesi ile şereflendirdi. Ki o gecede üç çeşit fazilet vardır:

1. Bin aydan hayırlı olması;

2. Meleklerin ve Ruh'un yere inmesi;

3. Tan yeri ağarıncaya kadar selametlik olması.

Lem Yekün (Beyyine) suresinde üç şey ile şereflendirdi:

1. Ümmetinin (iman edip amel-i salih işleyenlerin) halkın hayırlıları olması;

2. Onların Cennetle mükafatlandırılmaları;

3. Allah'ın onlardan razi olması:

Zelzele suresinde üç şey ile şereflendirdi:

1. Ümmetinin tâatlerini, yerin haber verecek olması;

2. Amellerini görecek olmaları;

3. Zerre mikdarı bile olsa amellerinin sevabına kavuşacak olmaları.

Âdiyat suresinde onu:

1. Ümmetinin gazilerinin atlarına yemin ederek;
2. Atlarını üç sıfatla sıfatlandırarak, şereflendirdi.

Kâria suresinde onu üç şey ile şereflendirdi:

1. Ümmetinin amellerinin mizanda ağır gelmesi;
2. Cennette memnun ve mutlu bir hayat içinde olmaları;
3. Düşmanlarını cehennemde görmeleri.

Tekâsür suresinde onun dininden yüz çevirenleri üç şe ile tehdit etti:

1. Cehennemi görecek olmaları;
2. Sonra cehennemi daha yakından görecek olmaları;
3. Nimetlerden sorulacak olmaları.

Asır suresinde ümmetini üç şey ile medhederek onu şereflendirdi:

1. İmanlı olmaları;
2. Amel-i Salih işlemeleri;
3. Hakkı ve sabrı tavsiye etmeleri.

Hümeze suresinde onun düşmanına üç şey vaîd ederek onu şereflendirdi:

1. Düşmanının, dünyasından fayda görmeyecek olması;
2. Hutame (tutuşturulmuş ateş)'de azap edilecek olması;
3. Hutame'nin onların üzerine kapatılıp kilitlenecek olması.

Fil suresinde, düşmanının tuzağını üç şey ile püskürterek onu şereflendirdi:

1. Tuzağını boşa çıkartarak;
2. Üzerlerine sürü sürü kuşlar göndererek;
3. Onları, yenilmiş ekin yaprağı(anız) gibi yaparak.

Kureyş suresinde onu üç şey ile şereflendirdi:

1. Kureyş'i yaz ve kış ticaretine alıştırarak;

2. Onları doyurarak;

3. Onlara güven vererek.

Mâûn suresinde düşmanını üç şeyle kötüleyerek onu şereflendirdi:

1. (فذلك الذى يدع اليتيم ولايحض على طعام المسكين ayetinde) düşmanının, alçaklık ve cimrilik yapması;

2. (فويل للمصلين الذين هم عن صلاتهم ساهون الذين هم يراؤن ayetinde) Allah'a saygıyı terk etmesi;

3. (ويمنعون الماعون ayetinde) halka yararlı olmayı terk etmesi kötülendi.

İşte Allah Teala, bu surelerde Peygamberini (a.s.) bu büyük özelliklerle şereflendirdiği için: انا اعطيناك الكوثر yani: *"Biz, sana bu surelerde zikredilen birçok fazileti verdik. Bu faziletlerin her biri, bütün her şeyi ile dünyaya malik olmakdan daha büyüktür. Artık sen, Rabbine hem bedenen* (فصل لربك) *hem malen* (وانحر) *hem de Allah'ın kullarını doğru yola irşad ederek* (قل ياايها الكافرون لااعبد ما تعبدون) *ibadetle meşgul ol.* "

Dolayısıyla, anlaşılmıştır ki Kevser suresi, kendinden önceki bu surelerin tamamlayıcısı gibidir.

b. Kevser suresinin, kendinden sonraki surelerin aslı gibi olması şöyledir:

Allah Teala, **Kâfirun** suresinde Peygamberine: قل ياايها الكافرون buyurarak ehl-i dünya'nın (inanmayanların) hepsinden uzak durmasını ve onların dinini geçersiz kılmasını emretti. Ki bu emir (onların dinlerini geçersiz kılma emri) müslümanların, düşmanlarına muzaffer olmalarını gerektirecektir.

Bir insanın dininin yerilmesi, ona şahsının ve eşinin yerilmesinden daha ağır gelir ve o kişi korku ve dehşet saçar. Her kes, başkasının dinini yermekten çekinir. Hazreti Musa ve Harun, tek bir Firavun'a gönderildikleri halde: إننا نخاف ان يفرط علينا او ان يطغى .. (Tâhâ: 45) *"Rabbimiz! Doğrusu biz, onun bize taşkınlık yapmasından yahut iyice azmasından korkuyoruz."* dediler.

Muhammed (a.s.) ise bütün insanlara gönderildi. Dolayısıyla inanmayan her bir insan, ona göre bir Firavun durumunda gibidir.

İşte Allah Teala, **Kevser** suresini, Kafirun suresinden önce getirmekle korkuyu giderme hususunda hoş bir tedbir aldı ve orada ona birçok hayırlar verdiğini haber verdi. Liderlik ve dünyanın anahtarları da, ona verilen hayırlar cümlesindendir. Artık böylece O (a.s.), insanların elindeki dünya varlığına iltifat etmeyecektir. Muhammed (a.s.)'e böyle bir çok hayırların verilmesi, insanlardan maddi bir beklentisi olmadığı için, onlarla korkusuzca mücahedesine ve hakkı tebliğ etmesine en büyük destek olacaktır.

Kâfirun suresinden sonra **Nasr** suresi zikredildi. Dolayısıyla Allah Teala, sanki şöyle buyurdu: "*Sana bir çok hayırlar ve görevini tamamlayacağını va'dettim. Sana, onların dinini iptal etmeni ve mabudlarından uzak durmanı emrettim. Sen emrime uyunca; sana fetih, zafer ve çok tâbi verme va'dimi, insanların dinime bölük bölük girmesiyle yerine getirdim.*"

Davet ve şeriat ile ilgili hususlar tamam olunca Allah Teala, kalp ve batın halleriyle ilgili şeyleri açıklamaya başladı. Şöyle ki:

Tâlibin talebi, ya dünyaya münhasırdır, ya da ahirete. Dünyaya münhasır olduğu zaman, kendisi için zillet, zarar, basitlik ve cehenneme gitmekden başka bir şey yokdur. İşte **Tebbet** suresinde kasdedilen budur. Ama ahirete münhasır olduğu zaman tâlibin en büyük hali, nefsinin üzerine mevcûdât'ın suretleri nakşedilmiş ayna gibi olur.

Şu bir gerçekdir ki, insanların Allah'ı bilmedeki metodu iki çeşittir. Bazıları: "Önce Allah'ı bilirim, sonra O'nu bilmekle mahlukatın bilgisine ulaşırım." der. Bu en şerefli metoddur. Bazıları da bunun aksini söyler. Bu çoğunluğun metodudur.[213]

---

[213] Çoğunluğun metodu, "*yaratılanlar, yaratanın varlığına delildir*" esasına dayanır. Havâss'ın metodu, "*yaratanın varlığı, yaratılanların varlığına delildir*" temeline dayanır. Birincisi, معرفة صعودية (tüme varım bilgi)dir. İkincisi, معرفة نزولية (tümden gelîm bilgi)dir.

İşte Allah Teala, **Kitab-ı Kerim**'ini bu en şerefli metodla sonlandırdı. Şöyle ki:

İhlas suresinde kendi **sıfat**larını zikretti ve **zat-ı celal**ini anlattı. Sonra bu surenin peşinden **Felak** suresinde **mahlûkâtının** mertebelerini zikretti.

Nâs suresinde de insânî **nefs**'in mertebelerini zikederek Kitabını sona erdirdi.

Kitab-ı Kerimin'deki bu şerefli sırların bilgisine akılları irşad eden Allah'ı noksan sıfatlardan tenzih ederim.

Bazı âriflerin şöyle dediğini duydum:

Allah Teala, **İhlas** suresinde kendi sıfatlarını zikredip ilahlığı ile ilgili hususları şerh etti.

İhlas'ı takip eden iki sure, اَلاَ لَهُ الْخَلْقُ وَالاَمْرُ- (A'râf: 54) buyurulduğu üzere-âlem-i halk (عالم الخلق = yaratılmışlar âlemi)'ın mertebelerini şerh etti.

Âlem-i emir, tamamen sırf hayırdır, şerlerden ve afetlerden berîdir. Âlem-i halk (عالم الخلق), ise yoğun ve fizikî cisimlerdir. **Felak** suresinin başında: قُلْ اَعُوذُ بِرَبِّ الْفَلَقِ مِنْ شَرِّ مَاخَلَقَ *"De ki: Ben, karanlığı yarıp sabahı ortaya çıkaran Rabb'e, yarattığı şeylerin şerrinden sığınırım."* buyuruldu (ve o yaratılmışlar âlemine işaret edildi).

Varlıklar, iki kısımdır:

1) Ebedî varlıklar,

2)Unsurî (elementli)varlıklar.

Ebedî varlıklarda bir değişme ve bozulma olmaz.

Unsurî varlıklar, üç kısımdır:

1) Cemâdât,

2) Nebâtât,

3) Hayvânât (canlı varlıklar).

Cemâdât: Bütün nefsâni kuvvetlerden uzaktır, bu varlıklarda katışıksız zulmetler (karanlıklar) vardır, nurlar yokdur. İşte:

وَمِنْ شَرِّ غَاسِقٍ إِذَا وَقَبَ *"karanlık çöktüğü zaman gecenin şerrinden (Allah'a sığınırım.)* "kavl-i şerifinde kasdedilen budur.

Nebatât: Bunlarda dengeli kuvvet (القوة العادلة = dengeli kuvvet) vardır, uzunluk ve genişliği beraberce artırır. Bu nebâtî kuvvet, sanki düğümlere üfürüyor gibidir.

Hayvânât: İnsânî rûh'un, gayb âlemine yönelmesini ve Allah'ın celâlinin kudsiyetiyle meşgul olmasını engelleyen kuvvetlerin bulunduğu yerdir. İşte: وَمِنْ شَرِّ حَاسِدٍ إِذَا حَسَدَ *"Hased ettiği zaman hasetçinin şerrinden (Allah'a sığınırım)"* kavl-i şerifinde kasdedilen budur.

İstifade edici olan; istifade edilen olmayan insâni nefs'in mertebeleri ise **Nâs** suresinde zikredildi. "(İmam Fahreddin Râzî'nin sözü burada bitti.)

İmam Fahreddin, işaret edilen mertebe ve dereceleri açıklamadı. Bunları, **İbnü'z-Zemlikânî**, *"Esrâr"* kitabında[214] açıkladı ve şöyle dedi: رَبّ "kelimesinin, "النّاس" kelimesine muzaf olması, "النّاس" dan kasdın, çocuklar olduğunu gösterir. Çünkü " رَبٌّ= terbiye eden "kelimesi, رَبَّ يَرُبُّ dan türetilmiştir ki terbiyeye en çok muhtaç olanlar çocuklardır.

"ملك" kelimesinin, "النّاس" kelimesine muzaf olması, "النّاس" ile gençlerin kasdedildiğini gösterir. Çünkü "مَلِك" kelimesi, siyaset ve izzeti ifade eder. Bu şeylere en çok muhtaç olanlar ise, gençlerdir.

"إله" kelimesinin, "النّاس"e izafeti, "النّاس" ile ihtiyarların kasdedildiğini bildirir. Çünkü Allah, taat ve ibadete müstehaktır. İhtiyarlar ise ibadet ve taat'e daha çok yakındır.

يُوَسْوِسُ فِى صُدُورِ النَّاسِ *"..insanların kalplerine şüphe ve tereddüt sokan vesveseci ve sinsinin şerrinden insanların Rabbine... sığınırım."* ayetindeki "النّاس" "insanlar"dan maksat, âlimler ve âbidlerdir. Çünkü çok kez vesvese, benzerlikden dolayıdır. مِنَ الْجِنَّةِ وَالنَّاسِ *"Gerek cinlerden, gerek insanlardan (olan bütün bü-*

---

214 Bu kitap: نهاية التامبل فى اسرار التنزيل isimli kitaptır. El yazması, *Mısır Milli Kütüphanesi Timur Tefsir Koleksiyonu* içindedir.

tün vesvesecilerin şerrinden Allah'a sığınırım). "ayetindeki "الناس" "insanlar"dan kasıt, şerli kimselerdir ki bunlar, insanlara vesvese veren insan şeytanlarıdır. والله تعالى اعلم [215]

Allah'ın tevfiki ile kitap tamamlandı, O'na hamd olsun! Allah, berekâtıyla bizi yararlandırsın, rahmet nefhalarıyla bize imdâd eylesin!

Kitabın telifini, h.883 senesi Şaban'ın 13'ü Pazar günü bitirdim.

لاحول ولاقوة الا بالله العلى العظيم وحسبنا الله ونعم الوكيل

215 Tacü'l-Kurrâ' el-Kirmâni, bu manaları özet olarak *Esraru't-Tekrar Fi'l-Kurân,* s. 215 de zikretti ve bunları kimseye nisbet etmedi. İbnü'z-Zemlikâni, el-Kirmâni'den sonra yaşamasına rağmen ona işaret etmedi.

BİBLİYOGRAFYA

1. ***Kur'ân-ı Kerim***
2. ***el-İtkân Fî ulûmi'l-Kur'ân;*** Süyûti.
3. ***İrşâdü'r-Rahmân***; el-Echûri. Mısır el-Ezher Kütüphanesi, el yazması.
4. ***Esrâru't-Tekrâr Fi'l-Kur'ân***; el-Kirmâni.
5. ***el-Emedü'l-Aksâ***; Ebû Zeyd ed-Debbûsi.
6. ***el-Bedrü't-Tâli'***; eş-Şevkâni,
7. ***Büğyatü'l-Vüât Fi Tabekâti'n-Nühât***; es-Süyûti.
8. ***Tefsirü'l-Kur'ân-il-Azîm***; İbn Kesir.
9. ***Tefsîrü'l-Beydâvî.***
10. ***et-Tekmileh***; İbn Ebar.
11. ***el-Câmiu Li Ahkâmi'l-Kur'ân***; Kurtubi.
12. ***Câmiu'l-Beyân;*** İbn Cerir et-Taberi.
13. ***Hakâiku't-Tefsir***; Ebû Abdurrahman es-Sülemi. Mısır Milli Kütüphanesi el yazması.
14. ***Havâssu'l-Kur'ân-ı Kerim***; Ebû Hâmid el-Gazzali.
15. ***ed-Dürerü'l-Kâmineh***; İbn Hacer el-Askalâni.
16. ***ed-Dürrü'l-Mensûr***; es-Süyûti.
17. ***Sünen-i Ebî Davut.***
18. ***Sünenü't- Tirmizi.***
19. ***Sünenü'n- Nesâî***
20. ***Sünenü'd-Dârimi***

KUR'ÂN SURELERİNİN SIRALANIŞINDAKİ SIRLAR

İMAM SÜYÛTİ

Kur'ân-ı Kerim'in sureleri ve âyetleri arasındaki münasebet, irtibat ve ilişkiyi inceleyen "Tenâsüp İlmi", şerefli bir ilimdir. Bazı müfessirler, bu ilme büyük önem vermiş, yazdıkları tefsir kitaplarında bu hususa gayet geniş yer vermişlerdir. "Tenâsüb" konusuna büyük önem veren âlimlerden biri de kur'ân ilimlerinde yüksek bir pâye'ye sahip ve çeşitli alanlarda en çok kitap telif eden âlimlerden biri olan İmam Süyûti'dir. Süyûti, "Tenâsüku'd-Dürer Fî Tenâsübü's-Süver" kitabıyla, Kur'ân'ın tertibi etrafındaki ihtilafları azaltarak en dar sınırlara çekmiş, ihtilaf sahiplerine cevaplar vermiş ve kitabını:

- Kur'ân'ın, hem sûrelerinin hem de ayetlerinin tertibinin vahiy ile olduğuna, tertip konusunda beşerin bir dahli olmadığına, delil olmak üzere ortaya koymuştur.

"Tenâsüb" konusunu işleyen, gerek telif ve gerekse tercüme eserlerin nadir olması ve kıymetli kültür mirasımızdan bir parça olan bu eseri gün yüzüne çıkarıp, ondan yararlanılmasını arzu etmemiz sebebiyle; Kur'ân ilimleriyle meşgul olan, bu alanda araştırma yapanlara, müftü, vâiz, imam-hatip gibi dini ilimlerle, özellikle de tefsirle devamlı içiçe olanlara ve kur'ân ilimlerine ilgi duyan herkese faydalı olacağını düşünerek Süyûti'nin bu eserini yayınlamaya karar verdik.

ISBN 975-6373-14-8

9 799756 373148

RAĞBET YAYINLARI